

การมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่า
นอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง
อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

พงษ์ศักดิ์ อภิวัตต์สุนทร

ปัญหาพิเศษนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาดตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2556

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองปัญหาพิเศษ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ชื่อเรื่อง

การมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่า
นอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง
อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

โดย

พงษ์ศักดิ์ อภิธวัชดีสุนทร

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินขวง)
วันที่ 4 เดือน ก.พ. พ.ศ. 2556

กรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช สิตะโกเศศ)
วันที่ 4 เดือน ก.พ. พ.ศ. 2556

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.วิชัย ฐาตัง)
วันที่ 4 เดือน ก.พ. พ.ศ. 2556

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช สิตะโกเศศ)
วันที่ 4 เดือน ก.พ. พ.ศ. 2556

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพงศ์ วาฤทธิ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่ 5 เดือน ก.พ. พ.ศ. 2556

ชื่อเรื่อง	การมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย
ชื่อผู้เขียน	นายพงษ์ศักดิ์ อภิศักดิ์สุนทร
ชื่อปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
ประธานกรรมการที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง

บทคัดย่อ

การศึกษามีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม วัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร และ 2) เพื่อศึกษามีส่วนร่วม และแนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ประชากรกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาจำนวน 17 ราย และพื้นที่จำนวน 51 ไร่ 3 งาน 77 ตารางวา โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสังเกต การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ และมีการตรวจสอบข้อมูลอย่างต่อเนื่อง

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านป่าคา เป็นกลุ่มชนเผ่าอาข่ามีการตั้งถิ่นฐานมาในพื้นที่ตั้งแต่ปี 2490 จนถึงปัจจุบัน และเป็นพื้นที่หมู่บ้านภายใต้การพัฒนาของโครงการพัฒนาอยคอง โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และลดปัญหาเรื่องยาเสพติดในพื้นที่ รวมทั้งปัญหาความมั่นคงของประเทศ ชุมชนบ้านป่าคามีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรโดยมีคณะกรรมการดูแลร่วมกับคณะกรรมการชุมชน พร้อมกำหนดกฎระเบียบร่วมกันในการใช้ประโยชน์ที่ดินพื้นที่บริเวณต้นน้ำ พื้นที่ป่าช้า พื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน และพื้นที่บริเวณลำห้วย เช่น ห้ามมีการบุกรุกใช้พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร โดยไม่ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการหมู่บ้าน หากฝ่าฝืนปรับ 1,000 บาท และทำการรื้อถอนต้นพืช หรือห้ามบุกรุกแผ้วถางและปลูกกาแฟบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ และใกล้แหล่งน้ำ หากมีการฝ่าฝืนปรับ 1,000 บาท และทำการรื้อถอนต้นพืชทั้งหมด ขณะเดียวกันแต่ละครอบครัวที่จัดการพื้นที่ป่าโดยใช้ความรู้เรื่องระบบวนเกษตร มีการปลูกกาแฟอาราบิก้าเป็นพืชหลัก และมีการจัดระบบการใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์ ดิน และน้ำ ในที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร โดยใช้หลักการไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ที่พัฒนาจนเป็นรูปแบบการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

Title	Participatory Management of Cultivation Land within the Forestry Area beyond the Allotted Zones in Ban Paka, Moo 3, Mae Fah Luang Sub-district, Mae Fah Luang District, Chiang Rai Province
Author	Mr. Pongsak Apisawatsoontorn
Degree	Master of Science Geosocial Based Sustainable Development
Advisory Committee Chairperson	Associate Professor Dr. Kriangsak Sri-ngernyuang

ABSTRACT

The objectives of this study were to explore: 1) the community context related to the participation in the management of cultivation land within the forestry area beyond the allotted zones and 2) community participation and a guideline for cultivation land management within the forestry area. The sample group in this study consisted of 17 local people. Locale of the study covered an area of 51 rai – ngan – 77 wa². Data collection was done through informal interview, observation, in-depth interview, and knowledge exchange venue. Data were monitored continually.

Findings showed that Ban Paka was an Akka community which was settled in 1947. It was located in the area of Doi Tung royal development project aiming at rehabilitating natural resources and reducing drug problem. Ban Paka community utilized the land within the forestry area beyond the allotted zones. There was a committee and a community committee determining rules and regulations on the utilization of watershed area, graveyard, village public area, and creek area. Encroachment of and area beyond the allotted zones was prohibited and 1,000 fine would be done if there is violation. Meanwhile, knowledge in the agro-forestry was applied in forest area management. Arabika coffee was the major crop grown there. Also, there was the system management on soil and water utilization / conservation based on the principle of 3 crop types – 4 benefits. This was developed until it was the model of land utilization management in the area beyond the allotted zones.

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินวง ประธานกรรมการที่ปรึกษา ซึ่งได้กรุณาให้คำแนะนำในการวางแผนการดำเนินงานวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบ แก้ไขจนกระทั่งงานวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช ทิระโกเศศ อาจารย์ ดร.วิษณุภาส สังขชาติ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ขนิษฐา เสถียรพิระกุล ที่ได้ให้คำแนะนำ ตลอดจนช่วยตรวจสอบ แก้ไขจนกระทั่งสำเร็จเป็นปัญหาพิเศษอย่างสมบูรณ์

และขอขอบคุณชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าคา ที่ช่วยให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการวิจัย ตลอดจนโครงการพัฒนาคอตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ประสานงานกับทางชุมชน

นอกจากนี้ ข้าพเจ้าขอกราบพระคุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิด ที่อบรมสั่งสอน ให้การศึกษา ขอขอบคุณทุก ๆ คนในครอบครัว และเพื่อนนักศึกษา ที่คอยเป็นกำลังใจให้ตลอดระยะเวลาในการศึกษา

พงษ์ศักดิ์ อภิวัตต์สุนทร

มกราคม 2556

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(4)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญ	(6)
สารบัญภาพ	(8)
สารบัญตาราง	(9)
สารบัญภาพผนวก	(10)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
ขอบเขตการทำวิจัย	5
นิยามศัพท์	7
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	9
แนวพระราชดำริด้านป่าไม้	9
การฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โครงการพัฒนาคลองสูง (พื้นที่ทรงงาน)	
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	17
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับป่าชุมชน	19
ทฤษฎีวนเกษตร	24
แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม	25
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	27
กรอบแนวคิดในการวิจัย	29
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	30
การดำเนินการวิจัย	30
สถานที่ดำเนินการวิจัย	34
ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง	34

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	35
การวิเคราะห์ข้อมูล	37
บทที่ 4 ผลการวิจัย	38
ตอนที่ 1 บริบทชุมชนบ้านป่าคา	38
ตอนที่ 2 การพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร	47
ตอนที่ 3 การประเมินลักษณะการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินพื้นที่ป่า นอกเขตพื้นที่จัดสรร	64
ตอนที่ 4 แนวทางและกติกในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่า นอกเขตพื้นที่จัดสรร	73
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	90
สรุปผลการวิจัย	90
อภิปรายผล	93
ข้อเสนอแนะ	98
บรรณานุกรม	100
ภาคผนวก	102
ภาคผนวก ก แบบสอบถามงานวิจัย	103
ภาคผนวก ข โครงการพัฒนาคอตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับการปลูกป่าเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาในพื้นที่	107
ภาคผนวก ค รูปภาพกระบวนการวิจัย	114
ภาคผนวก ง ประวัติผู้วิจัย	119

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงจำนวนร้อยละของพื้นที่หมู่บ้านป่าคา	41
2 แสดงจำนวนร้อยละระดับการศึกษาของบ้านป่าคา	44
3 จำนวนร้อยละอาชีพ และรายได้ของบ้านป่าคา	46
4 การพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร	47
5 จำนวนร้อยละของพื้นที่ป่า และความหนาแน่นของต้นไม้ กอ/ไร่ และจำนวน ต้นกอของป่าแต่ละชนิด	51
6 ปฏิทินการผลิตพืชเกษตรในรอบปี	55
7 รายชื่อผู้เข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา	66
8 จำนวนร้อยละประชากรตัวอย่าง จำแนกตามกลุ่มอายุ เพศ สมาชิกในครอบครัว รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และเงินออม	67
9 จำนวนต้นของชนิดพืชที่เพาะปลูกในพื้นที่ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร	71
10 ผลการประเมินตามข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่า นอกเขตพื้นที่จัดสรรด้านการใช้พื้นที่	74
11 ผลการประเมินตามข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่า นอกเขตพื้นที่จัดสรร ด้านคุณสมบัติของผู้เข้าใช้ประโยชน์	76
12 ผลการประเมินตามข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่า นอกเขตพื้นที่จัดสรร ด้านข้อกำหนดการถือครองพื้นที่	78

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 พื้นที่แปลงศึกษาวิจัย (ภาพถ่ายดาวเทียม)	6
2 พื้นที่ลุ่มน้ำสาขาย่อยของกลุ่มน้ำแม่ไร่	6
3 กรอบแนวคิดในการวิจัย	29
4 แผนผังโครงสร้างการปกครองภายในหมู่บ้าน	42
5 แผนที่แสดงพื้นที่ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร จำนวน 22 แปลง	69

สารบัญภาพผนวก

ภาพผนวก		หน้า
1	แปลงปลูกป่าในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	113
2	การจัดเวทีประชุมแกนนำชุมชน	115
3	การสอบถามข้อมูลงานวิจัย	116
4	การสำรวจป่า	117
5	การจัดเวทีเสวนากลุ่มตัวอย่าง	118

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

สถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยนั้น อาจเรียกว่ากำลังอยู่ในภาวะวิกฤต พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีจำนวนลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ที่เริ่มมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยเหลืออยู่ราว 171 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 53.33% ของพื้นที่ประเทศ จนมาถึงปี พ.ศ. 2538 พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยเหลืออยู่ประมาณ 82 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 25.62% ของพื้นที่ประเทศเท่านั้น มาถึงปัจจุบัน บางคนระบุว่าป่าไม้ของประเทศไทยเหลืออยู่จริง ๆ ไม่ถึง 20% เท่านั้น แม้ว่ารัฐบาลจะได้หามาตรการที่จะช่วยรักษาพื้นที่ป่าไม้ โดยในปี พ.ศ. 2532 รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ป่าบกทั้งหมดหรือที่เรียกกันว่า “ปิดป่า” แต่จากสถิติของการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ทั้งก่อนและหลังมีการประกาศยกเลิกสัมปทานป่า ก็พบว่าไม่ได้แตกต่างกันเลย

นอกจากนี้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้มีการใช้ทรัพยากรประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ในอัตราที่สูงมาก แต่ความเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้สภาพป่าไม้ของประเทศไทยเสื่อมโทรมลง ทั้งในเชิงปริมาณและในเชิงคุณภาพจนอาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ป่าไม้ที่เหลืออยู่ประมาณ 25.62% ของพื้นที่ประเทศไทยนั้นมีพื้นที่ที่มีสภาพทางระบบนิเวศที่สมบูรณ์เหลืออยู่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 ที่ได้ทำการประกาศก่อนยกเลิกสัมปทานป่าไม้ อย่างไรก็ตาม ป่าไม้ส่วนใหญ่ทั้งในพื้นที่ป่าอนุรักษ์และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจที่เหลืออยู่ล้วนแล้วแต่อยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าการพัฒนาป่าไม้ของไทย ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เน้นทางด้านเศรษฐกิจเพื่อส่งออก โดยการปลูกสร้างสวนป่าและไม้โคเร็ว ที่ได้ยึดเรื่องไม้ซุงเป็นหลัก ดังจะเห็นในยุคแรกที่ปลูกไม้ในที่เสื่อมโทรม ในที่ซึ่งคนไม่ต้องการ ป่าธรรมชาติถูกบุกรุกและต่อมาได้เริ่มมีการเสนอเรื่องความมั่นคงทางอาหารคือการเข้าถึงทางอาหาร (physical and economic access) ได้ทุกคน ได้ทุกเวลา ซึ่งในปี พ.ศ. 2535 องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุม Rio Summit ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยในด้านของป่าไม้ได้เปลี่ยนแนวคิดจาก Sustained Yield ไปเป็น Sustainable Forest Management หรือ SFM ที่ต้องตอบสนองเงื่อนไข 3 มิติ คือ มิติทางสังคม วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ มิติทางด้านสิ่งแวดล้อม มาใช้ในการจัดการป่าและ

หันมาเข้าใจในเรื่องยุทธศาสตร์การดำรงชีวิตของชาวบ้านอย่างยั่งยืน (sustainable livelihoods) หากจะให้งานชนบทพัฒนาวิถีชีวิตอย่างยั่งยืน จะต้องช่วยให้พึ่งตนเองได้และสามารถพลิกฟื้นชีวิตได้เมื่อเจอวิกฤตและปัญหาซึ่งใช้แนวคิดของการพัฒนาที่สามารถขับเคลื่อนได้โดยชุมชนเองดังนั้นภาครัฐจึงได้มีความพยายามในการออกมาตรการและข้อกำหนดต่าง ๆ เพื่อควบคุมและขับเคลื่อนสถานการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวอย่างไรก็ตามในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้เกิดแนวคิดที่ขัดแย้งระหว่างภาครัฐและคนในชุมชนในประเด็นการพึ่งพาและการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า ซึ่งพบว่าพัฒนาการของกฎหมายที่เกี่ยวกับป่าไม้ได้ลดทอนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนและประชาชนในภายหลังจึงเกิดงานวิจัยจำนวนมากที่สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการที่คนสามารถอยู่กับป่าได้ดังนั้นทำให้หลายชุมชนเกิดการพัฒนางานสามารถประสบความสำเร็จและสามารถยืนยันแนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการมีส่วนร่วมจากชุมชนได้ในขณะที่หลายแห่งยังล้มเหลวในกระบวนการจัดการ

โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ภายใต้มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง เป็นโครงการพัฒนาที่มีแนวทางการดำเนินงานที่สอดคล้องและชัดเจนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้คนสามารถอยู่กับป่าได้ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2530 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า “ฉันจะปลูกป่าบนคอยดุง” และทรงมีพระราชดำริที่จะจัดตั้งโครงการพัฒนาคอยดุง ใน พ.ศ. 2531 มีพื้นที่ครอบคลุมอำเภอแม่ฟ้าหลวง และอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าน้ำแม่คำ ป่าน้ำแม่สองและป่าน้ำแม่จันทิงซ้าย จำนวน 75,830 ไร่ และป่าที่คณะรัฐมนตรีมีมติให้รักษาไว้เป็นสมบัติของชาติป่าห้วยแม่คำ แปลง 2 หมายเลข ก.130602 จำนวน 11,961 ไร่ และที่ดินคนเขา จำนวน 6,724 ไร่ โครงการพัฒนาคอยดุงฯ มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ที่เสื่อมโทรมซึ่งเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อการทำไร่เลื่อนลอย และปลูกพืชเสพติดของราษฎรชาวเขาให้กลับคืนสู่สภาพอุดมสมบูรณ์ ด้วยการป้องกันมิให้มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าธรรมชาติที่เหลืออยู่ และให้มีการปลูกป่าอนุรักษ์เพื่อรักษาดินน้ำลำธาร ปลูกป่าเศรษฐกิจและป่ายังชีพ ในพื้นที่ที่ถูกทำลายไปแล้ว โดยจัดจ้างราษฎรในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการปลูกป่าประเภทต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อให้ราษฎรมีรายได้พร้อมกับเรียนรู้ความสำคัญของป่าไม้ และปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากกลุ่มผู้ทำลายป่าไม้มาสู่การช่วยฟื้นฟูพื้นที่ป่า และมีส่วนร่วมในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่อย่างมีระบบและยั่งยืน

โครงการพัฒนาคอยดุงฯ มีการดำเนินการพัฒนาการเกษตรและอาชีพเกษตรกรรม โดยทำการรวบรวมพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงพันธุ์ การขยายพันธุ์ และส่งเสริมให้ชาวเขาในพื้นที่นำไปปลูกเพื่อเป็นอาชีพ สร้างรายได้ โดยมีต้องพึ่งการปลูกและค้า

พืชเสพติดอย่างเช่นฝิ่น พืชเศรษฐกิจที่ส่งเสริมให้ราษฎรปลูก ได้แก่ กาแฟ ชา เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกาแฟอาราบิก้า เนื่องด้วยลักษณะภูมิประเทศและสภาพอากาศของพื้นที่โครงการพัฒนาคอกุดุงฯ เอื้ออำนวยและเหมาะสมต่อการเพาะปลูก การปลูกกาแฟอาราบิก้าในพื้นที่โครงการพัฒนาคอกุดุงฯ เป็นการปลูกในพื้นที่ป่าปลูกและป่าอนุรักษ์ที่เคยถูกแผ้วถางทำไร่เลื่อนลอยมาก่อนเป็นการฟื้นฟูป่าทางหนึ่ง ซึ่งได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ความสมดุลของระบบนิเวศ ซึ่งส่งผลต่อสภาพแวดล้อมในพื้นที่ และด้านเกษตรกรรม ส่งผลให้เกิดประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน การส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสมกับพื้นที่ ทำให้มีคุณภาพชีวิตของชุมชนชาวเขาในพื้นที่ที่ดีขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม โดยให้คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ดังนั้นเพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพกาแฟคอกุดุง เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2548 โครงการพัฒนาคอกุดุงฯ ได้ทำเรื่องขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กาแฟคอกุดุง และได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กาแฟคอกุดุง ในวันที่ 18 เมษายน 2549 จากกรมทรัพย์สินทางปัญญา ทางโครงการพัฒนาคอกุดุงฯ ได้ทำการสำรวจประชากรต้นกาแฟ จากผู้ปลูกกาแฟ จำนวน 828 ราย จำนวน 1,293 แปลง โดยกระจายในพื้นที่ป่าของโครงการพัฒนาคอกุดุงฯ เป็นพื้นที่ประมาณ 5,407 ไร่ จำนวนต้นกาแฟ 2,163,131 ต้น โดยมีราษฎรที่ได้รับประโยชน์ จำนวน 1,051 ครอบครัว ผลผลิตกาแฟตั้งแต่ปี 2534/2535 ถึง ปี2550/2551 มีผลผลิตเมล็ดกาแฟสด ประมาณ 6,550,340 กิโลกรัม คิดเป็นมูลค่า 68,642,497 บาท และจากการสำรวจผู้ปลูกกาแฟ ใน ปี 2549 พบว่ามีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรเพื่อปลูกกาแฟ จำนวน 664 แปลง เป็นพื้นที่ 3,270 ไร่ 2 งาน (ส่วนพัฒนาสังคม สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาคอกุดุงฯ (พื้นที่ทรงงาน) (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2545: 1-2)

บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นหมู่บ้านชาวเขาในพื้นที่โครงการพัฒนาคอกุดุงฯ ที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพให้มีรายได้เพื่อมิให้เกี่ยวข้องและพึ่งพาการปลูกพืชเสพติด หมู่บ้านป่าคามีประชากร 225 คน ชาย 111 คน หญิง 114 คน อาชีพหลักของชาวบ้าน คือการค้าขาย ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟ ชา จากข้อมูลการสำรวจของโครงการพัฒนาคอกุดุงฯ ปี 2549 พบว่าราษฎรบ้านป่าคามีการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสงวนนอกเขตพื้นที่จัดสรร ในพื้นที่แปลงป่าปลูกและป่าธรรมชาติ จำนวน 22 แปลง รวมพื้นที่ 51 ไร่ 3 งาน 77 ตารางวา พืชที่ปลูกได้แก่ กาแฟ ชา ลิ้นจี่ และพืชผักสวนครัว จากการขยายการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรของราษฎร ถึงแม้ว่าในปัจจุบันสภาพป่าในเขตของโครงการพัฒนาคอกุดุงฯ ในภาพรวมยังไม่ได้รับผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพของป่า

แต่มีบางพื้นที่เริ่มได้รับผลกระทบทางกายภาพโดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นแหล่งต้นน้ำของชาวบ้านที่ใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือน เช่น คุณภาพน้ำขุ่น จากการขยายพื้นที่ใช้ประโยชน์เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรดังกล่าว หากไม่มีการจัดการและควบคุมการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและตามภูมิสังคมอาจส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ รวมทั้งประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องวางแผนทางการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์โดยการร่วมมือจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตลอดจนเป็นต้นแบบในการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรไปยังหมู่บ้านอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมและแนวทางการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. โครงการพัฒนาคอกขุดฯ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชนในพื้นที่ สามารถบริหารจัดการ ในการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรให้เกิดความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ
2. เกิดองค์ความรู้และรูปแบบในการบริหารจัดการในการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บริเวณพื้นที่โครงการพัฒนาคอกขุดฯอย่างมีส่วนร่วม

ขอบเขตการทำวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) มาเป็นเครื่องมือในการวิจัย ได้เน้นขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

ขอบเขตเชิงเนื้อหา

1. ด้านข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะทางภูมิอากาศ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อ การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา การเมืองการปกครอง และอื่น ๆ
2. ด้านข้อมูลทั่วไปและการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรของชาวบ้านที่ปลูกกาแฟเป็นหลักและพืชอื่น ๆ
3. ด้านการจัดการป่า นำข้อมูลจากการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรไปสู่การจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรอย่างมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การจัดการคน ได้แก่การมีกฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ บทลงโทษ คณะกรรมการจัดการป่าและการพัฒนาความรู้อื่น ๆ ในการจัดการพื้นที่ป่า เช่น การปลูกป่า การบำรุงป่า การป้องกันไฟป่า จัดทำฝ่ายชะลอความชุ่มชื้น ตลอดจนโครงการพัฒนาพื้นที่อื่น ๆ

ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ดำเนินการคัดเลือกบ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงรายเป็นพื้นที่ศึกษาในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ของโครงการพัฒนาคอยดุงฯ จำนวน 22 แปลง รวมพื้นที่ 51 ไร่ 3 งาน 77 ตารางวา

ภาพ 1 พื้นที่แปลงศึกษาวิจัย (ภาพถ่ายดาวเทียม)

ภาพ 2 พื้นที่ลุ่มน้ำสาขาย่อยของกลุ่มน้ำแม่ไร่

ขอบเขตประชากร

การศึกษครั้งนี้ ประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ราษฎรที่ใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย จำนวน 19 ราย

ขอบเขตระยะเวลาในการดำเนินการ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้เวลาศึกษาดังแต่ เดือนตุลาคม 2553 ถึงกันยายน 2554 รวมระยะเวลา 12 เดือน

นิยามศัพท์

การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของราษฎร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงรายในการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา 2) การมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรม 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และ 4) การมีส่วนร่วมประเมินผล

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรที่มีอยู่อย่างเหมาะสมและก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ได้มากที่สุด และรวมถึงการการฟื้นฟู บำรุงรักษาพื้นที่ป่า

การจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร หมายถึง การดำเนินการเพื่อดูแลและใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า ที่โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ไม่ได้ออกหนังสือรับรองการเข้าใช้พื้นที่ทำกิน เช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจต่างๆ ในพื้นที่ป่าสงวนนอกเขตพื้นที่จัดสรร ทั้งในพื้นที่ป่าปลูก และป่าธรรมชาติในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุงฯ

พื้นที่จัดสรร หมายถึง ที่ดินหรือพื้นที่ ตามที่โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ดำเนินการออกหนังสือรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ได้แก่ พื้นที่ที่มีหนังสือรับรองสิทธิการเข้าอยู่อาศัยทำกินในที่ดิน นสร.1 (ที่อยู่อาศัย) นสร.2 (ที่ทำกิน) และ นสร.3 (พื้นที่ 4,000 ไร่)

พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร หมายถึง ที่ดินหรือพื้นที่ ที่โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ไม่ได้ออกหนังสือรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ในที่ดิน

ป่าปลูก หมายถึง ดินไม้หรือป่าที่ปลูกและบำรุงรักษาโดยหน่วยงานกรมป่าไม้ ที่ปลูกในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้แก่ ดันสน ดันขงโค ดันสัก นางพญาเสือโคร่ง และอื่น ๆ

ป่าธรรมชาติ หมายถึง ดินไม้หรือป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ครัวเรือน หมายถึง ครัวเรือนที่ได้รับจัดสรรพื้นที่ทำกิน และใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นการศึกษาลักษณะของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรในด้านต่าง ๆ แล้วนำมาจัดรวบรวมเป็นฐานข้อมูลเพื่อที่จะนำไปสู่การจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรอย่างมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับภูมิสังคม ดังนั้นการตรวจเอกสารจึงประกอบไปด้วยเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. แนวพระราชดำริด้านป่าไม้
2. การฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โครงการพัฒนาออยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับป่าชุมชน
4. ทฤษฎีวนเกษตร
5. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวพระราชดำริด้านป่าไม้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าพระราชหฤทัยในความจริงแห่งความสมดุลในธรรมชาติอย่างลึกซึ้งถึงสถานะของระบบธรรมชาติที่มีสิ่งนำเข้า (input) เท่ากับหรือใกล้เคียงกับสิ่งนำออก (output) ทรงพระปรีชาสามารถในเรื่องกลไกสิ่งแวดล้อมหรือตัวจักรต่าง ๆ ภายในระบบธรรมชาติ ตัวควบคุมหรือตัวบังคับที่ทำให้สิ่งแวดล้อม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเกิดการเคลื่อนที่จากสถานภาพหนึ่งไปสู่อีกสถานภาพหนึ่ง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนจัดการระบบสิ่งแวดล้อมที่ชัดเจน เป็นรูปธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะทรงคัดเลือกใช้วิธีการรักษาฟื้นฟูเสริมสร้างจากภายใน คือ ทรงเริ่มที่การปรับสภาพให้เอื้ออำนวยให้เกิดป่าก่อนซึ่งจะทำให้การปลูกป่าง่ายมากและเข้ากับสภาพตามความจริงของธรรมชาติที่เป็นอยู่การรักษาป่าที่เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ท้องถิ่นเรียบง่ายและประหยัดที่สุด ซึ่งสรุปได้ดังนี้

การปลูกป่า 3 อย่างให้ประโยชน์ 4 อย่าง

พระบรมราชาบาทในงานเปิดการสัมมนาการเกษตรภาคเหนือ ณ งานเกษตรภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2524 กล่าวว่า

“...เรื่องป่า 3 อย่าง คือ ไม้ฟืน ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน ประชาชนมีความรู้ทั้งคนที่อยู่บนภูเขาทั้งคนที่อยู่ในที่ราบ เขามีความรู้ เขาทำงานมาตั้งหลายชั่วคนแล้ว เขาทำกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรจะทำการกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรจะเก็บไม้ไว้ แต่ว่าที่เสียเพราะว่าพวกที่ไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ทำมานานแล้ว ทั้งมานานแล้ว ทั้งกิจกรรมมานานแล้วไม่รู้เรื่อง แล้วก็มาอยู่ในที่ที่มีความสะดวก ก็เลยทำให้เชื่อว่าชีวิตมันเป็นไปได้โดยที่ทำการกิจกรรมที่ถูกต้อง...การปลูกป่า 3 อย่างแต่ให้ประโยชน์ 4 อย่าง คือ นอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้วยังสามารถให้ประโยชน์อื่นที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย...”

ตัวอย่าง โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร ที่มีการปลูกไม้ใช้สอย ไม้กินได้และไม้เศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ภูเขาที่เคยถูกบุกรุกทำลายจนมีสภาพแห้งแล้งกลับฟื้นคืนสภาพอุดมสมบูรณ์ร่มเย็นและชุ่มชื้นตลอดปี หรือโครงการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ฯ ซึ่งมีการปลูกไม้เพื่อใช้สอยและเศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไม้ไผ่ หวาย ไม้พิน เชื้อเพลิง เช่น ไม้กระถินยักษ์ ไม้กินได้ เช่น สะเดา แด จี้เหล็ก มะไฟ มะขามป้อม มะเกี๋ยง ซึ่งล้วนแต่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและให้ประโยชน์ คือ ช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร

การปลูกป่าทดแทน

การปลูกต้นไม้ตามแนวพระราชดำริ จะต้องศึกษาถึงสภาพพื้นที่เสียก่อนได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะดิน ลักษณะต้นไม้ ของบริเวณพื้นที่นั้น ประกอบกับภูมิสังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเฉพาะพันธุ์ต้นไม้ที่จะนำมาปลูกทดแทน ต้องเป็นพันธุ์ไม้ดั้งเดิมของภูมิประเทศ ณ ที่นั้น เพื่อสอดคล้องกับท้องถิ่น ทำให้การปลูกป่าตามแนวพระราชดำรินี้หลากหลายแนวทางและเป็นวิธีการที่ง่าย ประหยัด สอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่นั้นจริง ดังพระราชดำรัส วันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2520 ณ สถานีหลวงพัฒนาชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่ ความว่า

“...การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผนโดยการดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาชาวเขาในการนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทานและฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพราษฎรได้อย่างถูกต้อง สำหรับต้นไม้ที่ปลูกทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลายนั้นควรใช้ต้นไม้โตเร็วที่มีประโยชน์หลายๆ ทางคละกันไป และควรปลูกพืชคลุมแนวร่องน้ำต่าง ๆ เพื่อยึดผิวดิน และให้เก็บรักษาความชุ่มชื้น นอกจากนั้นจะต้องสร้างฝายเล็กเพื่อหนูนน้ำส่งไปตามเหมือง ไปใช้ในพื้นที่เพาะปลูก 2 ด้าน ซึ่งจะทำให้ น้ำค่อย ๆ แผ่ขยายออกไปทำความชุ่มชื้นในบริเวณนั้นด้วย ในการนี้จะต้องอธิบายให้ราษฎรรู้ว่า การที่ปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติลดลงนั้น ก็เพราะมีการทำลายป่าต้นน้ำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์...”

1. การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา

“...การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา จะต้องปลูกต้นไม้หลาย ๆ ชนิด เพื่อให้ได้ประโยชน์เนกประสงค์ คือ มีทั้งไม้ผลสำหรับก่อสร้างและไม้สำหรับทำฟืนซึ่งราษฎรจำเป็นต้องใช้ประจำ ซึ่งเมื่อตัดไปใช้แล้วก็ทดแทนเพื่อหมุนเวียนทันที...” พระราชดำรัส วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2520 ณ โครงการจัดการลุ่มแม่น้ำแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

ตัวอย่าง โครงการพัฒนาคอยดุง จังหวัดเชียงราย ได้ดำเนินการเชิญชวนให้ราษฎรเข้ามาร่วมกันปลูกเพื่อฟื้นฟูป่าตามไหล่เขาโดยการปลูกไม้สนสามใบ ไม้ประดู่ และหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการพังทลายของดิน

2. การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

พระราชดำรัส วันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2520 ณ โครงการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่เกษตรกรรมชาวเขาน้ำปาด อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ความว่า

“...ปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเสียก่อนเพื่อให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ ทวีขึ้นและแผ่ขยายกว้างออกไปทั้งสองข้างร่องน้ำอันจะทำให้ต้นไม้งอกงามขึ้น และจะมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่าซึ่งง่ายมาก หากป่าไม้ขาดความชุ่มชื้นส่วนต้นไม้ที่จะปลูกจะต้องมีทั้งต้นไม้คลุมแหล่งน้ำต้นไม้ยึดดิน ไม้ผล ต้นไม้ใช้ทำฟืน ต้นไม้ใช้ในการก่อสร้างตลอดจนต้นไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจเพื่อประโยชน์ได้อย่างเนกประสงค์...”

ตัวอย่าง โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนฯ จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์ถูกบุกรุกทำลายกลายเป็นทุ่งราบ จึงได้มีพระราชดำริให้แบ่งเขตป่าไม้ ออกจากเขตชุมชน และให้มีการส่งเสริมการปลูกป่าฟื้นฟูธรรมชาติ ได้แก่ ไม้สัก ไม้สะเดา และไม้ ผล จำพวกกล้วย และหวาย สำหรับเป็นแหล่งอาหาร (food bank) ของชุมชน

หรืออีกโครงการหนึ่งที่เห็นผลชัดเจน คือสภาพป่าของกลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ฯ เมื่อ 20 ปีที่ผ่านมาจะมีสภาพเสื่อมโทรม อากาศร้อนฝนไม่ตกตามฤดูกาล ต่อมาได้มีการพัฒนาพื้นที่ ป่าด้วยการปลูกป่าในพื้นที่ 8,500 ไร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณร่องน้ำ ร่องน้ำห้วยสาขาต่าง ๆ ของ ห้วยฮ่องไคร้ฯ ได้ดำเนินการปลูกไม้โตเร็วเพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมได้รวดเร็วเป็นผล ให้สภาพป่ามีความสมบูรณ์ และคืนสู่ธรรมชาติต่อไป

3. การปลูกป่าต้นน้ำ

พระราชดำรัสวันที่ 14 เมษายน 2520 ณ พื้นที่อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี
ความว่า

“...การที่จะมีต้นน้ำลำธารไปชั่วกาลนานนั้นสำคัญอยู่ที่การรักษา ป่าและปลูกป่าบริเวณต้นน้ำซึ่งเป็นยอดเขาและเนินสูงชัน ต้องมีการปลูก ป่าโดยไม้ยืนต้นและปลูกไม้พุ่ม ซึ่งไม้พุ่มนั้นราษฎรสามารถตัดไปใช้ได้ แต่ต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะ ส่วนไม้ยืนต้นนั้นจะช่วยให้อากาศมี ความชุ่มชื้น เป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการให้ฝนตกแบบธรรมชาติ ทั้ง ยังช่วยยึดดินบนเขาไม่ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย ซึ่งถ้ารักษาสภาพ ป่าไม้ไว้ดีแล้วท้องถิ่นก็จะมีน้ำไว้ใช้ชั่วกาลนาน...”

ตัวอย่าง โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการปลูก ป่าหรือพืชพรรณธรรมชาติเดิม ได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง เพื่อรักษาความชุ่มชื้นให้ป่าค่อย ๆฟื้นตัวเองตาม ธรรมชาติ

4. การปลูกป่าบริเวณอ่างเก็บน้ำ

“...ทุกฝ่ายต้องร่วมมือดำเนินการปลูกต้นไม้ตามบริเวณอ่างเก็บ น้ำให้เป็นแนวจนจดเขตป่าสงวน โดยปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็วและไม้ผล เพื่อช่วยยึดดินและรักษาความชุ่มชื้น ตลอดจนจำหน่ายผลไม้ได้...”
พระราชดำรัส วันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2520

“...ปลูกต้นไม้ผล ไม้พุ่ม และไม้ไผ่ตามบริเวณอ่างเก็บน้ำ โดยเฉพาะตามสันเขา ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ เพื่อช่วยยึดดินและรักษาความ ชุ่มชื้นเพื่อราษฎรมีไม้ประเภทต่าง ๆ ไว้เก็บผลและใช้สอย...” พระราช

คำรัส วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2520 พระราชทานแก่สมาชิก กลุ่มพัฒนา
ชาวไร่ บ้านคอยขุนห้วย ตำบลเขาใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบุรี
ตัวอย่างเช่น โครงการปลูกป่าสิริเจริญวรรษ จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีการปลูกไม้มี
ค่าประเภทต่าง ๆ กว่า 40 ชนิด ผสมผสานกัน เพื่อความกลมกลืนตามธรรมชาติ

ป่าเปียก

เป็นกลยุทธ์การพัฒนาป่าไม้โดยใช้ทรัพยากรน้ำเข้ามาช่วยในการสร้างแนวป้องกัน
ไฟไหม้ป่าในระยะยาว

วิธีการสร้างป่าเปียก หลักสำคัญคือ สร้างความชุ่มชื้นเป็นกำแพงกันไฟ โดยการกัก
น้ำ...ให้ป่าเปียก...เพื่อกันไฟ

วิธีแรก ทำระบบป้องกันไฟไหม้ป่า โดยใช้แนวคลองส่งน้ำและแนวพืชชนิดต่าง ๆ
ปลูกตามแนวคลองนั้น

วิธีที่สอง สร้างระบบการควบคุมไฟป่าด้วยแนวป้องกันไฟป่าเปียก โดยอาศัยน้ำ
ชลประทานและน้ำฝน

วิธีที่สามโดยการปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมร่องน้ำ เพื่อให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ ทวีขึ้น
และแผ่ขยายออกไปทั้งสองด้านของร่องน้ำ ซึ่งจะทำให้ดินไม่จืดจาง และมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่า
เพราะไฟป่าจะเกิดขึ้นง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น

วิธีที่สี่ โดยการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นหรือที่เรียกว่า check dam ขึ้น เพื่อปิดกั้น
ร่องน้ำหรือลำธารขนาดเล็กเป็นระยะๆ เพื่อใช้กักเก็บน้ำและตะกอนดินไว้บางส่วนโดยน้ำที่เก็บไว้
จะซึมเข้าไปสะสมในดิน ทำให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายเข้าไปทั้งสองด้านกลายเป็น ป่าเปียก

วิธีที่ห้า โดยการสูบน้ำเข้าไปในระดับที่สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้วปล่อยน้ำลงมา ที่
ละน้อยให้ค่อย ๆ ไหลซึมดิน เพื่อช่วยเสริมการปลูกป่าบนพื้นที่สูงในรูป ภูเขาป่า ให้กลายเป็น ป่า
เปียก ซึ่งสามารถป้องกันไฟป่าได้อีกด้วย

วิธีที่หก ปลูกต้นไม้กล้วยในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นช่องว่างของป่า ประมาณ 2 เมตร
หากเกิดไฟไหม้ป่าก็จะปะทะต้นกล้วยซึ่งอุ้มน้ำไว้ได้มากกว่าพืชอื่น ๆ ทำให้ลดการสูญเสียน้ำลงไป
ได้มาก

แนวพระราชดำริป่าเปียก จึงเป็นทฤษฎีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ โดยใช้ความชุ่มชื้น
ช่วยให้ป่าเขียวชอุ่มตลอดเวลา จึงทำให้ไฟป่าเกิดได้ยาก

ตัวอย่าง โครงการปลูกป่าเปียกที่ชัดเจนก็คือ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนา
ห้วยฮ่องไคร้ฯ ซึ่งพัฒนาป่าโดยการกระจายความชุ่มชื้นไปสู่ผืนป่าด้วยการผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำ

ส่งน้ำด้วยท่อและเจาะรูให้น้ำยอดเป็นระยะ ๆ การส่งน้ำด้วยคลองไส้ไก่ และคูคลองก้างปลา ทำให้ผืนป่ามีความชุ่มชื้น ใบไม้ที่ร่วงหล่นลงมาจะผุสลายกลายเป็นปุ๋ยพัฒนาหน้าดินและเป็นการลดโอกาสในการเป็นเชื้อเพลิงก่อให้เกิดเป็นไฟป่าได้ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งคือ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ จังหวัดเพชรบุรี มีสภาพภูมิประเทศค่อนข้างลาดชัน มีปัญหาชะล้างพังทลายของดิน ทำให้มีความแห้งแล้งอย่างรุนแรงซึ่งได้ดำเนินการแก้ไขโดยใช้วิธีการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นและทำร่องน้ำตามแนวระดับ contour เพื่อให้ดินอุ้มน้ำไว้และเป็นแนวป้องกันไฟเป็นอย่างดี

การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก

“...ทั้งป่านั้นไว้ 5 ปี ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย แต่ป่าเจริญเติบโตเป็นป่าสมบูรณ์ โดยไม่ต้องปลูกสักต้นเดียว...คือการปลูกป่านั้น สำคัญอยู่ที่ปล่อยให้เขาขึ้นเอง...” พระราชดำรัส วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2537 กลยุทธ์การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกเป็นไปตามหลักการกฎธรรมชาติ (natural reforestation) อาศัยระบบวงจรป่าไม้ และการทดแทนตามธรรมชาติ (natural succession) คือ การปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเติบโตของต้นไม้ และควบคุมไม่ให้มีคนเข้าไปตัดไม้ไม่มีการรบกวนเหยียบย่ำต้นไม้เล็ก ๆ เมื่อทิ้งไว้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง พืช ไม้ พันธุ์ไม้ต่างจะสามารถค่อย ๆ เจริญเติบโต แรกหน่อ แรกกอและขยายพันธุ์ฟื้นตัวขึ้นทำให้ระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิตเริ่มเกิดขึ้นและเกื้อกูลกัน ต้นไม้เล็ก ๆ สามารถคลุมดินไว้ให้เกิดความชุ่มชื้น ไม้ยืนต้นก็สามารถเติบโตให้ร่มเงาช่วยปกป้องชะลอการระเหยอย่างรวดเร็วของน้ำในดิน พืชเล็กและไม้ใหญ่ก็สามารถเจริญเติบโตควบคู่กันไป

กลยุทธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้เป็นแบบง่าย และประหยัดที่สุด ไม่ต้องเสียอะไรแต่ผลที่ได้กลับมามีคุณค่ามหาศาล

ตัวอย่าง โครงการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ที่ดำเนินการมาเป็นเวลานานและเห็นผลชัดเจน คือ โครงการศึกษาวิธีการฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้มอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริ “...ให้ช่วยดูแลรักษาป่าอย่าให้รังแกป่า อย่าไปรังแกป่า ถ้าปล่อยให้ทิ้งไว้ไม่ให้ใครไปรบกวน ระยะเวลา 30 – 40 ปี ป่าแห่งนี้จะฟื้นคืนสภาพจากป่าเต็งรังเป็นป่าเบญจพรรณ...” พระราชดำริ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2539

การดำเนินงานสนองพระราชดำริ โดยจัดทำโครงการป้องกันรักษาป่าและควบคุมไฟป่าในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม 3,264 ไร่ ซึ่งมีสภาพเป็นภูเขา ลักษณะดินเป็นดินลูกรัง ดินร่วนปนลูกรังและกรวดหิน ไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ สภาพอากาศแห้งแล้ง ซึ่งป่าเดิมเป็นป่าเต็งรัง แต่บุกรุกทำลายจนเป็นภูเขาโล้นแห้งแล้งมาก เมื่อดำเนินการควบคุมมิให้มีการบุกรุกและป้องกันมิให้เกิด

ไฟฟ้าส่งผลให้พืชพันธุ์ไม้ค่อย ๆ พื้นดงอกงามขึ้นทีละเล็กทีละน้อยจนกระทั่งไม้ใหญ่ปกคลุมป่าอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้มีสัตว์ป่ามาอาศัยจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วย

การปลูกป่าในที่สูง

พระองค์ทรงให้ใช้ไม้ประเภทที่มีเมล็ดทั้งหลายขึ้นไปปลูกบนยอดเขาที่สูง เมื่อโตแล้วออกฝักออกเมล็ดก็จะลอยตกลงมาแล้วงอกขึ้นเองในที่ต่ำต่อไป เป็นการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติเป็นการปลูกป่าที่อาศัยธรรมชาติพลังแรงโน้มถ่วงของโลก คือ สิ่งที่อยู่พื้นที่สูงย่อมตกลงสู่ที่ต่ำกว่าเสมอ ซึ่งทำให้ประหยัดพลังงาน และค่าใช้จ่ายในการปลูกป่า

ตัวอย่าง โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ งานพัฒนาป่าไม้ ซึ่งดำเนินการปลูกป่าในที่สูง โดยการพัฒนาแมกไม้ธรรมชาติที่มีอยู่ให้เจริญเติบโตกระจายเมล็ดพันธุ์ตามธรรมชาติรวมทั้งการปลูกไม้ในที่สูง เช่น ไม้กระถินยักษ์ ให้โปรยเมล็ดพันธุ์ลงสู่ด้านล่างเพื่อให้เจริญเติบโตได้เองตามธรรมชาติหรือโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำหนาว อำเภอ น้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีพื้นที่ป่า 147,000 ไร่ และมีการปลูกไม้ยืนต้นคืนสู่ธรรมชาติ ทำให้ป่าบริเวณน้ำหนาวเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ

การพัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำชลประทานแบบง่าย ๆ หรือฝายชะลอความชุ่มชื้น

“...การฟื้นฟู และอนุรักษ์บริเวณต้นน้ำ ซึ่งมีสภาพแห้งแล้งโดยเร่งด่วน โดยทดลองใช้วิธีใหม่ เช่น การผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำในระดับบนลงไปตามแนวร่องน้ำต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ แผ่ขยายออกไป สำหรับน้ำในส่วนที่เหลือก็จะไหลลงอ่างเก็บน้ำในระดับต่ำลงไปเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางด้านงานเกษตรกรรม ควรปลูกป่าทดแทนตามแนวร่องน้ำ ซึ่งมีความชุ่มชื้นมากกว่าบริเวณสันเขาจึงจะทำให้เห็นผลเร็วเป็นการประหยัดกล้าไม้ และปลอดภัยจากไฟป่า เมื่อร่องน้ำมีความชุ่มชื้นขึ้น ลำดับต่อไปก็ควรสร้างฝายต้นน้ำเป็นระยะ ๆ เพื่อค่อย ๆ กักน้ำไว้แล้วค่อย ๆ ปล่อยน้ำไหลลงออกทั้งสองฝั่งร่องน้ำอันเป็นการช่วยแผ่ขยายแนวความชุ่มชื้นออกไปตลอดแนวร่องน้ำ...”พระราชดำริ วันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2527 ณ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จังหวัดสกลนคร ความว่า

“...การต่อท่อน้ำด้วยไม้ไผ่เพื่อนำน้ำไปสนับสนุนการปลูกป่า การปลูกป่าในบริเวณที่มีฝายกั้นน้ำและการปลูกป่าโดยธรรมชาติ ซึ่งไม่มีฝายกั้นน้ำ แสดงให้คนมาดูงานเห็นวิธีการต่าง ๆ โดยในบริเวณที่ว่างเปล่า และสามารถเข้าไปถึงให้พยายามก่อสร้างฝายกั้นน้ำ ขนาดเล็ก ๆ เพื่อรวบรวมน้ำเข้ามาอยู่ร่วมกันและพยายามกระจายน้ำออกไปให้ทั่วบริเวณนั้น อันจะช่วยพัฒนาป่าไม่อย่างรวดเร็ว เมื่อก่อสร้างฝายเล็ก ๆ ก็ให้ปลูกป่าเสริมให้สามารถปกปิดในบริเวณได้ทั่วถึง และพยายามส่งเสริมให้มีการสร้างแนวกันไฟด้วย...”

ตัวอย่าง โครงการพัฒนาพื้นที่ทุ่งห้วยช้าง จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านมาร่วมกันสร้างป่า ควบคู่กับการก่อสร้างฝายเล็ก ๆ แบบเรียงด้วยหินแบบง่ายผสมคอนกรีต ฝายคอกหมูหินทั้งขนาดบับกับดุงบรรจุหินและฝายแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก

นอกจากนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญของระบบนิเวศทางทะเล อันได้แก่ ป่าพรุ ได้มีพระราชดำริให้มีการอนุรักษ์ป่าพรุ ซึ่งมีระบบนิเวศที่สมดุลและมีคุณค่าทางธรรมชาติอย่างมหาศาล ตัวอย่างเช่น โครงการป่าพรุโต๊ะแดง ที่ทรงให้รักษาป่าพรุไว้ไม่ให้ถูกทำลาย รวมทั้งป่าเลน ป่าชายเลน หรือป่าชายเลนน้ำเค็ม ซึ่งเป็นหมู่ไม้ที่เกิดขึ้นตามชายฝั่งทะเล ให้หาทางป้องกัน อนุรักษ์ และขยายพันธุ์ เพื่อเป็นแหล่งกำเนิดลูกกุ้ง ลูกหอย ลูกปู ลูกปลา และท้ายที่สุดเพื่อประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์

ปลูกป่าในใจ คือ การปลูกป่าลงบนแผ่นดิน

ความต้องการอยู่รอดของมนุษย์ทำให้ประชากรมนุษย์บริโภคและใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองมนุษย์หรือคนจึงเป็นทรัพยากรเดียวในโลกธรรมชาติที่กอบโกยผลประโยชน์จากทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อประโยชน์แก่กลุ่มชนของตนเอง และสร้างความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อม ดังเช่นพระราชนิพนธ์พระมหากษัตริย์ที่ได้ตรัสว่า “...นับแต่อุปราชจนถึงคนรักษาช้างรักษาม้า และนับแต่คนรักษาม้าจนถึงอุปราช และโดยเฉพาะเหล่าอำมาตย์ ล้วนจารึกในโมหภูมิทั้งนั้น...พวกนี้ขาดทั้งความรู้วิชาการ ทั้งความรู้ทั่วไป คือความสำนึกธรรมดา พวกนี้ไม่รู้แม้แต่ประโยชน์ส่วนตน พวกนี้ชอบผลมะม่วงแต่ก็ทำลายต้นมะม่วง...”

ฉะนั้น หากคนอีกนับร้อยนับพันล้าน ยังคงใช้ปัจจัยความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตแบบไม่รู้จักพอ ปัญหาความไร้สมดุลของธรรมชาติจะเกิดขึ้นวนเวียนอย่างไม่สิ้นสุด

“...เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อนแล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูก ต้นไม้ลงบนแผ่นดิน และรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...”

ตัวอย่างโครงการปลูกป่าในใจคนแห่งหนึ่ง ซึ่งทรงเล็งเห็นและรับสั่งไว้เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2526 ว่า “...หากปล่อยทิ้งไว้จะกลายเป็นทะเลทรายในที่สุด...” ก็คือ ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ทรงมีพระราชประสงค์ให้พัฒนาพื้นที่แห่งนี้ เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาด้านป่าไม้ อเนกประสงค์ โดยให้ราษฎรที่เข้าทำกินอยู่เดิมได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าไม้ได้ประโยชน์จากป่าไม้และไม่ทำลาย ป่าไม้อีกต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2545: 50-61)

การฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน)

อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

วันที่ 15 มกราคม 2530 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่ง “ว่าฉันจะปลูกป่าบนคอยดุง” โดยทรงนำการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาผสมผสานและพัฒนาาร่วมกันไปในลักษณะแนวคิดการพัฒนาให้ “คนอยู่กับป่า” เพื่อให้คอยดุงเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชากรในพื้นที่โดยมีกิจกรรมที่ทรงสนพระทัย ซึ่งเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ดังนี้

1. ฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธารในพื้นที่ครั้งหนึ่งป่าถูกทำลายโดยชาวไทยภูเขาเพื่อปลูกฝิ่นและทำไร่เลื่อนลอยให้กลับคืนสู่สภาพปกติโดยเร็ว ซึ่งมีพระราชโอบายให้คนกับป่าต้องพึ่งพาอาศัยกัน
2. พัฒนาคนให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นการถวายและการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในวโรกาส เฉลิมฉลองพระชนมายุครบ 90 พรรษา ในวันที่ 21 ตุลาคม 2533 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมป่าไม้และมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงได้ร่วมมือจัดทำโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ 90 พรรษา โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ คือ 1) เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่คอยดุงและบริเวณใกล้เคียง ให้กลับมีสภาพป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์เหมาะสมสำหรับเป็นสถานที่ทรงงานของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี 2) เพื่อสร้างบูรณาการ เข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ของประเทศให้เกิดภาวะแวดล้อมที่ดีดังเคยมีในอดีต นำไปใช้ในพื้นที่อื่นต่อไป 3) เพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนหรือราษฎรได้แสดงออกถึงความจงรักภักดี โดยการร่วมปลูกป่าถวายเป็นการเทิดพระเกียรติ เฉลิมฉลองพระชนมายุครบ 90 พรรษา

ในการปฏิบัติงานปลูกป่า-บำรุงป่า กรมป่าไม้ได้รังวัดแบ่งพื้นที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการปลูกป่า ตามแผนการใช้ที่ดินของโครงการพัฒนาคอยดุง จำนวน 99 แปลง แปลงละ

100 ไร่ รวมเป็นเนื้อที่ 9,900 ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนคือ พื้นที่ในระดับสูงกว่า 700 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง จำนวน 6,000 ไร่ และพื้นที่ในระดับต่ำกว่า 700 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง จำนวน 3,900 ไร่ ชนิดพันธุ์ไม้ที่ปลูกในพื้นที่ส่วนแรกเป็นไม้สนสามใบ นางพญาเสือโคร่ง และในพื้นที่ส่วนที่สองเป็นชนิดพันธุ์ไม้สักและประดู่

โครงการพัฒนาโดยดุงมีระยะการดำเนินงานในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยแบ่งระยะการดำเนินงานเป็น 3 ระยะ คือ

1. การดำเนินงานในระยะที่ 1 (2531-2536)

มีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้ชาวบ้านหยุดการตัดไม้ทำลายป่า หยุดการทำไร่เลื่อนลอย และปลูกฝืน เพื่อสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการจ้างงานให้ชาวบ้านมีงานทำเพื่อยังชีพตลอดจนการเรียนรู้วิทยาการใหม่ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองฯ

นับตั้งตั้งแต่ปี 2530-2532 มีการปลูกป่าในพื้นที่รวม 25,478 ไร่ ตามโครงการปลูกป่าของกรมป่าไม้โครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติฉัตรเฉลิมเกล้าฯ ถวายแด่สมเด็จพระศรีนคริน-ทราบรมราชชนนี โครงการพัฒนาโดยดุงฯ ได้ดำเนินการให้มีการป้องกันป่าเดิมที่มีอยู่ไม่ให้เกิดการทำลาย ซึ่งมีอยู่ 26,373 ไร่ พร้อมกับการปลูกป่าทดแทนที่ถูกทำลายครบทุกหมู่บ้าน ซึ่งมีอยู่ 53,447 ไร่ โดยสามารถเพิ่มป่าจาก 45% เป็น 80% ของพื้นที่ป่าทั้งหมดของโครงการ นอกจากนั้นยังปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมพร้อมกันไปด้วย

2. การดำเนินงานในระยะที่ 2 (2537-2545)

มีจุดมุ่งหมายในการเน้นฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ ต่อเนื่องจากระยะที่หนึ่ง ในช่วงนี้เกิดโครงการที่สำคัญ 2 โครงการคือ 1) โครงการปลูกป่าพระราชทานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี ดำเนินการโดยประชาชนและภาคเอกชนโดยมีมูลนิธิชัยพัฒนาและมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงเป็นที่เลี้ยง 2) โครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติฯ จำนวน 11,295 ไร่ ที่ผู้แทนจากจังหวัดต่าง ๆ ได้มาร่วมกันปลูกป่าในพื้นที่โครงการ

3. การดำเนินงานในระยะที่ 3 (2546-2560)

มีจุดมุ่งหมายในการให้ชาวบ้านมีกฎระเบียบในระดับองค์กรหมู่บ้านที่จะดูแลซึ่งกันและกัน ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมในเบื้องต้นและขยายเป็นเครือข่ายในระดับชุมชนต่อชุมชน (สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาโดยดุง (พื้นที่ทรงงาน) (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2545: 1-9)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับป่าชุมชน

ศูนย์ประสานงานทรัพยากรป่าไม้พื้นที่ (แพร่) (2550: 8-16) ได้สรุปหลักการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน ความหมาย ป่าชุมชน ที่มาป่าชุมชน ประเภทและลักษณะของป่าชุมชน วิชาการการดำเนินงานป่าชุมชนของกรมป่าไม้ ดังนี้

การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

ราษฎรในชุมชนชนบทไทยจำนวนมากดำรงชีพด้วยการอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สงบสุขและเรียบง่าย เนื่องจากเคยมีทรัพยากรป่าไม้และน้ำที่อุดมสมบูรณ์ แต่ในช่วงที่ผ่านมา การพัฒนาประเทศและการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างรวดเร็วมีการใช้ทรัพยากรต่างๆ เป็นวัตถุดิบเพื่อการผลิตจำนวนมาก โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ที่ถูกใช้เกินกว่าศักยภาพ มีการบุกรุกแผ้วถางเปลี่ยนพื้นที่ป่าไม้เป็นที่ดินเกษตรกรรมทำให้สูญเสียป่าไม้อย่างถาวรเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรอื่น ๆ เช่น ทำให้ขาดแคลนน้ำ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ส่งผลให้ราษฎรดังกล่าวที่พึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้และมีอาชีพด้านเกษตรกรรมทำการเกษตรไม่ได้ผลมีคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำจนส่งผลสังคมมีปัญหา และสาเหตุจากบุกรุกป่าเพิ่มมากขึ้นยังก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ปฏิบัติงานด้านการป่าไม้กับราษฎรที่ต้องอาศัยทรัพยากรป่าไม้ในการยังชีพรุนแรงและบ่อยครั้งจนสังคม ขาดความสงบสุข

ปัญหาดังกล่าวข้างต้นกดดันให้ต้องมีการแก้ไขโดยเร่งด่วน ประกอบกับการพัฒนาทางการเมือง ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน รูปแบบของการมีส่วนร่วม หรือ “แนวทางประชารัฐ” ปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินการจากเดิม ที่ให้รัฐมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติเพียงฝ่ายเดียว เป็นการกระจายอำนาจโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม เช่น ให้องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการคุ้มครอง ดูแล บำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

ต่อมารัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ประกอบกับนโยบายป่าไม้แห่งชาติที่กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ เน้นให้เกิดการประสานงานและเอื้อประโยชน์ระหว่างป่าไม้กับทรัพยากรอื่น รวมทั้งดำเนินการเพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐกับเอกชนและราษฎรในท้องถิ่นเพื่อ

พัฒนาป่าไม้ รูปแบบการจัดการป่าไม้ภายใต้กฎหมาย โดยการมีส่วนร่วมของราษฎรในชุมชน จึงเป็นที่มาของคำว่า “ป่าชุมชน”

ความหมายของป่าชุมชน

ในระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “ป่าชุมชน” อย่างหลากหลาย เช่น

ป่าชุมชน คือ กิจกรรมป่าไม้ใด ๆ ก็ตามที่ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การปลูกป่า หรือการจัดการป่าประจำหมู่บ้านในท้องที่ซึ่งขาดแคลนไม้ใช้สอยหรือของป่าจนกระทั่งถึงการปลูกต้นไม้ ในไร่นาหรือสวนปารายย่อย เพื่อขายไม้เป็นรายได้รวมถึงกิจการอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ใช้วัสดุป่าไม้ เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ หรือ กิจการป่าไม้ชุมชนได้รับผลตอบแทนเพียงเป็นค่าจ้างแรงงานเท่านั้น กิจกรรมป่าชุมชนยังรวมถึงกิจกรรมอื่นของรัฐที่กระตุ้นหรือช่วยเหลือกิจการป่าไม้ท้องถิ่น

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าไม้ธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนเพื่อยกระดับรายได้ให้กับประชาชน สถานที่ที่จะสร้างป่าชุมชนควรเป็นที่ดินสาธารณะ การเลือกพืชพรรณที่จะปลูกในป่าชุมชนควรเป็นไม้โตเร็วเพื่อที่จะให้ได้ผลเร็วเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจแก่ประชาชน แรงงานที่ใช้ในการปลูกป่าควรเป็นชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความสำนึกในการเป็นเจ้าของการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้คณะบุคคลหรืออาจจะเป็นกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้แบ่งผลประโยชน์

ป่าชุมชน คือป่า ซึ่ง ประชาชน กลุ่มประชาชน หรือสถาบันในชุมชนได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้นและในความหมายเฉพาะ กิจกรรมป่าชุมชนคือรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำองค์ประกอบของความต้องการของประชาชนและประชาชนผู้รับประโยชน์เข้าร่วมในการดำเนินการของชุมชนนั้น

ป่าชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของวนศาสตร์ ชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้เป็นชุมชนมีการจัดการ โดยชุมชนและเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวร ตามกฎเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชน ในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ

ป่าชุมชน เป็นกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ โดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อชุมชน และเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศในท้องถิ่นซึ่งเป็นพื้นฐานที่รองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว

ป่าชุมชน คือ รูปแบบการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการ ฟังฟังป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการ และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

ดังนั้นคำว่า ป่าชุมชน ที่มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายนั้น เมื่อพิจารณาจะเห็นองค์ประกอบ ที่เป็นสาระสำคัญของป่าชุมชน อย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. มีพื้นที่สำหรับให้ราษฎรในชุมชนจัดการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ร่วมจัดการในกิจกรรมด้านป่าไม้เพื่อประโยชน์ของราษฎรในชุมชน
2. มีราษฎรในชุมชนเข้าไปจัดการ หรือร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่จัดการอย่างต่อเนื่อง เพื่อประโยชน์ของราษฎรในชุมชน
3. มีการรับประโยชน์จากป่าสนองกับความต้องการของราษฎรในชุมชนตามหลักการ ของความยั่งยืน ซึ่งอาจสอดคล้องกับวิถีชีวิตของราษฎรในชุมชนนั้นๆ ด้วย

บางท่านอาจจะสับสนหรือคิดไปเองว่าป่าทั่วไปที่มีประชาชนรุกกล้าเข้าไปใช้ประโยชน์ นั้นก็คือ “ป่าชุมชน” ซึ่งเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง เพราะขาดสาระองค์ประกอบดังที่กล่าวข้างต้น และทรัพยากรป่าไม้เป็นของประเทศชาติโดยส่วนรวมและมีกฎหมายของประเทศใช้บังคับอยู่ การกระทำใด ๆ จึงต้องยึดถือกฎหมายเป็นพื้นฐานกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติด้วย

ดังนั้น ป่าไม้ผืนใดจะเป็นป่าชุมชนนั้น มิใช่ที่จะกำหนดได้ตามอำเภอใจ ย่อมจะต้องมีกฎหมาย กฎระเบียบวิธีการที่ภาครัฐกำหนดไว้เข้ามาเกี่ยวข้อง และต้องมีผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมายนั้น ๆ เป็นผู้ดำเนินการหรืออนุญาตให้ดำเนินการ ในฐานะส่วนราชการผู้ที่ต้องปฏิบัติงานในเรื่องนี้ และป่าชุมชนก็จะต้องเกี่ยวข้องกับกฎหมายตั้งแต่เริ่มและต่อเนื่องไปในอนาคตด้วยความหมายของคำว่า “ป่าชุมชน” ที่แท้จริงจึงให้ไว้ดังนี้

ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดิน และ/หรือ ที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย การจัดการหรือดำเนินการดังกล่าว ก็เพื่อการอนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

จากความหมายดังกล่าวจะพบว่ามีคำหลักที่เป็นองค์ประกอบหลายคำ คือ ที่ดิน/ที่ดินป่าไม้ ชุมชน การอนุญาตตามกฎหมาย การดำเนินการร่วมกัน การจัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่องการใช้ประโยชน์โดยชุมชน ความยั่งยืน ซึ่งอาจจะอธิบายคำหลักเหล่านี้ได้ เช่น

1. ที่ดิน หมายถึง ที่ดินนอกพื้นที่ป่าไม้ เช่น

1.1 ที่ดินสาธารณประโยชน์

1.2 ที่ดินเอกชน

1.3 ที่ดินของวัด, โรงเรียน, สองข้างทาง

1.4 ที่ดินของส่วนราชการต่าง ๆ ฯลฯ

ซึ่งที่ดินดังกล่าวข้างต้นจะต้องได้รับอนุญาตให้ใช้จากผู้มีสิทธิด้วย

2. ที่ดินป่าไม้ หมายถึง ที่ในเขตป่าไม้ เขตป่าสงวนแห่งชาติ ที่ดินในเขตป่าต้องได้รับอนุญาต

2.1 ที่ดินตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พุทธศักราช 2484

2.2 ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

3. ชุมชน หมายถึง ชุมชน ที่มีราษฎรร่วมบริหารจัดการ ดูแล และรับประโยชน์จากป่าชุมชน

4. การอนุญาตตามกฎหมาย หมายถึง มีการขอจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทาง และได้รับอนุญาตจากผู้มีอำนาจ (กรมป่าไม้) ตามกฎระเบียบที่กำกับดูแลพื้นที่นั้น ๆ

5. การดำเนินการร่วมกัน หมายถึง ราษฎรในชุมชน องค์กรต่าง ๆ และหน่วยงานรัฐ ฯลฯ ร่วมกันบริหารจัดการป่าไม้ในรูปแบบการมีส่วนร่วม

6. การจัดการงานด้านป่าไม้ หมายถึง การควบคุม ดูแล รักษา บำรุงป่า รวมถึงการป้องกัน และปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้นด้วย

7. ความต่อเนื่อง หมายถึง การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ สม่ำเสมอ ระยะยาวไม่ขาดตอน

8. การใช้ประโยชน์โดยชุมชน หมายถึง ราษฎรในชุมชนใช้ประโยชน์ตามกติกาที่ชุมชนร่วมกันกำหนด โดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบของทางราชการที่เกี่ยวข้อง

9. ความยั่งยืน หมายถึง ป่าไม้นั้น ๆ ยังคงเป็นป่าไม้และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้กับราษฎรในชุมชนได้ต่อเนื่อง เต็มประสิทธิภาพ ตลอดไป โดยไม่เสียหายหรือถูกเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นซึ่งคำหลักที่ได้กล่าวมานี้เป็นตัวชี้ให้ทราบว่าพื้นที่นั้น ๆ เป็นป่าชุมชนหรือไม่

ที่มาของป่าชุมชน

1. มาจากการรักษาไว้ตามความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมป่าดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตของราษฎรในชุมชนในทางสังคมและเศรษฐกิจ เช่น

การทำมาหากิจ (เศรษฐกิจ) ระบบครอบครัว เครือญาติ โครงสร้าง อำนาจ กฎระเบียบ สุขภาพ อนามัย ที่อยู่ของผีและวิญญาณบรรพบุรุษที่สามารถทำให้คนเจ็บป่วยได้ ระบบคุณค่า เช่น ความเชื่อ ที่ว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่มีอำนาจโดยตรงที่จะควบคุมธรรมชาติ และใช้ในระดับที่เพียงพอกับความจำเป็นเท่านั้น ถึงแม้ว่าป่าเหล่านี้จะได้เชื่อว่าเป็นป่าพิธีกรรม แต่ป่าดังกล่าว ก็ยังสามารถรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและหน้าที่ต่าง ๆ ตามธรรมชาติของป่า โดยปกติอีกด้วย

2. มาจากการกำหนดพื้นที่เพื่อเป็นป่าที่ป้องกันและ/หรือรักษาคุณภาพของระบบนิเวศท้องถิ่นป่าประเภทนี้มักเป็นป่าที่เป็นต้นน้ำ เป็นแหล่งน้ำซับ น้ำออกกู ซึ่งราษฎรในชุมชนได้รักษาไว้เพื่อดำรงชีพมาช้านาน

3. มาจากการเข้าไปรักษาป่าเมื่อมีการต่อต้านการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอกและคนในหมู่บ้านเดียวกัน

4. มาจากความต้องการการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรในชุมชนป่าเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรคและวัตถุดิบจำเป็นในการดำรงชีพของชาวบ้าน ได้มีผู้เปรียบป่าไว้ว่า เทียบเท่า “ซูเปอร์มาร์เก็ต” และ “ร้านขายยาของชาวเมือง” พืชอาหารสำคัญได้แก่ เห็ดประเภทต่าง ๆ ผักหวาน ผักพื้นบ้านอื่น ๆ ไข่มดและแมลง เป็นต้น ป่าบางแห่งได้รับการร่วมกันจัดการโดยตั้งวัตถุประสงค์ที่จะปลูกป่าไว้ใช้สอยและแบ่งส่วนหนึ่งขายเป็นรายได้ไว้พัฒนาชุมชนได้อีกด้วย

5. มาจากการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนองค์กรพัฒนาเอกชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าไปจัดการป่า หรือ ช่วยให้สืบทอดประเพณีที่รักษาป่าดั้งเดิมไว้ ซึ่งจะพัฒนาเป็นป่าชุมชนในอนาคต

6. มาจากการสนับสนุนจากพระสงฆ์และวัด หรือดำเนินการโดยวัดในเขตที่ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าเขา วัดที่ตั้งขึ้นมักอยู่ใกล้ป่าที่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก มีทั้งวัดตามกฎหมายและที่พิกสงฆ์ที่ไม่ถูกต้อง เมื่อมีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2538 มีผลต่อการแก้ไขปัญหาโดยส่งเสริมให้พระสงฆ์ต้องเข้ามาช่วยงานด้านป่าไม้ โดยกรมป่าไม้ได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกำหนดแนวทางและรูปแบบที่เหมาะสมในการส่งเสริมให้วัดหรือสำนักสงฆ์มีส่วนช่วยงานด้านป่าไม้โดยเฉพาะการปลูกป่าและป้องกันรักษาป่าอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

7. มาจากการส่งเสริมและสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ

ทฤษฎีวนเกษตร

วนเกษตร

วนเกษตร (Agroforestry) คือ เกษตรทางเลือกรูปแบบหนึ่งโดยเป็นการทำเกษตรที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างผสมผสานระหว่างกิจกรรมการเกษตร การป่าไม้ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เดียวกันหรือสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป โดยเป็นกิจกรรมที่มีความสอดคล้อง และเกื้อกูลกับระบบนิเวศป่าไม้ในท้องถิ่น เพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างสม่ำเสมอตลอดไป คำนึงถึงหลักความสมดุลตามธรรมชาติของระบบนิเวศเป็นสำคัญ เพื่อตอบสนองความต้องการ ในขณะที่ยังรักษาวิถีชีวิตของสังคมชาวชนบทที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้น ๆ ให้มากที่สุด

วนเกษตร มาจากคำว่า วน ที่หมายถึง ป่าที่มีความหลากหลายของทรัพยากรที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต และคำว่า เกษตร หมายถึง การใช้ที่ดินในการผลิตพืช หรือสัตว์ เช่นการเพาะปลูกพืช การทำป่าไม้ ประมง ปศุสัตว์ ต่าง ๆ ดังนั้น วนเกษตร จึงหมายถึง การใช้ที่ดินในการผลิตพืช และสัตว์ให้มากขึ้น หรือมีความซับซ้อนและหลากหลายทางชีวภาพใกล้เคียงธรรมชาติมากที่สุด หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การทำเกษตรร่วมกันกับการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีรากฐานหรือปัจจัยการผลิตที่มาจากท้องถิ่นเอง ทั้งนี้การทำวนเกษตรจะมีลักษณะแตกต่างหรือผันแปรไปตามสภาพท้องถิ่นที่ รวมถึงทัศนคติ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และความรู้ ความสามารถในการจัดการของแต่ละท้องถิ่นเอง

รูปแบบระบบวนเกษตร

ระบบวนเกษตรสามารถแยกออกเป็น 4 รูปแบบ องค์ประกอบของกิจกรรมหลักได้แก่

1. ระบบป่าไม้ร่วมกับการปลูกพืชเกษตร เป็นการปลูกพืชเกษตรแทรกในพื้นที่สวนป่า ซึ่งสามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น ปลูกต้นไม้แนวขอบรอบนอกของแปลงปลูกพืชเกษตร ปลูกต้นไม้สลับแถวเว้นแถว ปลูกสลับเป็นแถบ ๆ หรือปลูกผสมกันอย่างไม่เป็นระเบียบระหว่างไม้ป่ากับพืชเกษตร
2. ระบบป่าไม้ร่วมกับการทำปศุสัตว์ เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันระหว่างพื้นที่ ป่าไม้ และการเลี้ยงสัตว์ โดยปลูกหญ้าหรือพืชอาหารสัตว์ในวนป่า แล้วปล่อยสัตว์เข้าไปเลี้ยงในสวนป่าโดยตรง

3. ระบบเกษตรป่าไม้และปศุสัตว์ เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันระหว่างกิจกรรมหลักทั้งสาม คือการป่าไม้ การเกษตร และการปศุสัตว์ ควบคู่ไปพร้อม ๆ กัน เป็นการรวมสองระบบข้างต้นเข้าด้วยกัน

4. ระบบป่าไม้ร่วมกับการทำประมง เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันระหว่างพื้นที่ ป่าไม้ และการประมง เช่น การทำฟาร์มกุ้ง และทำฟาร์มหอยตามป่าชายเลน หรือการเลี้ยงปลาน้ำจืดตามร่องน้ำระหว่างแถวหรือคันคูของคันไม้ (หน่วยจัดการต้นน้ำคอคอดชูง, 2554)

แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1981: 6) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมของชุมชนว่า สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร
2. การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

โดยสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือและเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมถึงได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาค องค์การสหประชาชาติ (United Nation, 1981: 5) และรีเดอร์ (Reeder, 1974: 39) ได้ให้ความหมายเจาะจงถึงการมีส่วนร่วม ว่าการมีส่วนร่วมเป็นการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ทั้งในลักษณะการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

บุญชร แก้วส่อง (2531 อ้างใน โสภณ ศุภมงคล, 2544: 11) ได้จำแนกระดับของความสมัครใจในการมีส่วนร่วมกิจกรรมการพัฒนาออกเป็น 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจากการริเริ่มของประชาชนเองซึ่งอาจเกิดจากความสนใจและห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้มีการรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำการร่วมมือกันหรืออาจจะเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยสมัครใจ

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักนำ เป็นการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนเอง แต่เกิดจากการชักนำจากภายนอกหรือจากชนชั้นนำ โดยอาศัยความเกรงใจ ที่ประชาชนอาจจะมีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐหรืออาจจะใช้สิ่งล่อใจที่เป็นผลตอบแทนทางวัตถุหรือทางจิตใจกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โดยที่ประชาชนยังไม่มี ความสมัครใจ หรือความศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้น

ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากใช้อำนาจที่เหนือกว่าไปบังคับหรือระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

โสภณ สุภมมงคล (2544: 13) ได้สรุปลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นกระบวนการทางสังคม (social process) ที่คนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพในสังคมหรือชุมชนนั้นอย่างมีศักดิ์ศรี ประกอบด้วย

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) โดยเป็นการตัดสินใจตั้งแต่ในระยะเริ่มต้น ซึ่งเป็นการศึกษาปัญหาและความต้องการ และการตัดสินใจในระยะวางแผนนโยบายหรือแผน
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) โดยเข้าร่วมในการสนับสนุนด้านทรัพยากร หรือการเข้าร่วมในการบริหารและความร่วมมือ รวมถึงการเข้าร่วมในการลงแรงและร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) โดยเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุ ทางสังคมหรือเพื่อส่วนตัว อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างควบคู่กันไป
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) โดยเข้าร่วมในการติดตามประเมินผลและนำไปปรับปรุงแก้ไขต่อไป

มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (2544: 26-31) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ควรมีลักษณะดังนี้

1. การเรียนรู้ที่สร้างจิตสำนึกทางอุดมการณ์ สำนึกของคุณค่า ศักดิ์ศรีของมนุษย์ และพลังของการรวมกลุ่มพลังชุมชน
2. การเรียนรู้แบบองค์รวมเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน
3. การเรียนรู้ที่ประสานระหว่างการเรียนรู้เชิงประจักษ์ร่วมกับทฤษฎี
4. การเรียนรู้ตรงจากการเห็นของจริงหรือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรง
5. ให้ผู้เข้าร่วมการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้
6. ใช้กระบวนการกลุ่มที่เน้นความร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
7. เน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา

8. กระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง
9. เน้นการสร้างบรรยากาศเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ
10. จัดวางความสัมพันธ์ที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ไพโรจน์ อาจริยะ(2544) ศึกษาการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะนัง จังหวัดลำปางพบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านกลางอาศัยขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โดยสะท้อนออกมาในรูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่น และรูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านกลาง มีทั้งทางตรงและทางอ้อม การใช้ประโยชน์ทางตรงคือ เป็นแหล่งอาหาร เก็บของป่า แหล่งเชื้อเพลิง สร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย ทำการเกษตรและสมุนไพรรักษาโรค ประโยชน์ทางอ้อมคือ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า

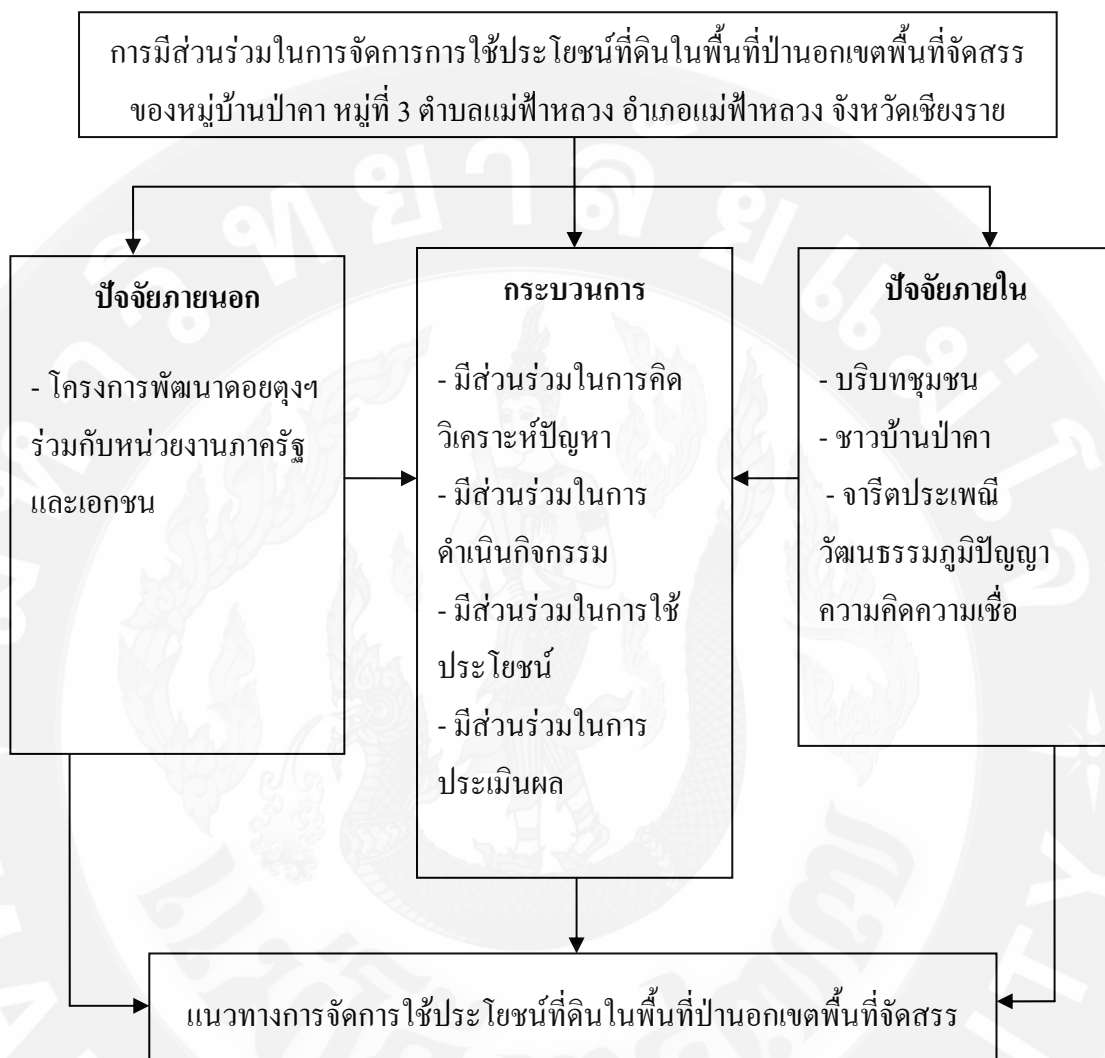
วรัญญา ศิริอุดม (2551) ศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการป่าน้ำซับของชุมชนในกลุ่มน้ำหนองหอยตอนบน ตำบลแม่แรม อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การจัดการน้ำจากป่าน้ำซับในอดีตเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตรเป็นหลัก ภายหลังจากการมีโครงการหลวงหนองหอยเข้ามาส่งเสริมปลูกพืชเมืองหนาวส่งผลให้รูปแบบการใช้ประโยชน์ป่าน้ำซับเปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันการใช้น้ำจากป่าน้ำซับเพื่อการเกษตรร่วมด้วยโดยตรงจากป่าน้ำซับปริมาณน้ำที่ลดลงผนวกกับการต้องการน้ำในการผลิตภาคการเกษตรแบบใหม่ที่เพิ่มขึ้นก่อให้เกิดปัญหาการจัดการน้ำ สิทธิการเข้าถึงน้ำ และความขัดแย้งในการใช้น้ำ เนื่องจากการต้องการใช้น้ำที่สูงขึ้น การจัดการป่าน้ำซับเพื่อการเกษตรเป็นการจัดการที่ล้มเหลวโดยการอ้างสิทธิการใช้ที่ดินและการใช้น้ำแบบปัจเจก มีการใช้น้ำแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอาเพื่อตอบสนองการผลิตที่เข้มข้นตลอดทั้งปี รูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าน้ำซับเพื่อการเกษตรจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดข้อขัดแย้งในชุมชน

ในส่วนของการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบวนเกษตร และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของบ้านแม่สาบ ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าบ้านแม่สาบมีการใช้ประโยชน์ที่ดินแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ที่อยู่อาศัย พื้นที่ป่าไม้ พื้นที่การเกษตร และพื้นที่วนเกษตร โดยมีพื้นที่การเกษตรมากที่สุด การใช้ประโยชน์ที่ดินระบบวนเกษตร สามารถจำแนกออกได้ 2 ประเภท ได้แก่ ระบบเกษตรป่าไม้ ประกอบด้วย สวนข้างบ้าน และสวนไม้ยืนต้นหลาย

ชั้น ตลอดจนระบบเกษตรป่าไม้ปศุสัตว์ ประกอบด้วย สวนข้างบ้านรวมถึงสัตว์ และสวนข้างบ้านเลี้ยงผึ้ง แสดงว่ามีการใช้ประโยชน์ที่ดินระบบเกษตรแบบสวนข้างบ้านมากที่สุด เนื่องจากชาวบ้านเห็นความสำคัญของการปลูกพืชเพื่อบริโภคในครัวเรือน ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์ที่ดินระบบเกษตรกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า เนื่องจากการใช้ประโยชน์จากการทำวนเกษตรใกล้บ้านอย่างเข้มข้นเพื่อบริโภคในครัวเรือน จึงทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยจิตสำนึกทำให้มีแนวโน้มที่ ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านจะยั่งยืนต่อไป (สุภาพร ปาแก้ว, 2553)

ขณะที่ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการยอมรับระบบวนเกษตรบนพื้นที่สูงของเกษตรกร บ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่พบว่า อายุแหล่งข้อมูลข่าวสาร ขนาดของแปลงวนเกษตร มีความสัมพันธ์กับการยอมรับเกษตรบ้านแม่สาใหม่มีทัศนคติต่อระบบวนเกษตรบนพื้นที่สูง การอ่านภาษาไทย ตำแหน่งทางสังคม การได้รับคำแนะนำส่งเสริมเกี่ยวกับวนเกษตร ทัศนคติที่มีต่อระบบวนเกษตร แรงงานในครัวเรือน และรายได้รวมของเกษตรกรไม่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับแต่อย่างใด จูฑามาสม มาลี (2539) และ สมคิด จีรัตน์ (2544) ศึกษากระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ภูมิสวนหลังบ้านในเขตอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ผลการศึกษาพบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินไม้ผลแบบวนเกษตรจะใช้ที่ดินที่ตนเองครอบครองอยู่ทำสวนไม้ผลเกือบทั้งหมด รูปแบบการปลูกไม้ผลแบบผสมผสานในพื้นที่ป่าไม้ เป็นการปลูกไม้ผลกะป้าธรรมชาติไม่เป็นแถวเป็นแนว โดยปลูกไม้ผลหลายชนิดผสมกันซึ่งเป็นการทำสวนที่มีรูปแบบดั้งเดิม นอกจากนั้นก็มีรูปแบบใหม่คือการปลูกเป็นกลุ่มและเป็นแถวไม้ผลเช่น ทุเรียนพันธุ์ดี ลองกอง มังคุด เป็นต้น ส่วนไม้พื้นล่างได้แก่ กาแฟ พริกไทย ข่า ตะไคร้ และมีหญ้าต่าง ๆ ขึ้นปกคลุมอยู่ ประสิทธิภาพของระบบวนเกษตรในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า พบว่า สวนไม้ผลของเกษตรกรมีจำนวนไม้ป่าอยู่มาก มีสมุนไพรพื้นล่างอย่างหนาแน่น ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพทำให้เกิดประโยชน์ในด้านอนุรักษ์ เศรษฐกิจ และสังคม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรพื้นที่โครงการพัฒนาออกขุด บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัย (Participatory and Communication-Based Research) กับงานเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นเครื่องมือที่ค้นหาคำตอบด้วยเหตุผลและเป็นความจริงที่พิสูจน์ได้โดยอาศัยการมีส่วนร่วมคิดร่วมทำระหว่างคนในชุมชนร่วมกับคนนอกชุมชน ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

การดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดระยะเวลาการดำเนินการวิจัย ออกเป็น 4 ระยะ ดังนี้

ระยะก่อนทำการวิจัย

เป็นระยะที่ผู้วิจัย นักพัฒนาและชาวบ้าน ปรับวิธีคิดหรือฐานความคิดที่มองในลักษณะองค์รวม มีความหลากหลาย รวมถึงเข้าใจถึงภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังมีรายละเอียด ดังนี้

1. การสร้างสัมพันธภาพ ผู้วิจัยมีภูมิลำเนาในพื้นที่โครงการพัฒนาออกขุด ดังนั้นได้เข้าศึกษาในพื้นที่เพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อชุมชน และสร้างทัศนคติที่ดีต่อกันได้อย่างรวดเร็วทั้งในการปฏิบัติงาน และชีวิตส่วนตัว ขณะเดียวกันได้เรียนรู้ วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมที่ดีต่อชุมชนกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนอย่างทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งนี้เพื่อให้ได้มายังข้อมูลที่จะต้องนำมาตัดสินใจคัดเลือกชุมชนที่เหมาะสมกับงานวิจัย

2. การสำรวจชุมชนและเอกสารเบื้องต้น ผู้วิจัยได้สำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนไว้บางส่วน ซึ่งเกี่ยวกับลักษณะทางภูมิสังคมของชุมชน เช่น ลักษณะทางภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองอื่น ๆ

3. การคัดเลือกหมู่บ้านเป้าหมาย (Selecting Community) ผู้วิจัยมีความคาดหวังในการวิจัย แบบ PAR ที่ต้องการสร้างโอกาสให้ชุมชนเห็นคุณค่าของตนเอง และสืบเนื่องจากผู้วิจัย

เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีความพยายามจากหน่วยงานพัฒนาในพื้นที่ที่เคยจัดการประชุมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาแต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ยังขาดการรวมตัวที่เข้มแข็งและจริงจัง ดังนั้นผู้วิจัยมองเห็นศักยภาพของชุมชนที่สามารถนำงานวิจัยแบบ PAR มาใช้ในชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชนให้ศักยภาพที่เข้มแข็งต่อไปได้

4. การเข้าสู่ชุมชน ผู้วิจัยได้เข้าสู่ชุมชน โดยการติดต่อประสานงาน ร่วมประชุมหารือกับชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งผู้วิจัยสามารถเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้าน พร้อมทั้งได้ให้ชาวบ้านเกิดการยอมรับและไว้วางใจในตัวผู้วิจัย โดยได้พบกับองค์การพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อทำความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ เครื่องมือ วิธีการ ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วม การวิจัย แบบ PAR ที่ผู้วิจัย นักพัฒนาและชาวบ้านจะต้องมีเป้าประสงค์ร่วมกัน คือ ต้องมีส่วนร่วมตัดสินใจทุกฝ่าย พร้อมทั้งยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น รวมถึงไม่ต่อต้านการตัดสินใจของทุกฝ่าย กล่าวคือ การวิจัยครั้งนี้ ใช้การมีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่เตรียมแผนปฏิบัติงาน ปฏิบัติร่วมกัน ติดตาม ทบทวนการปฏิบัติงาน พร้อมทั้งแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้น ในระหว่างการปฏิบัติงาน การประเมินผลและรายงานต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญของการวิจัยจึงมีความเห็นและสมัครใจร่วมดำเนินการวิจัยในครั้งนี้

5. การเตรียมคนและเตรียมเครือข่าย ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัย นักพัฒนาและชาวบ้านมีความเข้าใจที่ตรงกันในกระบวนการวิจัยแบบ PAR ซึ่งได้ดำเนินการในส่วนของขั้นตอนการเข้าสู่ชุมชนไว้แล้ว เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อม และประสานงานในการปฏิบัติการวิจัย ชุมชนได้ให้รายชื่อต่อผู้วิจัยเพื่อร่วมเป็นนักวิจัย ดังนี้

5.1	นายไคซิง	แซ่ฮ้อ	กำนันตำบลแม่ฟ้าหลวง
5.2	นายทรงกรด	อภิสุนทรกุล	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฟ้าหลวง
5.3	นายสุภาพ	ตามสามดี	เลขานายกฯ อบตแม่ฟ้าหลวง.
5.4	นายรัชพล	วิเศษเพิ่มพร	รองประธานสภาฯ อบตแม่ฟ้าหลวง
5.5	นายวรรณชัย	ใจกุลศดำรง	ผู้ใหญ่บ้านป่าคา
5.6	นายเสรี	นันทบรรเกียรติ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านป่าคา
5.7	นายสมบัติ	มงคลโรจน์กุล	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านป่าคา
5.8	นายณรงค์	ธีรวุฒิโรจน์	สมาชิก อบต.
5.9	นายวันชัย	ปรีชาสถานพรกุล	สมาชิก อบต.
5.10	นายปรีชา	ไธแสน	ชาวบ้าน
5.11	นายสุรัช	พิมลเลิศมงคล	ชาวบ้าน

สำหรับการเตรียมคน เป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่ชาวบ้าน แกนนำ นักวิจัย และนักพัฒนา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การเตรียมชาวบ้าน ผู้วิจัยลงพื้นที่และเข้าถึงชุมชน ได้ทำความเข้าใจร่วมกันถึงการทำงานอย่างมีส่วนร่วม เห็นคุณค่าของมนุษย์ ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และทุกคนในชุมชนเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน
2. การเตรียมนักพัฒนา ส่วนใหญ่แล้วผู้วิจัยได้ประสานงานกับผู้นำหมู่บ้านและทางองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อปรึกษาหารือหาแนวทางในการวิจัยตลอดจนเพื่อช่วยในการนัดหมายประชุมหารือ กับผู้ที่เกี่ยวข้อง และอำนวยความสะดวกด้านสถานที่
3. การเตรียมนักวิจัย ประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่ นักวิจัย และสร้างความเข้าใจให้ตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนตลอดการดำเนินการวิจัย รวมถึงการสร้าง ความเข้าใจต่อเครื่องมือ เทคนิคของงานวิจัยไม่ว่าจะเป็นแบบสัมภาษณ์ กิจกรรมสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เทคนิคการใช้แผนที่ความคิด การทำแผนที่ด้วยแผนภูมิฤดูกาล เป็นต้น ในขณะที่การเตรียมเครือข่ายผู้วิจัยได้ประสานงาน กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฟ้าหลวง โครงการพัฒนาคอยดูงฯ บริษัท ควอลิตี้คอฟฟีโปรดักท์ส จำกัด ทั้งนี้เพื่อให้เกิดเป็นเครือข่ายในการดำเนินงานวิจัย และร่วมดำเนินการในลักษณะบูรณาการ

ระยะของการวิจัย

เป็นการศึกษาและร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชน การค้นหาและกำหนดปัญหาาร่วมกัน การหาสาเหตุและแนวทางในการแก้ไขปัญหา การวางแผนกิจกรรมการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหา การนำแผนไปปฏิบัติ และการติดตามประเมินผล

การศึกษาชุมชน โดยศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชนในเชิงลึก โดยใช้แบบสัมภาษณ์ เพื่อประเมินศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนประกอบกับข้อมูลเดิม เช่น ข้อมูลการสำรวจสภาพเศรษฐกิจและสังคมประจำปีของหมู่บ้านในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดูงฯ และข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ในขณะที่เดียวกันจะเป็นการวิเคราะห์ชุมชนและร่วมเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน ด้วยการฝึกปฏิบัติ อภิปราย ประชุมหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน โดยนำเครื่องมือและเทคนิคของการวิจัยแบบ PAR มาใช้ อาจเป็นการระดมความคิดเห็นของระดับบุคคล และระดับกลุ่ม

การวิเคราะห์ปัญหาชุมชน ดำเนินการไปพร้อม ๆ กับการศึกษาชุมชน โดยอาศัยกระบวนการ เครื่องมือและเทคนิคของการวิจัยแบบ PAR ผู้ที่เกี่ยวข้องจะเข้ามามีส่วนร่วมในการ

ดำเนินการทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเริ่มต้นจนจบกระบวนการวิจัย ซึ่งชาวบ้านจะร่วมเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ ที่อาศัยผู้วิจัยและนักพัฒนาเป็นตัวกระตุ้นให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นออกมาให้ได้มากที่สุด

การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ ผู้วิจัย นักพัฒนา และชาวบ้าน ร่วมกันพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้น วางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน โดยให้ชาวบ้านเป็นตัวหลักในการกำหนดความสำคัญของปัญหา ตลอดจนหาแนวทางแก้ไข พร้อมทั้งให้เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาและความจำเป็นเร่งด่วนของปัญหา

ระยะของการจัดทำแผน

ผู้วิจัย นักพัฒนา และชาวบ้าน ร่วมกันตัดสินใจวางแผนกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการอย่างชัดเจน โดยกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ที่เกี่ยวข้องในกิจกรรม ภายใต้งานมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ที่สำคัญที่สุดในระยะนี้ชาวบ้านจะต้องเป็นผู้จัดตั้ง เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจกรรมและร่วมดำเนินการด้วยตนเองเพื่อแสดงความรู้สึกรับรู้ความเป็นเจ้าของกิจกรรม แผนงาน โดยผู้วิจัยอาจแนะนำช่องทางหรือสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ทั้งภายในและนอกชุมชน

ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ

นักวิจัยได้แต่งตั้งแกนนำ หรือกลุ่มในชุมชนเพื่อเป็นกลุ่มทำงานและมอบหมายหน้าที่ไปปฏิบัติงานตามแผนที่กำหนดไว้ โดยกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบต่าง ๆ ให้ตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล การกระจายสมาชิกได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการให้เหมาะสมซึ่งการมีส่วนร่วมโดยมีกิจกรรม

ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน

เป็นการติดตามและประเมินผลโดยสมาชิกของชุมชน ผู้วิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง สำหรับกลไกในการติดตามและประเมินผลอาจเป็นทั้งในรูปแบบที่มีการกำหนดเวลา วิธีการในการตรวจสอบงานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ชาวบ้านได้นำไปใช้โดยอาจจัดกลุ่มอภิปรายถึงกระบวนการดำเนินงานโครงการ เพื่อหาข้อบกพร่อง และข้อดี สำหรับจะได้เป็นบทเรียนสำหรับชุมชน

ในการแบ่งขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมข้างต้นนี้ เป็นการแบ่งให้เกิดความชัดเจนและเป็นแนวทางในการพิจารณาทบทวนการดำเนินงานในแต่ละระยะของโครงการ แต่ในทางปฏิบัติแล้วขั้นตอนเหล่านี้อาจมีระยะการดำเนินงานคาบเกี่ยวกัน หรือกระทำการไปพร้อม ๆ กัน บางครั้งอาจต้องเริ่มขั้นหนึ่งก่อนแล้วจึงจะเริ่มขั้นตอนต่อไป และในบางครั้ง อาจต้องย้อนกลับไปทำขั้นตอนต้น ๆ ใหม่ เพราะการดำเนินการวิจัยร่วมกับชาวบ้าน โดยเฉพาะในรูปแบบการสร้างเสริมและสนับสนุนชาวบ้านให้เข้มแข็งนั้น ไม่สามารถที่จะทำให้สำเร็จเป็นขั้นตอนภายในระยะ เวลาอันรวดเร็วได้ เนื่องจากมีเงื่อนไขหลายประการ โดยเฉพาะในด้านความพร้อม ความเข้าใจปัญหา พื้นฐานของประชาชน และปัญหาสภาพพื้นที่ ดังนั้น กระบวนการการวิจัยและพัฒนาที่เน้นหลักการมีส่วนร่วม นั้น ก็คือกระบวนการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย เจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และประชาชน ที่จะร่วมมือและประสานการทำงานไปด้วยกัน

ที่กล่าวมาเบื้องต้นเป็นระเบียบวิธีวิจัยสำหรับงานวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุง โดยผู้วิจัยได้กำหนดสถานที่ดำเนินการงานวิจัย กลุ่มเป้าหมาย อุปกรณ์ เครื่องมือ และเทคนิคในการวิจัย รวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

สถานที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงราย

ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

ประชากรศึกษาครั้งนี้ ดำเนินการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จากรายชื่อที่ใช้ประโยชน์ที่ดิน ในเขตป่าสงวน นอกเขตพื้นที่จัดสรรในพื้นที่พื้นที่ลุ่มน้ำย่อย ของลุ่มน้ำแม่ไร่ บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย จำนวน 19 ราย จำนวนพื้นที่ 22 แปลง 51 ไร่ 3 งาน 77 ตารางวา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

อุปกรณ์ในการดำเนินการ

1. แบบบันทึกข้อมูล
2. กล้องบันทึกภาพ
3. เครื่องบันทึกเสียง
4. สมุดบันทึก
5. เครื่องจับพิกัด (GPS)
6. แผนที่ 1: 5,000
7. กระดาษโรเนียว กระดาษปรู๊ฟ
8. กระดานดำ
9. ดินสอ ปากกา สีเมจิก
10. เครื่องขยายเสียง
11. คอมพิวเตอร์
12. แผนที่ข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์

แบบสัมภาษณ์และแบบสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

1. การทดสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลเป็นแบบสอบถามจากแนวทางในการตรวจเอกสารจากนั้นนำเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาพิจารณาตรวจสอบและแก้ไขปรับปรุงเครื่องมือตามที่คณะกรรมการที่ปรึกษาเสนอแนะ
2. นำเครื่องมือไปทดสอบความเที่ยงตรง ของแต่ละข้อโดยนำไปทดสอบกับชาวบ้าน บ้านป่าคา ในสมาชิกครัวเรือน ที่ไม่ใช่ประชากรตัวอย่างที่ใช้เก็บข้อมูล

เทคนิคการสนทนากลุ่ม การสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ในการวิจัยครั้งนี้จะมีการจัดกลุ่มสนทนาเพื่อการวางแผนต่าง ๆ และรวมถึงการสำรวจการใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ป่าของกลุ่มเป้าหมาย โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. กำหนดวัตถุประสงค์ กรอบแนวคิดในการสนทนากลุ่มแต่ละครั้งให้ชัดเจน
2. กำหนดกลุ่มเป้าหมายของผู้ให้ข้อมูล
3. วางแผนเรื่องกลุ่มข้อมูลที่ต้องการ รวมทั้งระยะเวลา/ตารางเวลา
4. ออกแบบแนวคำถามร่วมกับชาวบ้าน
5. ทดสอบแนวคำถามที่สร้างขึ้น
6. ทำความเข้าใจกับผู้ดำเนินการสนทนาโดยผู้วิจัยเอง การจดบันทึก หรือใช้เครื่องบันทึกเสียง รวมถึงใช้การแผนที่และเครื่อง GPS
7. คัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา/ผู้สำรวจพื้นที่
8. จัดการเตรียมสถานที่หารือ และพื้นที่สำรวจ กำหนดวันเวลาในการสนทนา
9. จัดกลุ่มสนทนา และสำรวจพื้นที่
10. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล
 - 10.1 ถอดเทปออกเป็นบทสนทนาอย่างละเอียด เพื่อให้ได้ข้อมูลถูกต้อง
 - 10.2 วิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความหมายในรูปของการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ร่วมกัน และอาจใช้การวิเคราะห์ด้วยสถิติแบบง่าย โดยทำเป็นร้อยละ เข้ามาวิเคราะห์ให้เห็นภาพ ถ้าความเห็นไม่ตรงกันให้กลับไปฟังรายละเอียดจากเครื่องบันทึกเสียงใหม่แล้วกลับมาอภิปรายสรุปอีกครั้ง

เทคนิคการทำแผนที่ทางความคิด

เพื่อให้การวิจัยท้องถิ่นนี้มีข้อมูลเชิงลึกมากขึ้น จึงได้นำเอาเทคนิคการทำแผนที่ความคิด มาเป็นเทคนิคอีกอย่างหนึ่ง เพื่อมีความต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นที่จะทำให้ชาวบ้านสนใจและจดจำได้ง่ายขึ้น สามารถเห็นภาพร่วมกัน และเติมเต็มในส่วนที่ขาดตกบกพร่องซึ่งกันและกัน บางครั้งอาจใช้เทคนิคนี้ร่วมกับเทคนิคการสนทนากลุ่มด้วย โดยวิธีการนี้ คาดว่าจะได้ความคิดที่หลากหลายและมองเห็นความคิดของผู้คนที่ถูกบันทึกไว้ ทำให้คนอื่น ๆ เกิดแนวคิดใหม่ต่อไปได้อย่างรวดเร็ว

เทคนิคการทำแผนที่ด้วยการใช้ฤดูกาล

เพื่อให้ชุมชนเข้าใจวงจรชีวิตของตน รู้ถึงลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ป่า นอกเขตพื้นที่ที่จัดสรร รู้ความเคลื่อนไหวของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ในรอบหนึ่งปี และพร้อมที่จะนำข้อมูลมาประเมินคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจและจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้และนำไปสู่การจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. นำข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์และแบบสำรวจพื้นที่มาเรียบเรียงและแสดงค่าในรูปสถิติอย่างง่าย โดยทำเป็นคำร้อยละ (percentage) สรุปประเด็นที่สำคัญ
2. ในกรณีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร นำข้อมูลที่ได้จากเทคนิคต่างๆ มาผ่านกระบวนการจัดทำแผนภูมิด้วยการใช้ฤดูกาล (Seasonality diagrams) เทคนิคการใช้แผนที่ความคิด (Mind map) ข้อมูลจากการสำรวจในพื้นที่ พร้อมนำไปวิเคราะห์สังเคราะห์เชิงพรรณนา
3. สำหรับการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร นำข้อมูลจากการใช้เทคนิคต่าง ๆ /เครื่องมือ/วิธีการต่าง ๆ มาสรุปเป็นบทเรียน แนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ป่า มาตรการหรือกฎระเบียบ โดยร่วมกันทุกฝ่าย ในเชิงพรรณนา

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร และเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วม และแนวทางการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ได้แบ่งผลการศึกษาเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนบ้านป่าคา

ตอนที่ 2 การพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ตอนที่ 3 การประเมินลักษณะการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ตอนที่ 4 แนวทางและกติกาในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนบ้านป่าคา

ประวัติศาสตร์ชุมชน

ปี พ.ศ. 2490 โดยการนำของนายเลอเองเช่อ จูเปาะ หรือนายแสนเจริญ ได้พาชาวบ้าน จำนวน 12 หลังคาเรือนอพยพมาจากบ้านอาหู่ หรือบ้านเขาแห่งพัฒนา มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณของหมู่บ้านป่าคาในปัจจุบัน และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านแสนเจริญตามชื่อผู้นำ และต่อมาได้ประกาศเป็นหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2503 สาเหตุของการอพยพ เนื่องจากพื้นที่ทำกินไม่พอความต้องการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน เพราะเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ จึงทำให้อพยพย้ายที่อยู่อาศัย เพื่อหาพื้นที่ทำกินใหม่

ปี พ.ศ. 2506 นายเลอเองเช่อ จูเปาะ ได้นำญาติและชาวบ้านส่วนหนึ่งย้ายออกจากหมู่บ้านไปตั้งบ้านเรือนใหม่ที่อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย โดยตั้งชื่อบ้านหมู่บ้านว่าบ้านแสนเจริญเช่นเดียวกัน สาเหตุของการอพยพย้ายออกไปครั้งนั้นก็เนื่องจากพื้นที่ทำกินไม่เพียงพอ ในหมู่บ้านคงเหลือเพียงนายเลอปอ จูเปาะหรือนายแสงหล้า จูเปาะ น้องชายคนเดียวของนายเลอเองเช่อ (นายแสนเจริญ)

ปี พ.ศ. 2519 มีชาวบ้านจากหมู่บ้านจะลอ นายหล่อโต แยมอ พร้อมครอบครัว ย้ายเข้ามาอยู่อาศัย จำนวน 1 หลังคา และในปีเดียวกันนี้เองมีคนอพยพมาจากบ้านบะก่อท่า ประเทศพม่า มาสมทบอีก 23 หลังคาเรือน โดยการนำของนายอาเน และเชอ หรือนายพรชัย ปรึกษาสาพรกุล และมีการแต่งตั้งให้นายอาโจ และเชอ เป็นผู้นำหมู่บ้านคนใหม่ ซึ่งเป็นพี่ชายนายอาเน และเชอ นายอาโจ และเชอ หลังเป็นผู้นำหมู่บ้านได้เพียง 1 ปี ก็ได้ย้ายไปอยู่ที่อื่น และในปีเดียวกันนี้นายเลองปอ จูเปาะ ก็ได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นเช่นเดียวกัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2521 ได้มีชาวบ้านจากหมู่บ้านแม่หม้อ ตำบลเทอดไทย ได้มาอยู่อาศัยในหมู่บ้านอีกจำนวน 3 ครอบครัว โดยมีนายลีแซ เชอหมือ เป็นคนนำมา

ประมาณปี พ.ศ. 2525 ได้มีชาวบ้านจากบ้านอาหลู่ (บ้านขาเหยงพัฒนา) ย้ายมาสมทบอีกจำนวน 5 หลังคาเรือน โดยการนำของนายอะแม มาเยอะ (นายยอดชัย เมธิกคิณ) สาเหตุที่ย้ายเข้ามาอาศัยเนื่องจากชาวบ้านอาหลู่ (บ้านขาเหยงพัฒนา) ได้ย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่นทั้งหมด เนื่องจากการเพาะปลูกไม่ได้ผลผลิตเพราะดินไม่ดี และพื้นที่ทำกินไม่พอกับชาวบ้านที่เพิ่มขึ้น ทราบภายหลังว่าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คอยาวี บ้านห้วยขี้เหล็ก อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

ในอดีตชาวบ้านป่าคา มีอิสระในการทำมาหากินมาก ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ฝิ่นบ้างตามพื้นที่เหมาะสม และการทำหัตถกรรมในครัวเรือนบ้างเล็กน้อย การคมนาคมสภาพถนนไม่ดี จึงเป็นอุปสรรคในการติดต่อสื่อสารกับคนพื้นราบเป็นอย่างมาก ต่อมาทางจังหวัดได้ประกาศให้เป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมาย และได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ เป็นบ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่

1. สภาพทั่วไป เป็นภูเขาสูง อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าน้ำแม่คำ ป่าน้ำแม่สลองและป่าน้ำแม่จันฝั่งซ้าย สภาพพื้นที่ป่าเกิดจากการปลูกป่าและการฟื้นฟูของกรมป่าไม้ ก่อนปี 2530 และหลังปี 2532 โครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติ 99 แปลง 9,900 ไร่ พรรณไม้ที่ปลูกได้แก่ไม้สนสามใบ ไม้สัก และสลับกับไม้ป่ารุ่นสองธรรมชาติ และสภาพพื้นที่มีความลาดชันมาก 30° – 45°

2. ที่ตั้งและอาณาเขตการปกครอง

บ้านป่าคาค้างอยู่บริเวณพิกัด NC 852412 หมู่ที่ 3 อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ความสูงจากระดับน้ำทะเล 882 เมตร มีระยะห่างจากพระตำหนักคอยตุง ประมาณ 2 กิโลเมตร การคมนาคม ใช้เส้นทางหลวงชนบท หมายเลข 1149 โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ บ้านอาข่าป่ากล้วย/พระตำหนักคอยตุง
ทิศใต้	ติดกับบ้านสี่หลังและพื้นที่ป่าพระราชทาน 4,000 ไร่
ทิศตะวันออก	ติดกับ บ้านห้วยน้ำขุ่นและศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรม
ทิศตะวันตก	ติดกับ บ้านเขาแห่งพัฒนา

3. **ทรัพยากรดิน** ลักษณะเป็นพื้นที่ลาดชัน เชิงชันมีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 ของพื้นที่และ พื้นที่ดินเป็นดินเหนียวร่วน เกิดจากการสลายตัวของหินเนื้อละเอียด ดินเป็นกรดจนถึงกรดจัด ยากต่อการอุกชะล้างพังทลายและการสูญเสียหน้าดิน

4. **ทรัพยากรน้ำ** มีลำห้วยที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคของบ้านป่าคา จำนวน 10 สาย และมีการสร้างฝายเพื่อใช้อุปโภคบริโภคในหมู่บ้านจำนวน 10 ฝาย และสายหลักที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้อุปโภคบริโภค คือ ลำห้วยน้ำริน โดยชาวบ้านใช้วิธีต่อน้ำมาจากคันน้ำและมากักเก็บในถังคอนกรีตลักษณะเหลี่ยมความจุ 148 ลบ.ม. จำนวน 2 ถัง และถังเก็บน้ำลักษณะกลม ความจุ 63 ลบ.ม.จำนวน 16 ถัง แยกหัวจ่ายเข้าสู่แต่ละหลังคาเรือนและมีกฎระเบียบการใช้น้ำอย่างชัดเจน

5. **ทรัพยากรป่าไม้** ชนิดป่าและสภาพทั่วไปของบ้านป่าคาเป็นป่าปลูกและป่าไม้รุ่นสองตามธรรมชาติที่ได้รับการฟื้นฟูโดยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น กรมป่าไม้ ชาวบ้านในพื้นที่ ภายใต้การดำเนินงานโครงการพัฒนาคอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งแต่ก่อนและหลังปี พ.ศ. 2532 ลักษณะป่าจึงเป็นป่าดิบเขาระดับต่ำ (Lower hill evergreen forest) และป่าเบญจพรรณ (mixed deciduous forest) สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ พันธุ์ไม้ที่พบขึ้นกระจายในพื้นที่ส่วนมาก ได้แก่ ไม้สนสามใบ ไม้สัก ก่อ จำปีป่า ทะโล้ ดี้ว และไม้ชนิดต่าง ๆ เช่น ไม้ซาง ไม้บง ไม้ไร่ รวมทั้งพืชสมุนไพรต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นซื้อตามพื้นบ้านของชนเผ่าอาข่า พื้นที่บ้านป่าคาทั้งหมด สามารถสรุปเนื้อที่และสัดส่วนการจัดแบ่งเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ดังนี้ (ตาราง 2)

ตาราง 1 จำนวนร้อยละของพื้นที่หมู่บ้านป่าคา

ประเภทพื้นที่	จำนวน (ไร่)	ร้อยละ
ที่อยู่อาศัย	26	1.0
พื้นที่ทำกิน	554	20.6
พื้นที่ส่วนราชการ	35	1.3
พื้นที่ป่า	2,068	77.1
รวม	2,683	100

ที่มา: ส่วนพัฒนาสังคม (งานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549: 10)

จากตาราง 1 พื้นที่บ้านป่าคามีพื้นที่ทั้งหมด 2,683 ไร่ หรือประมาณ 4.3 ตารางกิโลเมตร จำแนกเป็นที่อยู่อาศัย 26 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 1.0 พื้นที่ทำกิน 554 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 20.6 พื้นที่ส่วนราชการ 35 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 1.3 และพื้นที่ป่า 2,068 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 77.1 ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะพื้นที่เป็นเนินบนสันเขาในส่วนของที่ตั้งบ้านเรือน แต่ในส่วนของพื้นที่ทำกินและป่ามีความลาดชันมาก ไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตรแบบเปิดพื้นที่โล่ง เพราะเสี่ยงต่อการพังทลายของหน้าดิน ในส่วนของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ คือ

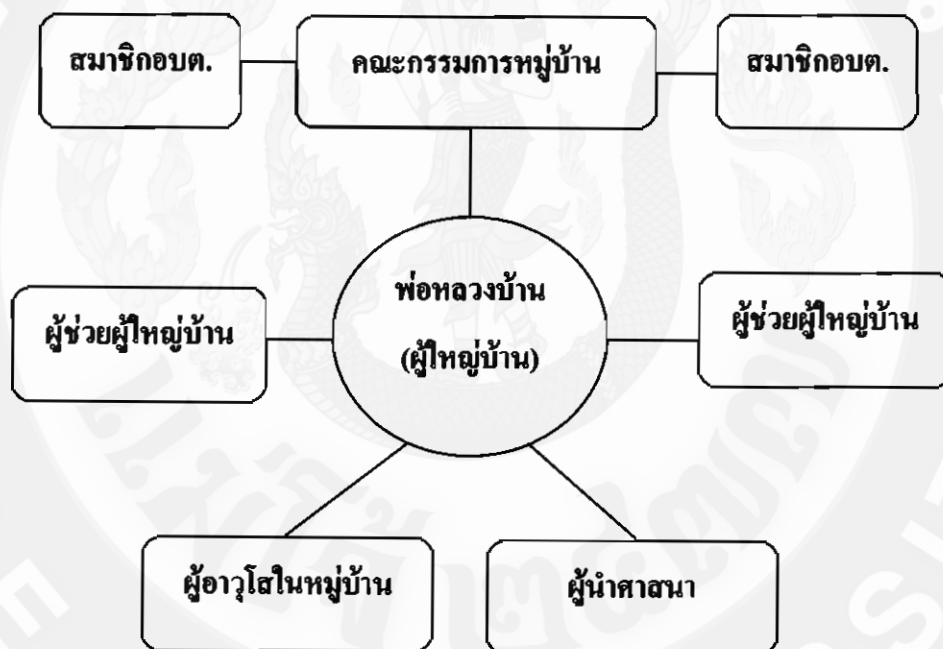
1. เป็นแหล่งอาหาร ได้แก่ เห็ดชนิดต่าง ๆ เช่น เห็ดตับเต่า เห็ดสี เห็ดโคน เห็ดขาว ปลีกกล้วย ใบตอง หน่อไม้ หนอนไม้ไผ่ ลูกก่อ น้ำผึ้ง และผลไม้ป่าเช่น มะไฟ มะขามป้อม
2. เป็นแหล่งไม้ใช้สอยและไม้ฟืน เช่น ไม้ไผ่ และไม้แห้งที่ตายแล้วและเป็นแหล่งสมุนไพรพื้นบ้าน
3. เป็นแหล่งคั้นน้ำตำรา สำหรับอุปโภค บริโภคของคนในชุมชน
4. เป็นแหล่งเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟอาราบิก้า ชาอัสสัม

ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ

1. การเมืองการปกครอง บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ขึ้นอยู่กับการปกครองท้องถิ่นของตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลความสงบ (ภาพ 4)

รักษาภูมิลักษณ์ภายในหมู่บ้าน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน ทำหน้าที่ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระหน้าที่ทำหน้าที่แทนถ้าผู้ใหญ่บ้านไม่อยู่ในหมู่บ้าน และมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่มาจากการคัดเลือก เพื่อร่วมบริหารงานทั้งในหมู่บ้านและภายนอกหมู่บ้านให้เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตย มีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฟ้าหลวงทำหน้าที่ประสานงานในการพัฒนาท้องถิ่นกับฝ่ายปกครอง และหน่วยงานต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีผู้นำศาสนาหรืออาจารย์สอนศาสนาคริสต์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เป็นศูนย์รวมทางจิตใจในการอบรมจริยธรรมคุณธรรมให้แก่ชาวบ้าน และมีผู้นำธรรมชาติผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่ให้คำแนะนำและเป็นพี่ปรึกษาประสานงานภายในหมู่บ้าน ปัจจุบันมี ผู้บริหารงานในหมู่บ้านป่าคา จำนวน 15 คน

ภาพ 4 แผนผังโครงสร้างการปกครองภายในหมู่บ้าน

รายชื่อผู้บริหารงานในหมู่บ้านป่าคา

1. นายวันชัย	ใจกุลคำรงค์	ผู้ใหญ่บ้าน
2. นายนายเสรี	นันทบวรเกียรติ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3. นายสมบัติ	มกงเกียรติบวร	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
4. นายยอดเพชร	เมธิกิตติกุล	ฝ่ายการศึกษา
5. นางสาวสุภาพร	สกุลประสพสุข	ฝ่ายสวัสดิการสังคม,ฝ่ายพัฒนาสตรี
6. นายสมบุญ	สกุลชีวกิจ	ฝ่ายป้องกัน
7. นายศักดิ์สิทธิ์	ใจกุลคำรงค์	ฝ่ายพัฒนาและส่งเสริม
8. นางวันดี	ดอกชะเอม	ฝ่ายสาธารณสุข/ประธานประชาคม
9. นายปรีชา	สุนนภาสวัสดิ์	ฝ่ายการคลัง
10. นายวิฑูรย์	สกุลประสพสุข	ฝ่ายเยาวชน
11. นายสุชาติ	ปรีชาสถาพรกุล	สมาชิก อบต.แม่ฟ้าหลวง
12. นายณรงค์	ธีรภูมิโรจน์	สมาชิก อบต.แม่ฟ้าหลวง
13. นายไอลโย	ไอลโย	ผู้นำศาสนา
14. นายพรชัย	ปรีชาสถาพรกุล	ผู้อาวุโส
15. นายมอชู	แลเชอะ	ผู้อาวุโส

2. จำนวนประชากร บ้านป่าคาเป็นชนเผ่าอาข่า หรืออิก้อ มีจำนวน 38 ครัวเรือน ประชากรรวม 225 คน แยกเป็นชาย 111 คน หญิง 114 คน นับถือศาสนาคริสต์นิกาย โปรเตสแตนต์

3. ประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อ ประชากรบ้านป่าคาทั้งหมดนับถือศาสนาคริสต์ จึงมีการเปลี่ยนแปลงประเพณีวัฒนธรรมที่สัมพันธ์ กับการดำรงชีพตามหลักคำสอนของศาสนา ปัจจุบันมีประเพณีและการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญในชุมชน 2 พิธีกรรมเท่านั้น คือ 1) ประเพณีกินข้าวใหม่หรือพิธีการถวายขอบพระคุณพระผู้เป็นเจ้าที่ได้อำนวยความสะดวกในการทำมาหากินเมื่อได้ผลผลิตต่าง ๆ ทั้งการเกษตร ปศุสัตว์ ชาวบ้านจะนำผลผลิตแรกมาถวายในประเพณีกินข้าวใหม่นี้ 2) วันคริสต์มาส มีพิธีกรรมตามศาสนาสากลนิยมทั่วไปและมีการจัดพิธีกรรมทางศาสนาในช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี

4. การศึกษา จากการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ พบว่าชาวบ้านป่าคาได้รับการศึกษาคิดเป็นร้อยละ 69.3 ของประชากรในหมู่บ้าน สามารถสรุปสัดส่วนการได้รับการศึกษาของราษฎรบ้านป่าคาได้ดังตาราง 3

ตาราง 2 จำนวนร้อยละระดับการศึกษาของบ้านป่าคา

ระดับการศึกษา	กำลังศึกษา	ร้อยละ	จบการศึกษา	ร้อยละ
ยังไม่ถึงวัยศึกษา	5	2.22	0	-
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	1	0.44	0	-
ชั้นอนุบาล	9	4.00	0	-
ประถมศึกษา	27	12.00	27	12.00
มัธยมศึกษาตอนต้น	13	5.78	16	7.11
มัธยมศึกษาตอนปลาย	10	4.44	10	4.44
ปวช.	6	2.67	2	0.89
ปวส./อนุปริญญา	2	0.89	3	1.33
ปริญญาตรี	13	5.78	17	7.56
ไม่มีการศึกษา	64	28.44	0	-
รวม	150	66.67	75	33.33

ที่มา: ส่วนพัฒนาสังคม สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาออยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2553: 29)

จากตาราง 2 แสดงสัดส่วนการศึกษาของชาวบ้านป่าคาในระดับต่างๆ ชาวบ้านที่อยู่ระหว่างกำลังศึกษาและได้จบการศึกษา รวม 156 คน คิดเป็นร้อยละ 69.3 ชาวบ้านที่ไม่มีการศึกษา 64 คน คิดเป็นร้อยละ 28.4 โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจบชั้นประถมศึกษามากที่สุด 27 คน ร้อยละ 12.0 รองลงมาจบชั้นปริญญาตรี จำนวน 17 คน ร้อยละ 7.56

บ้านป่าคานับว่าเป็นหมู่บ้านที่ผู้ประกอบการให้ความสำคัญกับการศึกษาของบุตรหลานเป็นอย่างมาก เมื่อเทียบกับประชากรบ้านป่าคาเป็นหมู่บ้านที่มีสัดส่วนการศึกษาในระดับอุดมศึกษามากที่สุดในพื้นที่โครงการพัฒนาออยดุงฯ แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำงานในพื้นที่ มักไปทำงานในตัวเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ และบางส่วนไปทำงานต่างประเทศ

5. เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ สภาพพื้นที่ของบ้านป่าคาเป็นภูเขาสูงตามสันเขาตอนงนอน ในอดีตหมู่บ้านป่าคาเคยเป็นจุดพักเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า เพราะอยู่ในเส้นทางการค้าที่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนพื้นราบในเขตอำเภอแม่จัน-แม่สายกับชนชาติพันธุ์ต่างๆที่อยู่อาศัย

ห่างไกลเข้าไปในพื้นที่ติดกับชายแดนไทย-พม่า หมู่บ้านป่าคามีการอพยพโยกย้ายเข้าและออกของชาวบ้านหลายกลุ่มหลายครั้งโดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ เพื่อแสวงหาพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านประกอบอาชีพการเกษตรกรรมเป็นหลัก พืชสำคัญ เช่น ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเขียว พืชผักสวนครัว พริก จิง ข่า ตะไคร้เป็นหลัก นอกจากนี้มีการเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน เช่น ม้า วัว ควาย มีการเลี้ยงหมู ไก่ เป็ด ไข่บริโภคและทำพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม และหลังจากโครงการพัฒนาคอยดูงฯ ได้เข้าพัฒนาในพื้นที่ ชาวบ้านได้คืนพื้นที่ทำกินเดิมบางส่วนที่เป็นพื้นที่ ดินน้ำให้เป็นพื้นที่โครงการปลูกป่าฯ ทำให้ที่ดินเพื่อการเกษตรลดลง และหลังจาก ปี พ.ศ. 2532 ชาวบ้านได้หันมาทำงานให้กับ โครงการพัฒนาคอยดูงฯ ในการปลูกป่าเทิดพระเกียรติ 99 แปลง ปลูกป่าป่าเศรษฐกิจ เช่น ดันกาแฟ และดันแมคคาเดเมียฯ และการเข้ามาทำงานเป็นพนักงานของโครงการพัฒนาคอยดูงฯ ในส่วนงานต่าง ๆ

ปัจจุบันชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาพื้นที่ ที่เน้นด้านการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และเศรษฐกิจ ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนจากอาชีพการเกษตรแบบดั้งเดิมการทำไร่หมุนเวียนในอดีตหันมาทำงานรับจ้างเป็นอาชีพหลัก ทั้งการรับจ้างภายในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดูงฯ และนอกพื้นที่ และในแต่ปีมีนักท่องเที่ยวขึ้นบ้นด้านคนที่มาเยี่ยมชมโครงการพัฒนาคอยดูงฯ ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสในการประกอบอาชีพค้าขายของที่ระลึกและสินค้าเกษตร เช่น ขา และของป่า กลายเป็นแหล่งรายได้สำคัญให้กับชาวบ้าน มีมูลค่ากว่า 1 ล้านบาทต่อปี ส่วนอาชีพด้านการเกษตรของหมู่บ้านมีข้อจำกัดด้วยพื้นที่เพราะมีความลาดชันสูง และเป็นพื้นที่ป่าปลูก ป่าอนุรักษ์ ชาวบ้านจึงไม่สามารถใช้ประโยชน์พื้นที่และเลือกปลูกพืชที่จะตอบสนองความต้องการบริโภคภายในชุมชนได้ อย่างเช่น การปลูกข้าวนาหรือข้าวไร่ แต่ด้วยสภาพพื้นที่เป็นป่า ภูเขาสูง มีอากาศเย็นเกือบทั้งปี จึงทำให้เพาะปลูกดันกาแฟพืชเศรษฐกิจสำคัญได้ คี และดันชาฮัสสัม (เมี่ยงป่า) ชาวบ้านมีการปลูกทั้งในพื้นที่ที่มีเอกสารรับรองสิทธิการเข้าทำกินในที่ดิน (นสร.2) และพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร นับว่าเป็นอาชีพที่เสริมรายได้ นอกเหนือจากการทำงานรับจ้าง ค้าขาย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของวิถีชีวิตของชุมชนจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคธุรกิจและการบริการมากขึ้นในบางครัวเรือน

ในปี พ.ศ. 2553 ชาวบ้านป่าคามีการประกอบอาชีพต่าง ๆ รวมมูลค่ารายได้ทั้งหมด 11,395,870 บาท สามารถสรุปการประกอบอาชีพ และสัดส่วนรายได้ของบ้านป่าคา (ตาราง 4) ดังนี้

ตาราง 3 จำนวนร้อยละ อาชีพ และรายได้ของบ้านป่าคา

อาชีพ/แหล่งรายได้	จำนวน (คน)	ร้อยละ	มูลค่า (บาท)	ร้อยละ
รับจ้าง	81	55.1	8,928,260	78.3
เกษตร	24	16.3	323,755	2.8
ค้าขาย	33	22.3	1,866,175	16.4
ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	4	2.7	276,000	2.4
เลี้ยงสัตว์	1	0.7	600	0.005
หาของป่า	1	0.7	1,080	0.009
อาชีพส่วนตัว	4	2.7	260,000	2.3
รวม	148	100	11,395,870	100

ที่มา: ส่วนพัฒนาสังคม สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2553: 55)

จากตาราง 3 ชาวบ้านป่าคาส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั้งที่อยู่ในพื้นที่และนอกพื้นที่รวม 81 คน คิดเป็นร้อยละ 55.1 รวมมูลค่า 8,928,260 บาท หรือร้อยละ 78.3 ของรายได้ในหมู่บ้าน รองลงมาการค้าขาย 33 คน ร้อยละ 22.3 มูลค่าจากการค้าขายของชาวบ้าน 1,866,175 บาท ร้อยละ 16.4

การหันเหวิถีชีวิตจากการเกษตรมาเป็นการรับจ้างของบ้านป่าคาส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาพื้นที่ดอยตุง ทำให้พื้นที่มีสถานะแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรม ศาสนา และมีพื้นที่โครงการพัฒนาอยตุงเป็นที่ศึกษาดูงานการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ จึงทำให้ชาวบ้านมีอาชีพค้าขายให้กับนักท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเป็นจำนวนไม่น้อยในแต่ละปี

ตอนที่ 2 การพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่า นอกเขตพื้นที่จัดสรร

พัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ บ้านป่าคา

จากการศึกษาบ้านป่าคา มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นหลัก ทั้งนี้การทำความเข้าใจต่อพัฒนาการจัดการในการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเข้ามาพัฒนาพื้นที่ของโครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีลำดับเหตุการณ์สำคัญ รายละเอียดสำคัญดังต่อไปนี้ (ตาราง 4)

ตาราง 4 การพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ปี (พ.ศ.)	รายละเอียดการพัฒนา
ก่อนปี 2490	พื้นที่บริเวณคอยดุง หรือโครงการพัฒนาคอยดุงฯ เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ตามเหลี่ยมทองคำแหล่งปลูกฝิ่นและที่ตั้งฐานของกองกำลังสาขาต่าง ๆ เช่น ขุนสำ หนุ่มศึกหาญ วัว ก๊กมินตัน และหมู่บ้านของชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ บ้านป่าคานับว่าเป็นจุดยุทธศาสตร์ของการแลกเปลี่ยนสินค้าและจุดพักม้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของขบวนการค้ายาเสพติดและอาวุธในสมัยนั้น ต่อมาไม่นานทางการไทยได้มีนโยบายในการปราบปรามยาเสพติด โดยเฉพาะการปลูกฝิ่น จึงส่งผลให้พื้นที่ปลูกฝิ่นในพื้นที่คอยดุง ได้ลดน้อยลงคงเหลือเพียงพื้นที่ห่างไกลที่ยากแก่การเข้าไปถึงของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง จากคำบอกเล่าของนายสมพล อภิรัตนชัย อายุ 92 ปี ชาวบ้านมุเซอลาบาหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงบ้านป่าคาได้เล่าว่า “...มาอาศัยอยู่ในพื้นที่คอยดุงมานานตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นแม่ ตอนนั้นพื้นที่ป่าแถวนี้ (คอยดุง) แทบจะไม่มีป่าเหลือให้เห็นเลยสาเหตุมาจากก่อนหน้าการอพยพย้ายเข้ามาอยู่อาศัยของชาวเขานั้น มีคนจากพื้นราบมาตัดไม้โดยใช้ช้าง ม้า มา ชักลากไม้ออกจากพื้นที่ไปจนหมด ทำให้ชาวเขาที่มาอยู่อาศัยภายหลังได้ใช้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมและพื้นที่รกร้างเหล่านั้นมาแผ้วถางเป็นพื้นที่ทำการเกษตรปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด และพืชผักตามฤดูกาล รวมถึงมีการปลูกฝิ่นบริเวณคอยช้างมูบและบริเวณพระธาตุคอยดุง ตอนนั้นชาวบ้านมีชีวิตที่ลำบากมาก เพราะขาดแคลนน้ำกิน น้ำใช้ ไม่มีไม้ที่จะใช้ฟันแต่ละวันต้องเดินทางไปไกลเป็นหลายกิโลเมตรกว่าจะได้ไม้ฟันและน้ำที่จะใช้และกินในครอบครัว...”

ตาราง 4 (ต่อ)

ปี (พ.ศ.)	รายละเอียดการพัฒนา
2490	นายเลองเซ่อ จูเปาะ หรือ นายแสนเจริญ ได้พาชาวบ้านอพยพมาจากบ้านอาหลู่หรือบ้านขาหย่างพัฒนา มาอยู่บริเวณบ้านป่าคาในปัจจุบันเพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกินเนื่องจากมีการเพิ่มขึ้นของประชากร แต่ต่อมาชาวบ้านส่วนหนึ่ง ได้อพยพย้ายออกไปที่อื่นเพราะที่ทำกินไม่พอ ในช่วงนั้นสภาพถนนเป็นทางม้าและทางเดินเท้าเท่านั้น ต่อมาไม่นานมีการก่อตั้งเป็นหมู่บ้าน ลักษณะเป็นห่อมบ้านตามพื้นที่ราบบนเนินสันเขา
2516	กรมป่าไม้ได้มีการประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าคอยนาง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่โครงการพัฒนาคอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในปัจจุบัน
2521	กรมป่าไม้ได้เข้ามาปลูกป่าในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยตุงฯ บริเวณสวนรุกขชาติคอยช้างมูบในปัจจุบันและทิศเหนือบ้านผามิถึงหมู่บ้านห้วยน้ำริน และตั้งแต่ทิศเหนือบ้านป่าคา และทิศตะวันออกพระตำหนัก กม.12 กม.14 จนถึงวัดน้อยคอยตุง รวมพื้นที่ ทั้งหมด 13,822 ไร่
2523	กรมป่าไม้ประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าน้ำแม่คำ ป่าน้ำแม่สลองและป่าน้ำแม่จันฝั่งซ้าย ครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้านป่าคาและพื้นที่ส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาคอยตุงฯ
2530	สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า “ฉันจะปลูกป่าบนคอยตุง” โดยทรงนำการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาผสมผสานและพัฒนาร่วมกันไปในลักษณะแนวคิดการพัฒนาให้ “คนอยู่กับป่า” เพื่อให้คอยตุงเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชากรในพื้นที่ โดยมีกิจกรรมที่ทรงสนพระทัยซึ่งเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ดังนี้ 1) พื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธารในพื้นที่ครั้งหนึ่งป่าถูกทำลายโดยชาวไทยภูเขา เพื่อปลูกผืนและทำไร่เลื่อนลอยให้กลับคืนสู่สภาพปกติโดยเร็ว ซึ่งมีพระราโชบายให้คนกับป่าต้องพึ่งพาอาศัยกัน 2) พัฒนาคอนให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2532	กองทัพบกขอใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าน้ำแม่คำ ป่าน้ำแม่สลองและป่าน้ำแม่จันฝั่งซ้าย พื้นที่ 36,875 ไร่ และป่าสงวนแห่งชาติป่าคอยนางนอน พื้นที่ 36,518 ไร่ 2 งาน 50 ตารางวา ครอบคลุมพื้นที่บ้านป่าคา เพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาคอยตุงฯ ระยะเวลา 30 ปี

ตาราง 4 (ต่อ)

ปี (พ.ศ.)	รายละเอียดการพัฒนา
2533	กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมป่าไม้และมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงได้ร่วมมือจัดทำโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ 90 พรรษา เพื่อเป็นการถวายและการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในวโรกาส เฉลิมฉลองพระชนมายุครบ 90 พรรษา ในวันที่ 21 ตุลาคม 2533 โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ 1) เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่คอยดุงและบริเวณใกล้เคียง ให้กลับมีสภาพป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์เหมาะสมสำหรับเป็นสถานที่ทรงงานของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี 2) เพื่อบูรณาการเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ของประเทศให้เกิดภาวะแวดล้อมที่ดีดังเคยมีในอดีต นำไปใช้ในพื้นที่อื่นต่อไป 3) เพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนหรือประชาชนโดยเฉพาะคนในพื้นที่ได้แสดงออกถึงความจงรักภักดี โดยการร่วมปลูกป่าถวายเป็นการเทิดพระเกียรติ เฉลิมฉลองพระชนมายุครบ 90 พรรษา และในปีเดียวกันนี้ โครงการพัฒนาคอยดุงฯ มีการทดลองปลูกกาแฟพันธุ์อาราบิก้าและแมคคาเดเมีย พืชทั้งสองชนิดต่างไม่ใช้พืชในท้องถิ่นของคอยดุง ดังนั้น เพื่อลดความเสี่ยงในการริเริ่มปลูกพืชเศรษฐกิจจากต่างถิ่น ที่ชาวบ้านไม่มีความรู้ความชำนาญในการดูแล มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงชักชวนบริษัทรายใหญ่ในประเทศไทยที่ต้องการจะช่วยเหลือสังคม ได้แก่ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ บริษัท มิตซูบิ (ประเทศไทย) ธนาคารไทยพาณิชย์ ธนาคารเอเซีย บริษัทเอื้อชูเกียรติ และธนาคารชากรุง หรือ ธนาคารซูมิโตโม มิตซูบิ แบงค์กิ้ง คอร์ปอเรชั่น ในปัจจุบัน ให้ช่วยหาแหล่งเงินทุนระยะยาวและร่วมกันลงทุนในโครงการป่าเศรษฐกิจโดยไม่หวังผลกำไรกลับคืน โดยรายได้และกำไรที่เกิดขึ้นจะต้องกลับสู่สังคมทางใดทางหนึ่ง จึงได้จัดตั้งบริษัท นวดี จำกัด ที่มีความหมายว่า “เก้ายิบ” และเป็นชื่อที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงพระราชทานขึ้น
2540	โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ได้ให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของแปลงกาแฟที่ได้ผลดีหลังจากการทดลองปลูกในพื้นที่แปลงกาแฟ บริษัท นวดี จำกัด โดยให้ชาวบ้านเช่าดินกาแฟ ดันละ 50 สตางค์
2548	โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่โครงการ ได้สำรวจการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าบนคอยดุง หลังจากมีการอนุรักษ์และปลูกป่ามานานกว่า 20 ปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหนาแน่นของต้นไม้ในแปลงปลูกป่าและไม้ป่ารุ่นสอง

ตาราง 4 (ต่อ)

ปี (พ.ศ.)	รายละเอียดการพัฒนา
2549	โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ได้ทำการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กาแฟคอยดุง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 ตามประกาศกรมทรัพย์สินทางปัญญาทะเบียนเลขที่ สช 49100005 สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indication หรือ GI) เพื่อรักษาสีทิวและป้องกันการใช้ชื่อ “กาแฟคอยดุง” ไว้สำหรับกาแฟที่ปลูกจากแหล่งเดียว คือ ที่คอยดุง ณ ความสูง 800 เมตรจากระดับน้ำทะเลขึ้นไป นับว่ามีผลต่อชื่อเสียงและคุณภาพกาแฟที่ปลูกบนคอยดุง ส่งผลให้พ่อค้าเข้ามาติดต่อซื้อผลผลิตกาแฟมากขึ้นและเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งของการขยายแหล่งปลูกกาแฟ
2550	โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ร่วมกับคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหิดล ทำการวิจัยเรื่องผลผลิตกาแฟอาราบิก้าในระบบวนเกษตร ในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ผลการวิจัยพบว่าชาวบ้านมีรูปแบบการปลูกกาแฟ 4 รูปแบบ คือ 1) การปลูกกาแฟอาราบิก้าร่วมกับสนสามใบ 2) การปลูกกาแฟอาราบิก้าร่วมกับพรวนไม้ป่ารุ่นสอง 3) การปลูกกาแฟอาราบิก้าร่วมกับพืชเกษตรอื่น และ 4) การปลูกกาแฟอาราบิก้าเชิงเดี่ยว โดยรูปแบบการปลูกร่วมกับป่าสนสามใบ มีความเหมาะสมสำหรับการพิจารณาเพื่อเป็นแนวทางการจัดการการปลูกกาแฟอาราบิก้าในพื้นที่รองลงมาคือ การปลูกร่วมกับพรวนไม้ป่ารุ่นสอง เนื่องจากทั้งสองรูปแบบให้ปริมาณผลผลิตกาแฟอาราบิก้ามากพอสมควร นอกจากนี้ปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อปริมาณผลผลิต ซึ่งได้แก่ การปกคลุมของเรือนยอดที่มีผลต่อร่มเงาและปริมาณแสง ปริมาณธาตุอาหารหลักและธาตุอาหารรอง รวมถึงปริมาณความชื้น และอินทรีย์วัตถุในดิน
2553- ปัจจุบัน	ในระหว่างปี 2548 ถึง ปี 2553 และปัจจุบัน โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่สำรวจประชากรต้นกาแฟ ของชาวบ้านที่ปลูกในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร พบว่ามีผู้เข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร จำนวน 1,236 แปลง คิดเป็นพื้นที่ 4,042 ไร่ จำนวนต้นกาแฟ 1,363,028 ต้น จากสถานการณ์การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ได้ร่วมกับส่วนราชการในพื้นที่และผู้นำชุมชนจัดประชุมเสวนาจัดทำร่างแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ให้มีแบบแผนการบริหารจัดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร และมีการสำรวจตรวจสอบพื้นที่การปลูกกาแฟนอกเขตพื้นที่จัดสรรในปี 2553 อีกครั้ง พบว่ามีผู้เข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 1,451 แปลง พื้นที่ 5,957 ไร่ จำนวนต้นกาแฟ 3,011,491 ต้น

ซึ่งผลที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานการพัฒนาพื้นที่บ้านป่าคา ของโครงการพัฒนา
คอยตุงฯ ทำให้สภาพป่ามีการฟื้นสภาพและเริ่มมีความอุดมสมบูรณ์ดังผลที่เกิดขึ้นในตาราง 5

ตาราง 5 จำนวนร้อยละของพื้นที่ป่า และความหนาแน่นของต้นไม้ กอ/ไร่ และจำนวนต้น/กอของ
ป่าแต่ละชนิด

ประเภท/ป่า	จำนวน (ไร่)	ร้อยละ	จำนวน (ต้น-กอ/ไร่)	ร้อยละ	รวม (ต้น, กอ)	ร้อยละ
ป่าธรรมชาติ	29,545	38.7	113	40.4	3,338,585	61.4
ต้นสน	24,400	32.0	60	21.4	1,466,400	27.0
ต้นสัก	5,504	7.2	54	19.3	297,216	5.5
ไม้หก	3,470	4.5	9	3.2	31,230	0.6
ไม้ยาง	5,765	7.6	14	5.0	80,710	1.5
ไม้เหี่ยว	2,358	3.1	11	3.9	25,938	0.5
ไม้ไร่	5,228	6.9	19	6.8	99,332	1.8
พญาเสือโคร่ง ประดู่ (ปลูกแทรกกับพื้นที่ ปลูกต้นสน)	-	0.0	-	0.0	98,580	1.8
รวม	76,270	100	280	100	5,437,991	100

ที่มา: ส่วนพัฒนาสังคม (งานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) สำนักงานประสานงานโครงการ
พัฒนาคอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549: 13)

จากตาราง 5 พื้นที่ส่วนใหญ่ของโครงการพัฒนาคอยตุงฯ เป็นพื้นที่ป่าธรรมชาติ
ร้อยละ 38.7 เมื่อเทียบกับพื้นที่ป่าทั้งหมด มีความหนาแน่นของต้นไม้ต่อพื้นที่ 139 ต้นต่อไร่
รองลงมาเป็นป่าปลูกสนสามใบร้อยละ 32 มีความหนาแน่นต่อพื้นที่ 60 ต้นต่อไร่ ต้นสัก ร้อยละ 7.2
ความหนาแน่นต่อพื้นที่ 54 ต้นต่อไร่ ส่วนไม้ตระกูลไผ่ในพื้นที่โครงการได้แก่ ไผ่ไร่ ไผ่ยาง
ไผ่เหี่ยว ไผ่หก คิดเป็นร้อยละ 19 14 11 และ 9 ตามลำดับ โดยมีความหนาแน่น เฉลี่ย 4.7 ก่อต่อไร่

ส่วนพญาเสือโคร่งและประดู่ มีการปลูกแทรกกับพื้นที่ป่าสนสามใบบริเวณแนวตะเข็บชายแดน ไทย-พม่า ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพื้นที่โครงการ

ณ ปัจจุบันพบว่ารูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าจะเป็นลักษณะที่ทางโครงการ พัฒนาคอยดูๆ ร่วมกับคณะกรรมการของแต่ละหมู่บ้านมีการดำเนินการในด้านมาตรการกับผู้ที่มี การเข้าใช้พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ในพื้นที่ห้ามทำประโยชน์หรือการใช้ผิดเงื่อนไขในการใช้ ประโยชน์พื้นที่แล้ว จำนวน 44 ราย

สภาพทั่วไปของบ้านป่าคา เป็นผืนป่าส่วนหนึ่งของพื้นที่โครงการปลูกป่า เทิดพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลทรงเจริญ พระชนมายุครบ 90 พรรษา จำนวน 99 แปลง และโครงการปลูกป่าของกรมป่าไม้ในพื้นที่ก่อนปี 2530 โดยมีการปลูกพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับพื้นที่ ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ เช่น ต้นสัก ต้นประดู่เป็นไม้เนื้อแข็งเหมาะสำหรับไว้สร้างบ้าน ต้นเลี้ยวดอกขาวใช้เป็นอาหารได้ และต้น จีเหือกไว้ใช้เป็นไม้ฟืน ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบการปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา ตามแนว พระราชดำริด้านป่าไม้ คือ

“...การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา จะต้องปลูกต้นไม้หลาย ๆ ชนิด เพื่อให้ได้ ประโยชน์เอนกประสงค์ คือ มีทั้งไม้ผลสำหรับก่อสร้าง และไม้สำหรับทำฟืนซึ่งราษฎรจำเป็นต้อง ใช้ประจำ ซึ่งเมื่อตัดไปใช้แล้วก็ทดแทนเพื่อหมุนเวียนทันที...”

พระราชดำรัส วันที่ 26 มกราคม พ.ศ.2520 ณ โครงการจัดการลุ่มแม่น้ำแม่สา อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่

การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขาในลักษณะสวนป่าและส่วนหนึ่งเป็นการปลูกป่า แบบไม้ปลูกโดยไม่ให้คนเข้าไปใช้ประโยชน์ ป่าต้นน้ำบนคอยดูจึงพื้นที่สภาพและมีพรรณไม้ป่ารุ่น สอง ไม้ป่าธรรมชาติ ด้วยวิธีการให้คนที่เคยมีส่วนทำลายป่าเพื่อยังชีพในอดีตกลับมาเป็นผู้ปลูกและ ดูแลป่า ขอความร่วมมือในการไม่เข้าไปใช้ประโยชน์หรือทำลายพื้นที่ป่าปลูกและพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เมื่อ ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีกับทางโครงการตั้งแต่เริ่มต้นโครงการปลูกป่าฯ เพียงไม่นาน พรรณไม้ป่าได้เจริญเติบโตขึ้นร่วมกับไม้ที่ปลูกกลายเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ในปัจจุบัน วิถีชีวิตและ การดำรงชีพของชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับระบบนิเวศป่าที่อุดมสมบูรณ์ขึ้นทั้ง ทางตรงและทางอ้อม ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ และป่าปลูก ชาวบ้านมีการเก็บของป่าทั้งเห็ด หน่อ หนอนไม้ไผ่ และไม้ฟืน นอกจากนี้ชาวบ้านมีการเรียนรู้องค์ความรู้ในการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ ป่าในรูปแบบวนเกษตร ซึ่งมีการปลูกหลายรูปแบบ เช่น ปลูกต้นกาแฟระหว่างแถวไม้ที่ปลูก หรือ ปลูกผสมกันอย่างไม่เป็นระเบียบระหว่างไม้ป่ากับพืชเกษตร เพราะกาแฟเป็นพืชที่ต้องปลูกในพื้นที่ สูงมีอุณหภูมิที่เย็นภายใต้ร่มเงาไม้ใหญ่ และชาวบ้านเองก็ต้องดูแลไม้ใหญ่เหล่านี้เพื่ออาศัยร่มเงา

เพื่อบังแสงให้กับต้นกาแฟ เป็นบทพิสูจน์ที่เป็นรูปธรรมในการปลูกป่าแล้วชาวบ้านได้อะไร สอดคล้องกับพระราชปณิธานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “ให้คนกับป่าอยู่ร่วมกัน”

บริบทการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ภายใต้พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนบ้านป่าคาในบริบทของ โครงการพัฒนาออยดุงฯ สะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานและชุมชน และพัฒนา รูปแบบการพัฒนาการอยู่ร่วมกัน ในขณะที่ปัจจุบันการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่ จัดสรร มีความสำคัญที่ต้องหารูปแบบที่เหมาะสมในการสร้างการมีส่วนร่วม จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจลักษณะทางสังคมของชุมชนที่เข้ามาใช้ประโยชน์ ผู้ศึกษาจึงได้มีการศึกษาแบบแผนการ จัดการทรัพยากรป่าของชุมชนบ้านป่าคาเพื่อให้เห็นแนวทางในการพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดิน ใน พื้นที่ป่า โดยมีผลของการศึกษาดังนี้

1. การจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าของบ้านป่าคา

จากการศึกษาข้อมูลทฤษฎีภูมิและการสนทนาแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในความ เป็นมาตั้งแต่อดีต พบว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านป่าคาสามารถแบ่งได้ 2 ยุค คือ ยุคการเกษตรแบบดั้งเดิมและการใช้ฐานประเพณีวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับฐานความเชื่อใน อดีต และยุคการพัฒนาโครงการพัฒนาออยดุงฯ หลัง ปี พ.ศ. 2532 ซึ่งร่วมกับภาครัฐ ภาคเอกชน และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีโครงการพัฒนาออยดุงฯ เป็นผู้ประสานงาน มี กระทรวง กลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงเกษตร และอีก 35 กรมภายใต้ทั้ง 6 กระทรวงนี้ เป็นผู้สนองงานให้เกิดการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผสมผสานและพัฒนาร่วมกัน ไปในลักษณะแนวคิดการพัฒนาให้ “คนอยู่กับป่า” ตามพระราชปณิธานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อให้ดอย ดุงเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขของประชากรในพื้นที่นั้น ในแนวทางการปฏิบัติส่งผล กระทบต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ เป็นผลให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการใช้พื้นที่ดินของชุมชน รวมถึงวิถีชีวิต เพื่อสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ภายใต้กฎระเบียบและเงื่อนไขของโครงการ สามารถสรุปแบบแผนการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ โดยการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและด้านอื่น ๆ ซึ่งนำมาสู่การกำหนดกฎระเบียบเพื่อการ จัดการการใช้ประโยชน์ที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เกิดเป็น แบบแผนเฉพาะพื้นที่ของชุมชนในเขตโครงการพัฒนาออยดุงฯ ดังนี้

1.1 ยุคการเกษตรแบบดั้งเดิมและการใช้ฐานประเพณีวัฒนธรรม ในอดีตพื้นที่อันจับซ้อนด้วยภูเขาแห่งนี้ได้มีชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ 6 ชนเผ่า จนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย อาข่า ลาหู่ ไทยใหญ่ ไทยลื้อ ลัว และจีนยูนาน สำคัญที่ต่างมีวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง แต่ทุกชาติพันธุ์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข แบ่งปันทรัพยากรได้อย่างไม่มีปัญหาเนื่องจากได้มาพึ่งได้ร่วมพระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประเทศไทยจึงเป็นเสมือนจุดสิ้นสุดของการเดินทางหนีภัยทางการเมืองและความอดยากข้นแค้น ชนชาติพันธุ์หลายกลุ่มในพื้นที่โครงการมีที่มาจากหลายแห่งโดยส่วนมากอพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ช่วงการเปลี่ยนการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ ปี พ.ศ. 2490 และต่อมาอพยพมาจากพม่าประมาณ ปี พ.ศ. 2515 จนมาถึงประเทศไทยในบริเวณพื้นที่คอยดุงในปัจจุบัน

ก่อนปี 2532 ก่อนที่โครงการพัฒนาคอยดุงและหน่วยงานราชการจะเข้ามาพัฒนาในพื้นที่ ชนชาติพันธุ์ต่างกระจายอาศัยอยู่ตามเนินสันเขาและบริเวณที่ราบที่พอมีในพื้นที่ มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ประโยชน์พื้นที่ จากการลงพื้นที่ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและวิถีชีวิตในอดีตพบว่า ชาวบ้านปาคาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าที่มีภูมิปัญญาที่ผ่านการสั่งสมมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต การเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ เป็นระบบการผลิตแบบจารีตของชาวเขาในอดีต คือการตัดฟันโค่นล้มต้นไม้แล้วเผาเพื่อเพาะปลูก หรือเรียกอย่างหนึ่งว่าการเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผา (Swiden agriculture) ซึ่งเป็นรูปแบบการเพาะปลูกที่มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่ยุคหินใหม่เชื่อมต่อกับยุคโลหะ เป็นช่วงเวลาของการปฏิวัติการเกษตรที่สำคัญเพราะมีการค้นพบวิธีการเพาะปลูกที่ใช้ประโยชน์จากไฟในการเตรียมพื้นที่ และค้นพบวิธีการเลี้ยงสัตว์ควบคู่กันไปด้วย ลักษณะการเกษตรของชาวเขามีลักษณะของการผลิตแบบดั้งเดิมแสดงให้เห็นถึงการผลิตเพื่อยังชีพ สอดคล้องกับคำบอกเล่าของพ่อหลวงวรรณชัย ใจฤศดคำรงกุล ผู้ใหญ่บ้านปาคาว่า

“...ในอดีตชาวบ้านมีการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกันเพื่อไว้กินในครอบครัวเป็นหลัก เช่น ปลูกข้าวไร่ ข้าวฟ่าง เมล็ดเคี้ยว แตงกวา พริก พักทอง เผือก พักเขี้ยว มะเขือ และมะระ ปลูกสลับกันไปตามฤดูกาล และเมื่อปลูกข้าวข้าวเป็นเวลานาน ๆ ดินจะเสื่อมสภาพลง ชาวบ้านจึงมีการปลูกข้าวเหนียว และข้าวโพด แทนที่เพราะจะให้ผลผลิตที่ดีกว่าข้าวข้าว...” ปฏิทินการผลิตพืชเกษตรในรอบปี แสดงดังตาราง 6

ตาราง 6 ปฏิทินการผลิตพืชเกษตรในรอบปี

ช่วงเดือน	วิถีชีวิตในรอบปี	ประเพณีต่างๆ
มกราคม - กุมภาพันธ์	ถางไร่ เผาไร่ เก็บเศษไม้ หญ้า	-
มีนาคม - เมษายน	เผาไร่ เก็บเศษไม้ เริ่มลงมือทำไร่	ปีใหม่ไข่แดง
พฤษภาคม - มิถุนายน	ปลูกข้าวโพด ปลูกข้าว พืชผักต่าง ๆ เริ่มเก็บเกี่ยว ผลผลิต พืชผักต่าง ๆ	-
กรกฎาคม - สิงหาคม	ดูแลหญ้าในไร่ เก็บเกี่ยวผลผลิต	
กันยายน - ตุลาคม	เริ่มถางหญ้าในไร่ เผาไร่ ทำไร่รอบที่สองต่อ	ประเพณีไล่ชิงช้า
ตุลาคม - พฤศจิกายน	เก็บเกี่ยวข้าวไร่ และเก็บเกี่ยวผลผลิต พืชผักต่าง ๆ	
ธันวาคม - มกราคม	เก็บเกี่ยวพืชต่าง ๆ และเตรียมพื้นที่ใหม่ในการ เพาะปลูก และเริ่มประดับปักผ้า เย็บผ้า เตรียมชุด ใหม่ เพื่อเตรียมฉลองปีใหม่	ประเพณีปีใหม่ ลูกข้า

นอกจากนี้จากการสนทนากับนายมอญ แลเซอะ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ทำให้ทราบว่า ในอดีตบ้านป่าคามีวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อแบบดั้งเดิม มีความเชื่อในเรื่องผี และความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งต่างจากปัจจุบันที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมู่บ้าน ในอดีตจึงมีพิธีกรรมและความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่คอยควบคุมให้คนในชุมชนประพฤติตามจารีตประเพณี และเป็นแบบแผนสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เช่น

ประตู่ผี สำหรับประตู่ผีนั้นเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งหมู่บ้านและเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญมากที่สุดเป็นประตู่ที่สร้างไว้สำหรับเป็นตัวแทนชาวบ้านเอาไว้คอยปกป้องดูแลสมาชิกในหมู่บ้านมีความปลอดภัยและเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับป่า วิถีชีวิตเดิมของคนหมู่บ้านป่าคา ประตู่ผี มักจะสร้างไว้บริเวณที่มีป่าอุดมสมบูรณ์ เพื่อเอาไว้ทำพิธีกรรมในหมู่บ้าน เช่น เวลาмиงานแต่งงานของสมาชิกในหมู่บ้านจะต้องลอดประตู่ผีเข้ามาในหมู่บ้าน และวันรุ่งขึ้นต้องทำพิธีลอดออกไปอีกครั้งหนึ่ง เวลาในหมู่บ้านมีคนเสียชีวิตจะต้องนำศพลอดผ่านประตู่ผี และคนที่ไปร่วมฝังศพก็ต้องลอดประตู่ผีทุกคน มีความเชื่อว่าไม่ให้ผีหรือสิ่งไม่ดีเข้ามาในหมู่บ้านได้ เวลาмиเด็กเกิดนอกหมู่บ้าน เช่น เกิดในโรงพยาบาล หรือเกิดในไร่ ทั้งแม่และลูกต้องลอดผ่านประตู่ผีกลับเข้ามาในหมู่บ้านด้วย

หากไม่สบายชาวบ้านก็ไปทำพิธีกรรมที่ประตูผีเพื่อให้หาย เครื่องเส้นไหว้ที่ทำพิธี ประกอบด้วยไก่จำนวน 2 ตัว ตัวผู้ 1 ตัว ตัวเมีย 1 ตัว มีพวงมาลัยที่ทำจากดอก และมีตุ๊กตาอาข่าหนึ่งคู่ คือผู้หญิงและผู้ชาย แต่งกายด้วยเครื่องประดับครบชุดและอุปกรณ์ในการทำอาชีพพร้อม ซึ่งถือเป็นตัวแทนของชาวบ้าน จะมีการประกอบพิธีในช่วงของเดือนเมษายนทุกปี ปีละหนึ่งครั้ง

ซึ่งมีข้อห้ามสำคัญในบริเวณประตูผี 10 – 20 เมตร ห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิดและห้ามจับต้องเป็นอันขาด ถ้ามีคนจับต้องตุ๊กตาจะต้องเลี้ยงผีโดยต้องเสียหมูจำนวน 1 ตัว ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะหยุดทำงานในวันนั้น เพราะหากไม่เลี้ยง จะเกิดสิ่งไม่ดีขึ้นกับชาวบ้าน ดังนั้นป่าบริเวณนี้จะเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในอดีตประตูผีของบ้านปากาจะตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ปัจจุบันคือปากทางเข้าหมู่บ้าน และมีประตูผีท้ายหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านในปัจจุบัน

ป่าช้า ในความเชื่อของชาวอาข่านั้น ป่าช้าเป็นที่สิงสถิตหรือที่อยู่ของภูตผี ห้ามคนเข้าไปยุ่งเกี่ยว ป่าที่ชาวอาข่าใช้ฝังศพจะไม่ใช่ป่าพิธีกรรม ส่วนโลศพชาวอาข่าจะไม่ซื้อจากที่อื่น แต่จะทำขึ้นเอง โดยใช้ไม้ใหญ่ในป่าของหมู่บ้าน ป่าช้าจะถูกเลือกโดยใช้พื้นที่ภูเขา 1 ลูกของป่าในบริเวณหมู่บ้านให้เป็นป่าช้าสำหรับประกอบพิธีกรรมฝังศพโดยผู้นำและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ข้อห้ามในป่าช้า คือห้ามไปตัดไม้หรือยุ่งเกี่ยวใด ๆ ในพื้นที่ภูเขานั้นเด็ดขาด โดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ ประมาณ 600 เมตร และหากมีใครไปตัดไม้หรือล่วงเกิน จะต้องมีการทำพิธีเลี้ยงผีขอมา โดยการเสียหมู 1 ตัว และเหล้า 2 ขวด ซึ่งป่าช้าจะเป็นป่าที่คนไม่ค่อยเข้าไปใช้ประโยชน์ เพราะว่าเป็นสถานที่ของภูตผี ทำให้บริเวณพื้นที่ภูเขาลูกนั้นเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งปัจจุบันป่าช้าของหมู่บ้านปากายังคงมีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกติดกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฟ้าหลวง

บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่ที่ชาวอาข่าให้ความสำคัญ และต้องดูแลเป็นพิเศษ เพราะว่า บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตการเกิด แก่ เจ็บตาย รวมทั้งการทำมาหากินในการเกษตร ไร่ทำสวน และโดยชาวอาข่าจะใช้น้ำจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ ไปประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน การเลือกบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์นั้น ต้องเป็นสถานที่ที่มีน้ำพุขึ้นมาจากตามธรรมชาติ ไม่ได้ไหลมาจากที่อื่น หรือน้ำที่อื่นไหลเข้ามาได้ และที่สำคัญบ่อน้ำต้องไม่ให้มีน้ำแห้งเป็นอันเด็ดขาด เพราะความเชื่อที่ว่าหากมีน้ำในบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เรื่อย ๆ ก็เปรียบเสมือนหมู่บ้านจะมีน้ำดี ฝนดี เพาะปลูกข้าว พืชผักต่าง ๆ ได้ดี ดังนั้นบริเวณบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์นั้นห้ามมีการมาตัดไม้โดยเด็ดขาด บริเวณนี้จึงมีความร่มรื่นและมีน้ำไหลตลอดปี และในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีชาวอาข่าจะมีการทำพิธีโดยใช้ไก่ 2 ตัว บริเวณนี้ก่อนการเข้าสู่ฤดูกาลปลูกพืช

ป่าพิธีกรรม เป็นป่าที่เกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน เพราะชาวอาข่า มีความเชื่อว่า หากต้นไม้ดีชาวบ้านก็จะอยู่ดีกินดี จึงมีการหาป่าพิธีกรรม และกำหนดเป็นพื้นที่สำคัญ และทำพิธีการมัดมือหรือการทำขวัญต้นไม้เพื่อให้ต้นไม้ในบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ และให้น้ำตลอดทั้งปี เพื่อสามารถใช้ในการเกษตรหรือน้ำใช้ในครัวเรือนได้ ป่าบริเวณนี้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ สามารถเก็บหาของป่า หรือไม้ฟืน แต่ห้ามมีการตัดไม้ทุกชนิด ในป่าพิธีกรรมนี้จะมีการกำหนดต้นไม้ใหญ่หนึ่งต้นเพื่อประกอบพิธีโดยใช้ไก่ 2 ตัว หมู 1 ตัว เป็นเครื่องเซ่นไหว้ในการทำพิธี ซึ่งทำในช่วงประมาณเดือนเมษายนของทุกปี

สำหรับพิธีกรรมความเชื่อของชาวอาข่าบ้านป่าคาในอดีตนั้น ในสถานที่ต่าง ๆ ล้วนให้ความสำคัญกับป่าทุกที่ เพราะชาวอาข่ามีความเชื่อว่าหากไม่มีป่า ก็จะอยู่ไม่ได้ ถ้ามีป่าอุดมสมบูรณ์เราก็จะอยู่ได้ด้วยเหมือนกัน ดังนั้นชาวอาข่าจึงมีความผูกพันกับป่าและให้ความสำคัญเท่ากับชีวิตของคนชาวอาข่า เพราะความเชื่อพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย มีความเกี่ยวข้องกับป่าทั้งสิ้น และในส่วนป่าที่อยู่นอกเหนือจากสถานที่หวงห้ามหรือพื้นที่อื่น ๆ ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ เช่น ทำไร่ ทำสวน หรือตัดไม้สร้างบ้าน ไม้ใช้สอย เพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน แต่ต้องได้รับการอนุญาตจากผู้นำหรือผู้อาวุโสในหมู่บ้านก่อนจึงจะสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ หรือตัดมาใช้ประโยชน์ได้ และในการใช้ประโยชน์จากป่าเหล่านี้ ชาวอาข่าจะมีการกำหนดกฎกติการ่วมกันในหมู่บ้านในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าร่วมกันมาโดยตลอด แม้จะไม่มีมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญ ยังคงจดจำและทำตาม

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อของชาวบ้านป่าคา และการรับวัฒนธรรมจากภายนอกทำให้จารีตประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับป่า ได้เลือนหายไปจากชุมชน คงเหลือไว้แต่จิตสำนึกและกฎกติกาของหมู่บ้านในการรักษาผืนป่าของหมู่บ้านที่ยังให้ความสำคัญกับป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ และป่าช้า เพราะป่าทั้งสามผืนนี้ยังคงมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เป็นแหล่งน้ำ อาหารตามธรรมชาติ ไม้ใช้สอย และการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อในการฝังศพของชาวบ้าน

1.2 ยุคการพัฒนาพื้นที่คอยดุง หลังปี พ.ศ. 2532

ปี พ.ศ. 2532 หลังจากที่โครงการพัฒนาคอยดุงฯ เข้ามาเริ่มดำเนินการในพื้นที่ และทำการการศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการจัดทำโครงการย่อยและกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้มีการวิเคราะห์รากของปัญหาสำคัญซึ่งเป็นเหตุแห่งความ เจ็บ จน ไม่รู้ของชาวบ้าน ซึ่งต่อมาได้นำมาจัดทำเป็นแผนแม่บทในการพัฒนาพื้นที่โครงการ รายละเอียดของปัญหาที่พบมีดังนี้

1. ปัญหาความเจ็บป่วย พบว่ามีโรคภัยไข้เจ็บที่ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข เช่น โรคมาลาเรีย ไข้ป่า โรคทางเดินอาหาร ทางเดินหายใจซึ่งเกิดจากสุขลักษณะของชาวบ้านในการเลี้ยงสัตว์ไว้ใกล้แหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งน้ำ และพบผู้ติดเชื้อเอชไอวีในหมู่บ้านกลางคนเป็นจำนวนมาก เอชไอวี เป็นโรคที่ส่งผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรมในชุมชนทางเหนือเพราะหญิงสาวบางคนในชุมชนถูกกระบวนการค้ามนุษย์หลอกให้ไปทำงานเป็นโสเภณี และนอกจากนี้พบว่าปัญหาสุขภาพจากการเสพติดเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่บั่นทอนสุขภาพและกระทบต่อรายจ่ายในครัวเรือน โรคเหล่านี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถประกอบอาชีพได้อย่างปกติ ความยากจนจึงเพิ่มพูนขึ้นยากที่จะแก้ไขได้

2. ปัญหาความยากจน พบว่าชาวบ้านในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุงฯ มีความยากจน รายได้เฉลี่ยประมาณ 3,700 บาทต่อคนต่อปี ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากความเจ็บป่วยและความไม่รู้ ในการแก้ไขปัญหาและทางออกในการทำมาหากิน ในด้านการเกษตรพบว่าผลผลิตยังไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน เนื่องจากพื้นที่ไม่เหมาะสมมีความลาดชันสูง ธาตุอาหารในดินต่ำ ขาดแคลนทรัพยากรน้ำ สาเหตุสำคัญมาจากพื้นที่ป่าถูกทำลาย และพบว่าชาวบ้านที่ได้สัญชาติมีเพียงร้อยละ 39 เครือข่ายทางสังคมมีความอ่อนแอ เกิดการค้ามนุษย์ ยาเสพติด และโสเภณี ปัญหาที่ตามมาคือ การย้ายแรงงาน ผลที่ตามมาคือเกิดสลัมในเมือง ปัญหาสุขภาพ และอาชญากรรมต่าง ๆ

3. ปัญหาความไม่รู้ ชาวบ้านไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา สาเหตุมาจากการขาดโอกาสทางการศึกษา เพราะมีโรงเรียนไม่กี่แห่งในพื้นที่คอยดุง ทำให้ชาวบ้านขาดความรู้และโอกาสในการเข้าถึงการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในการประกอบอาชีพ การเข้าถึงสวัสดิการทางสังคม ตามสิทธิมนุษยชนที่พึงมี

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ได้นำมาสู่การวิเคราะห์และกำหนดแผนเพื่อพัฒนาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการและชาวบ้าน ภายใต้แผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่คอยดุง ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน 27 หมู่บ้านในเวลานั้น (ปัจจุบัน 29 หมู่บ้าน) เพื่อให้การดำเนินงานพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

ระยะที่ 1 (2531-2536) มีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้ชาวบ้านหยุดการตัดไม้ทำลายป่า หยุดการทำไร่เลื่อนลอยและปลูกฝิ่น เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการจ้างงานให้ชาวบ้านมีงานทำเพื่อยังชีพตลอดจนการเรียนรู้วิทยาการใหม่ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง

ระยะที่ 2 (2537-2545) มีจุดมุ่งหมายในการเน้นฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ ต่อเนื่องจากระยะที่หนึ่ง ในช่วงนี้เกิดโครงการที่สำคัญ 2 โครงการคือ 1) โครงการปลูกป่าพระราชทาน

ฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี ดำเนินการโดยประชาชนและภาคเอกชน โดยมีมูลนิธิชัยพัฒนาและมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงเป็นพี่เลี้ยง 2) โครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติฯ จำนวน 11,295 ไร่ ที่ผู้แทนจากจังหวัดต่าง ๆ ได้มาร่วมกันปลูกป่าในพื้นที่โครงการ

ระยะที่ 3 (2546-2560) มีจุดมุ่งหมายในการให้ชาวบ้านมีกฎระเบียบในระดับองค์กรหมู่บ้านที่จะดูแลซึ่งกันและกัน ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมในเบื้องต้นและขยายเป็นเครือข่ายในระดับชุมชนต่อชุมชน และในการใช้ประโยชน์พื้นที่จัดสรร ที่มีหนังสือรับรองการเข้าอยู่อาศัยและทำกินในที่ดิน (นสร.) พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินทุกแปลงต้องได้รับการรับรองสิทธิการอยู่อาศัยและทำกินในที่ดินโดยหนังสือรับรองสิทธิการทำประโยชน์ในพื้นที่ต้องออกโดย สนง.กพด.พ. พื้นที่อยู่อาศัย (นสร.1) มีการเก็บค่าธรรมเนียมหลังคาเรือนละ 1 บาท ต่อปี ส่วนพื้นที่ทำกิน (นสร.2) เก็บค่าธรรมเนียมไร่ละ 1 บาท และห้ามมีการซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนพื้นที่โดยเด็ดขาด ยกเว้นการสืบทอดมรดกให้บุตรหลานเท่านั้น หากมีการฝ่าฝืนให้มีการดำเนินคดีตามกฎหมาย และลงโทษตามกฎหมายระเบียบหมู่บ้านนั้น ๆ (สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาคอยดูฯ (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ม.ป.ป.: 1-9)

ข้อกำหนดและกฎระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ภายใต้โครงการพัฒนาคอยดูฯ

ข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ภายใต้การดูแลของโครงการพัฒนาคอยดูฯ มีรายละเอียดดังนี้

1. **พื้นที่ที่ห้ามเข้าไปทำประโยชน์โดยเด็ดขาด**
 - 1.1 พื้นที่ป่าต้นน้ำ
 - 1.2 พื้นที่ป่าช้า
 - 1.3 พื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์
 - 1.4 พื้นที่ป่าชุมชน
 - 1.5 พื้นที่สาธารณะอื่น ๆ เช่น ใกล้เคียงบ่อน้ำ
 - 1.6 พื้นที่ที่เป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน เช่น พื้นที่ที่เสี่ยงต่อการ

พังทลายของดิน

2. พื้นที่ไถ่ถอนน (สาธารณะ)

- 2.1 ถนนหลวงสาธารณะ ต้องห่างอย่างน้อย 10-15 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)
- 2.2 ถนนลูกรังและตัวอิฐ รพช. (สาธารณะหมู่บ้าน) อย่างน้อย 5 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)
- 2.3 ถนนในป่า/ทางเดินเท้าอย่างน้อย 5 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)

3. พื้นที่สาธารณะประโยชน์

- 3.1 พื้นที่ที่กันไว้เพื่อขยายเป็นพื้นที่อยู่อาศัย/พื้นที่ทำกิน (เจ้าหลักเกณฑ์พื้นที่สาธารณะ)
- 3.2 พื้นที่สวนหลังบ้านที่ไม่มี นสร.1-2 (ให้พิจารณาตามลักษณะพื้นที่)
- 3.3 พื้นที่หน่วยราชการเดิมที่ได้รับการรังวัดแล้วปัจจุบันได้ย้ายออกไป การใช้ประโยชน์ต้องได้รับการเห็นชอบจาก สนง.คพด.พ.ก่อน
- 3.4 สถานที่ราชการที่เป็นที่ทำการชั่วคราวถือว่าเป็นพื้นที่ป่า
- 3.5 พื้นที่สาธารณะที่ต้องกันพื้นที่ไว้
- 3.5.1 พื้นที่สาธารณะของแต่ละหมู่บ้าน
 - 3.5.2 พื้นที่ป่าไม้เดิม เช่น ป่าชายแสนสุตแดน หน่วยป่าไม้แม่มะเดิม
 - 3.5.3 พื้นที่สาธารณะบ้านป่ายางอีโก้ (ป่าไผ่)
 - 3.5.4 พื้นที่สาธารณะบ้านลิเซ (กองกลางหมู่บ้าน)
 - 3.5.5 พื้นที่สาธารณะหอรบวังไฟทั้ง 14 จุด
 - 3.5.6 พื้นที่สาธารณะบ้านห้วยปู (ลานป่าไม้)
 - 3.5.7 พื้นที่สาธารณะสามแยกสามัคคีเก่า (ไฟคำแหง)
 - 3.5.8 พื้นที่สาธารณะฐานทหาร กม.8 (เนินเสือไฟ)
 - 3.5.9 พื้นที่สาธารณะปางลูมื่น (สวนป่า)
- 3.6 ป่าชี้เหล็กและไม้ใช้สอยของแต่ละหมู่บ้านหากจำเป็นให้พิจารณาเป็นรายกรณี

4. แหล่งน้ำ / ลำห้วย

- 4.1 ร่องน้ำที่มีน้ำไหลตลอดปี ต้องห่างจากขอบฝั่งฝั่งละ 10 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)
- 4.2 ร่องน้ำที่มีน้ำไหลเฉพาะช่วงฤดูฝนต้องห่างจากฝั่งฝั่งละ 10 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)

4.3 แหล่งต้นน้ำที่มีการกั้นฝาย หรืออ่างดักตะกอนห้ามโดยเด็ดขาด และแต่ ละพื้นที่ให้ตรวจสอบพื้นที่และพิจารณาเป็นกรณีไป

5. ระเบียบกลางและบทลงโทษ

5.1 คุณสมบัติของผู้เข้าใช้ประโยชน์

5.1.1 ต้องเป็นสมาชิกของโครงการพัฒนาคลองเท่านั้น

5.1.2 ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของโครงการพัฒนาคลองฯ แต่ใช้พื้นที่เพื่อ การวิจัยศึกษาและเพื่อสาธารณะประโยชน์ส่วนรวมโดยพิจารณาเป็นกรณี

5.2 เงื่อนไขการใช้พื้นที่

5.2.1 ต้องปลูกต้นไม้เสริม (กรณีพื้นที่ไม่มีต้นไม้หรือต้นไม้ในพื้นที่มี น้อย)

5.2.2 กรณีตัดต้นไม้และการกีดกันต้นไม้ในพื้นที่ใช้ประโยชน์ ต้องเสีย ค่าปรับตามระเบียบกลางของหมู่บ้าน (เอกสารการเสียค่าปรับกรณีตัดต้นไม้)

5.2.3 ห้ามผู้ใช้ประโยชน์ขยายพื้นที่ออกจากแนวเดิมที่กำหนดไว้

5.2.4 ผู้ใช้ประโยชน์พื้นที่ต้องดูแลรักษาพื้นที่มิให้กรร้างว่างเปล่าและ ต้องใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

5.2.5 ห้ามปลูกพืชตระกูลส้มโดยเด็ดขาด

5.2.6 ห้ามใช้สารเคมี ได้แก่ ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง และสารเคมีที่เป็น อันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

5.2.7 กรณีที่ทำผิดเงื่อนไขให้ดำเนินการตามระเบียบกลางของหมู่บ้าน โดยคณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

5.2.8 ต้องยอมให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเข้าตรวจสอบพื้นที่และการปฏิบัติ ตามเงื่อนไขที่กำหนด

5.2.9 ห้ามใช้ที่ดินหรืออนุญาตให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ในที่ดินผิด วัตถุประสงค์หรือผิดกฎหมาย เป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน

5.2.10 กรณีผู้เข้าใช้ประโยชน์พื้นที่ผิดเงื่อนไข ให้พื้นที่ดังกล่าวปล่อยให้ เป็นป่า โดยมีคณะกรรมการตรวจสอบตามวงรอบ

6. ข้อกำหนดการถือครองพื้นที่

6.1 กรณีผู้เข้าทำประโยชน์มีพื้นที่ไม่สอดคล้องกับจำนวนสมาชิกในหลังคาเรือน

6.1.1 ตรวจจากเอกสารสิทธิ์ นสร.2, 3, 4/พื้นที่เช่าจากบริษัทนวดิ จำกัด/ การใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ป่า

6.1.2 ใช้เกณฑ์พิจารณาจากบริษัทนวดิ จำกัด = 10 ไร่/หลังคาเรือน,
พื้นที่ได้ป่า = 15 ไร่/หลังคาเรือน

6.1.3 กรณีมีพื้นที่มากกว่าเกณฑ์กำหนดให้แบ่งพื้นที่ให้ผู้ที่ไม่มืที่ทำกิน
หรือผู้ที่มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์ โดยผู้ใช้พื้นที่รายใหม่ต้องจ่ายค่าชดเชยมูลค่าดินกาแฟตามอายุ/
จำนวนต้นกาแฟ แล้วแต่ละตกลงกันโดยคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นตัวแทนกลางประสาน

6.1.4 การบังคับใช้กฎหมายของกรมป่าไม้และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้า
ดำเนินการ ในกรณีที่เกิดกรณีไม่ได้

6.2 กรณีราษฎร มีพื้นที่ทำกินแต่ไม่เพียงพอหรือไม่มีพื้นที่ทำกินหรือรายได้น้อย
ต่ำกว่าเกณฑ์ (จากข้อมูลสำรวจประจำปีของแต่ละหมู่บ้าน)

6.2.1 ตรวจจากเอกสารสิทธิ นสร.2, 3, 4

6.2.2 จัดสรรตามพื้นที่แต่ละหมู่บ้านที่มีอยู่

6.3 แผนรองรับกรณีไม่มีพื้นที่ทำกิน/รายได้น้อย

6.3.1 พื้นที่ 4,000 ไร่ (50-60 แปลง)

6.3.2 แปลงกองกลางปลูกไม้ผลเดิมในพื้นที่ 4,000 ไร่ มีประมาณ 300 ไร่

6.3.3 พื้นที่กองกลางหมู่บ้านที่ยึดจากการทำผิดเงื่อนไข/พื้นที่สาธารณะ

ของแต่ละหมู่บ้าน

7. ข้อกำหนดการเก็บค่าธรรมเนียมการใช้ประโยชน์พื้นที่

7.1 เก็บค่าธรรมเนียมตามรายแปลงของสมาชิกแต่ละหมู่บ้านที่ขึ้นทะเบียนไว้

7.2 เก็บค่าธรรมเนียมคันพืช คันละ 1 บาท/ปี และพิจารณาตามชนิดพืชที่ปลูก

7.3 เก็บค่าธรรมเนียมไร่ละ 1 บาท/ปี สำหรับการในพื้นที่สาธารณะหมู่บ้าน

7.4 เก็บค่าธรรมเนียมโดยคณะกรรมการหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน

7.5 ค่าธรรมเนียมที่จัดเก็บได้ ไว้เป็นกองทุนสาธารณะประโยชน์ไว้ที่

สนง.กพด.พ เพื่อใช้ประโยชน์ส่วนรวม ในเขตโครงการพัฒนาอยดุง ฯ

8. หน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน

8.1 กำกับดูแลให้เป็นไปตามกฎระเบียบและบังคับใช้กฎระเบียบโดยเคร่งครัด

8.2 พิจารณาบทลงโทษผู้กระทำความผิดตามมติของคณะกรรมการหมู่บ้าน

8.3 คณะกรรมการหมู่บ้านทำผิดเองถูกลงโทษเป็น 2 เท่า

8.4 หากคณะกรรมการหมู่บ้านไม่สามารถบังคับใช้กฎระเบียบและเงื่อนไขที่

กำหนด ให้คณะกรรมการหมู่บ้านเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องบังคับใช้ระเบียบกลางหรือดำเนินคดี
ตามกฎหมาย ตามลำดับ

การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตจัดสรร

การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรมีกฎระเบียบ ห้ามบุกรุกแผ้วถางหรือเปิดพื้นที่ป่าโดยเด็ดขาดในพื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าโดยรอบเขตพระราชฐาน และป่าอนุรักษ์ต่าง ๆ ส่วนป่าชุมชน ป่าปลูก และป่าธรรมชาติ หากมีความจำเป็นในการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์อื่นใดก็ตาม ต้องได้รับการพิจารณาจากและอนุญาตจาก โครงการพัฒนาอยุทธยา และหากได้รับอนุญาตการทำประโยชน์ในพื้นที่ ต้องมีแผนและการบริหารจัดการ หากฝ่าฝืนให้ดำเนินคดีตามกฎหมาย และตามกฎหมายของหมู่บ้านนั้น ๆ โดยมี การป้องกันไฟป่า ในการเผาวัชพืชหรือชิงเผาพื้นที่การเกษตร ต้องขออนุญาตและได้รับอนุญาตจากโครงการควบคุมไฟป่าอยุทธยา หรือ สทน.คพด.พ. จึงจะดำเนินการได้ ในช่วงหน้าแล้ง ทุกหมู่บ้านต้องมีการจัดเวรยามเฝ้าระวังไฟป่าเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟป่าหรือไฟบ้าน ในเขตรับผิดชอบของแต่ละหมู่บ้าน การเลี้ยงสัตว์ พบว่า สัตว์กบใหญ่ ห้ามเลี้ยงสัตว์กบใหญ่ในพื้นที่โครงการ เว้นแต่ ควายเพื่อใช้ในการไถนาขึ้นบันได มาเพื่อบรรทุกที่มีก่อนวันประกาศ แะ วัว ก่อนวันประกาศ หากมีความจำเป็นในการเลี้ยงสัตว์กบใหญ่จะมีการพิจารณาเป็นกรณี โดยการเลี้ยงสัตว์กบใหญ่ต้องได้รับการอนุญาตจากโครงการพัฒนาอยุทธยา และเลี้ยงในพื้นที่เขตควบคุมตามที่ได้กำหนดไว้เท่านั้น สัตว์เลี้ยงอื่น ๆ เช่น หมู เป็ด ไก่ ห่าน ฯลฯ ต้องมีการสร้างโรงเรือนหรือคอกจำกัด ห้ามปล่อยออกมานอกโรงเรือน สร้างความเดือดร้อนและทำลายทรัพย์สินผู้อื่นเสียหาย กรณีเลี้ยงหมูต้องการจัดระบบความสะอาดให้ดี ห้ามไม่ให้มีกลิ่นรบกวนผู้อื่น หากมีการฝ่าฝืนหรือว่าสัตว์เลี้ยงมีการทำลายทรัพย์สินของผู้อื่นเจ้าของสัตว์จะต้องชดใช้ตามมูลค่าของทรัพย์สินนั้น ๆ กรณีสัตว์กบใหญ่ออกนอกพื้นที่ควบคุมเจ้าของสัตว์จะถูกปรับ 500 บาท มอบให้ผู้จับ 300 บาท และเข้ากองทุนหมู่บ้าน 200 บาท และหากสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ สร้างปัญหาให้กับผู้อื่น ให้ดำเนินตามกฎหมายของหมู่บ้านนั้น ๆ

บทเรียนของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

จากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเทคนิคการสนทนากลุ่มในการจัดเวที ในกระบวนการวิจัยสามารถสรุปบทเรียนการพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมาของชาวบ้านป่าคา ซึ่งนับว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดจากการชักนำของหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนในพื้นที่ แต่กระนั้นในการพัฒนาได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญส่งผลกระทบต่อระบบการจัดการใช้ที่ดินจากรูปแบบการเกษตรที่มีการไถนํ้า เผา ตามภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวเขา จนไม่ให้

มีการตัดไม้ การเผา ทำไร่เลื่อนลอยในพื้นที่ต่อไป เพราะพื้นที่เหล่านี้รัฐได้ขอคืนเพื่อใช้ปลูกป่า ทำให้ชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อความอยู่รอด มีการตื่นตัวในการรับข่าวสาร เรียนรู้องค์ความรู้ใหม่ ๆ ทั้งวัฒนธรรมจากสังคมภายนอก เทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ การเพาะปลูก รวมถึงชนิดพืช ซึ่งเป็นความลำบากในระยะเริ่มต้น แต่อย่างไรก็ตามในการพัฒนานั้น ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีกับทางโครงการ ซึ่งมาจากผลประโยชน์ระยะยาวที่ชุมชนจะได้รับจากการร่วมพัฒนา ทั้งทางตรงและทางอ้อม สามารถสรุปบทเรียนที่ชุมชนได้จากการร่วมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมามีเห็นเป็นรูปธรรมในปัจจุบัน ได้ ดังนี้

1. ทำให้พื้นที่ป่าแหล่งต้นน้ำลำธารของชุมชนได้รับการฟื้นฟู มีน้ำไหลเพื่อไปหล่อเลี้ยงคนในหมู่บ้าน
2. เป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด
3. เป็นแหล่งอาหารและตลาดสดของคนในหมู่บ้าน เก็บหาของป่าเพื่อนำมาบริโภค ไม่นำมาใช้สอยในครัวเรือน และแหล่งสมุนไพร เพื่อนำมารักษาโรค
4. เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าของนักวิจัย นักศึกษาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับในพื้นที่เกี่ยวกับพรรณพืช สัตว์ป่า และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
5. เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชาวเขา
6. เป็นแหล่งเรียนรู้การพัฒนาตามตำรา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ “ให้คนอยู่กับป่า”
7. ชาวบ้านมีอาชีพทางเลือก เช่น การปลูกกาแฟพืชเศรษฐกิจราคาดี แทรกในพื้นที่ป่าไม้ และเกิดอาชีพการค้าขายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวที่ขึ้นมาท่องเที่ยวศึกษาดูงาน

ตอนที่ 3 การประเมินลักษณะการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าไปใช้ประโยชน์

จากการศึกษาข้อมูลของประชากรตัวอย่างผู้เข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา มีจำนวนทั้งสิ้น 19 ราย จากครัวเรือน 17 ครัวเรือน จำนวนพื้นที่ 22 แปลง คิดเป็นพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน 51 ไร่ 3 งาน 77 ตารางวา (ตาราง 7)

อายุ ประชากรตัวอย่าง มีอายุเฉลี่ย 51.9 ปี อายุสูงสุด 72 ปี อายุต่ำสุด 15 ปี โดยส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 37 รองลงมา 50-59 ปี ร้อยละ 27 นอกจากนั้นมีอายุ

ระหว่าง 21-29 ปี 30-39 ปี 40-49 ปี และน้อยกว่า 15 ปี คิดเป็นร้อยละ 5 ร้อยละ 11 ร้อยละ 16 และร้อยละ 5 ตามลำดับ

เพศ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 63 และเพศหญิง ร้อยละ 37

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 6.1 คนต่อครัวเรือน มีจำนวนสมาชิกต่ำสุด 3 คน สูงสุด 15 คน ส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกอยู่ระหว่าง 5-10 คน ร้อย 71 อยู่ระหว่างจำนวน 2-4 คน ร้อยละ 18 และมากกว่า 10 คน ขึ้นไป ร้อยละ 12

รายได้ต่อครัวเรือน รายได้ภายในครัวเรือนของประชากรตัวอย่างพบว่า ครัวเรือนมีรายได้ เฉลี่ยต่อปี 316,871 บาท ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 200,001 - 300,000 บาท/ปี รองลงมาอยู่ระหว่าง 100,001 - 200,000 บาท/ปี ต่ำสุด 60,000 บาท/ปี และสูงสุด 1,421,000 บาท/ปี

ค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือน ด้านรายจ่ายภายในครัวเรือนต่อปี พบว่ามีค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 438,311 บาท/ปี ต่ำสุด 50,000 บาท/ปี สูงสุด 1,886,610 บาท/ปี ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 500,00 บาท/ปี ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 29 รองลงมามีรายจ่ายอยู่ระหว่าง 50,001 - 100,000 บาท/ปี และ 200,001 - 300,000 บาท/ปี มีจำนวนที่เท่ากัน นอกจากนั้นอยู่ระหว่าง 100,001 - 200,000 บาท/ปี และน้อยกว่าถึง 50,000 บาท/ปี คิดเป็นร้อยละ 18 และร้อยละ 6 ตามลำดับ

ภาระหนี้สิน พบว่ากลุ่มครัวเรือนของตัวอย่างมีหนี้สินส่วนใหญ่ น้อยกว่า 50,000 บาท ร้อยละ 53 รองลงมามีหนี้สินอยู่ระหว่าง 300,001 - 400,000 บาท ร้อยละ 18 และมีหนี้สินระหว่าง 50,001 - 100,000 บาท และ 200,001 - 300,000 บาท จำนวนที่เท่ากัน โดยเฉลี่ยแล้วกลุ่มตัวอย่างมีหนี้สิน 112,882 บาท/ครัวเรือน ต่ำสุด 3,000 บาท และสูงสุด 314,000 บาท

เงินออม ในด้านเงินออมของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างพบว่าการ โดยส่วนใหญ่ครัวเรือนมีจำนวนเงินออม 50,000 บาท ร้อยละ 71 รองลงมามีเงินออมระหว่าง 50,001 - 100,000 บาท ร้อยละ 18 และมีเงินออมระหว่าง 100,001 - 200,000 บาท ร้อยละ 12 ส่วนจำนวนระดับเงินออมอื่นไม่พบข้อมูลในการศึกษา (ตาราง 8)

ตาราง 7 รายชื่อผู้เข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา

แปลง ที่	ชื่อ - สกุล	อายุ (ปี)	หลังคา เรือน	รหัส กพด.	บ้าน เลขที่	สมาชิก ครัวเรือน	จำนวนพื้นที่		
							ไร่	งาน	ตร.ว.
1	นางคำ สกุลลิขิตสุข	66	31	1030039	5	15	2	3	44
2	นายธงชัย เพิ่มพรจิรัช	52	28	1030018	10	5	0	2	79
3	นายพิชัย สกุลปรีชารักษ์	70	30	1030030	9	10	2	1	75
4	นางจามจุรี ใจกุลศดํารง	34	27	1030087	8		1	0	69
5	นายปรีชา สุขนภาสวัสดิ์	60	24/1	2050248	40	6	3	3	83
6	นางคำ สกุลลิขิตสุข	66	31	1030039	5		1	3	15
7	นายธงชัย เพิ่มพรจิรัช	52	28	1030018	10		0	1	25
8	นายวรรณชัย ใจกุลศดํารง	58	33	1030173	1	8	1	0	85
9	นางอนงค์ โชคสถาพรสิน	63	37	1030124	19	8	0	1	48
10	น.ส.แสงดาว ศักดิ์สกุลมงคล	15	40	1030217	24	4	0	1	48
11	นางทองคำ ชีรวุฒิโรจน์	70	32	1030186	25	8	3	0	93
12	นายยอดชาย เมธิกิตติคุณ	72	5	1030143	23	6	1	2	2
13	นายชาติชาย นันทบวรเกียรติ	55	22	1030054	5	5	4	1	34
14	นายวันชัย ปรีชาสถาพรกุล	29	18	1030076	14	4	8	0	88
15	นายชินขง นันทบวรเกียรติ	53	23	1030194	4	5	3	2	74
16	นางจันทร์รา เมธิกิตติคุณ	43	1	1030202	39	6	1	3	34
17	นางดวงเดือน โชคสถาพร	40	13/1	1070233	43	5	1	2	22
18	นายเสรี นันทบวรเกียรติ	48	35	1030167	15	8	1	0	32
19	นางทองคำ ชีรวุฒิโรจน์	35	32	1030186	25		1	0	57
20	นายบรรจง สกุลเจริญวานิช	54	38/1	1030134	41	3	2	1	90
21	นายศักดิ์สิทธิ์ ใจกุลศดํารง	70	25	1030085	8	10	6	1	17
22	นายอาเบ และเชอ	70	31	1030038	5		1	1	63
รวมพื้นที่						116	51	3	77

ตาราง 8 จำนวนร้อยละประชากรตัวอย่าง จำแนกตามกลุ่มอายุ เพศ สมาชิกในครัวเรือน รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และเงินออม

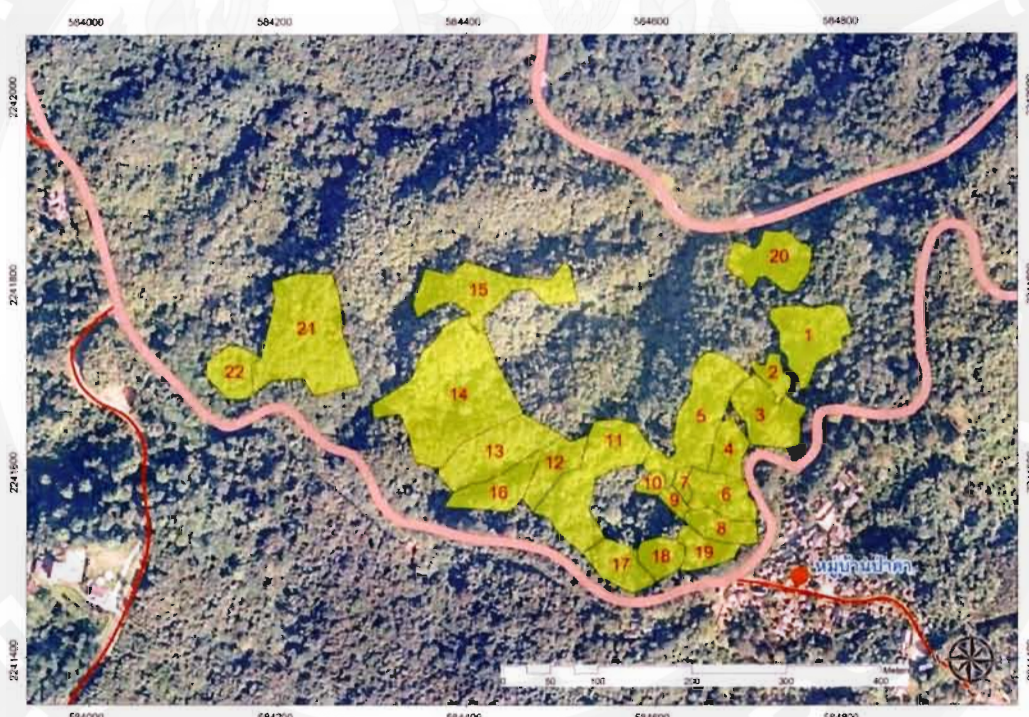
ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน/ครัวเรือน)	ร้อยละ
กลุ่มอายุ (อายุเฉลี่ย 51.9 ปี อายุสูงสุด 72 ปี อายุต่ำสุด 15 ปี)		
15-20	1	5
21-29	1	5
30-39	2	11
40-49	3	16
50-59	5	26
60 ขึ้นไป	7	37
รวม	19	100
จำนวนร้อยละของกลุ่มเพศ		
ชาย	12	63
หญิง	7	37
รวม	19	100
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน		
2-4 คน	3	18
5-10 คน	12	71
มาก 10 คน	2	12
รวม	17	100
รายได้ของครัวเรือน (เฉลี่ยรายได้ของครัวเรือน 316,871 บ. ต่ำสุด 60,000 บ. สูงสุด 1,421,000)		
น้อยกว่า - 50,000 บาท	0	0
50,001 - 100,000 บาท	2	12
100,001 - 200,000 บาท	5	29
200,001 - 300,000 บาท	6	35
300,001 - 400,000 บาท	1	6
400,001 - 500,000 บาท	1	6
500,001 บาท ขึ้นไป	2	12
	17	100

ตาราง 8 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน/ครัวเรือน)	ร้อยละ
รายจ่ายของครัวเรือน (เฉลี่ย 438,311 บาท ต่ำสุด 50,000 บาท สูงสุด 1,886,6100 บาท)		
น้อยกว่า - 50,000 บาท	1	6
50,001 - 100,000 บาท	4	24
100,001 - 200,000 บาท	3	18
200,001 - 300,000 บาท	4	24
300,001 - 400,000 บาท	0	0
400,001 - 500,000 บาท	0	0
500,001 บาท ขึ้นไป	5	29
รวม	17	100
หนี้สินของครัวเรือน (เฉลี่ย 112,882 บาท ต่ำสุด 3,000 บาท สูงสุด 314,000 บาท)		
น้อยกว่า - 50,000 บาท	9	53
50,001 - 100,000 บาท	2	12
100,001 - 200,000 บาท	1	6
200,001 - 300,000 บาท	2	12
300,001 - 400,000 บาท	3	18
400,001 - 500,000 บาท	0	0
500,001 บาท ขึ้นไป	0	0
เงินออมของครัวเรือน (เงินออมเฉลี่ย 30,371 บาท ต่ำสุด 2,000 บาท และสูงสุด 105,000 บาท)		
น้อยกว่า - 50,000 บาท	12	71
50,001 - 100,000 บาท	3	18
100,001 - 200,000 บาท	2	12
200,001 - 300,000 บาท	0	0
300,001 - 400,000 บาท	0	0
400,001 - 500,000 บาท	0	0
500,001 บาท ขึ้นไป	0	0
รวม	17	100

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

จากการสำรวจพื้นที่เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2553 ร่วมกับชาวบ้าน 19 ราย ที่ใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร และคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยใช้เทคนิคการสำรวจพื้นที่ การสังเกต การบันทึกข้อมูล และใช้อุปกรณ์ GPS ระบุขอบเขตพื้นที่แต่ละแปลงที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรของชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจบริบทและลักษณะกิจกรรมในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ในกระบวนการวิจัย พบว่ามีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร จำนวน 22 แปลง รวมพื้นที่ 51 ไร่ 3 งาน 77 ตารางวา ซึ่งสามารถสรุปการใช้ประโยชน์ได้ดังตาราง 9 และ ภาพ 5

ภาพ 5 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร จำนวน 22 แปลง

ชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ส่วนใหญ่เป็นการปลูกพืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เพื่อนำมาขายผลผลิต นำไปใช้เป็นไม้ใช้สอย ไม้ร่มเงา และเก็บพืชมาเป็นอาหาร ทั้งนี้ในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า นอกเขตจัดสรรของชาวบ้านยังสะท้อนถึงรูปธรรมของการบริหารจัดการป่าในลักษณะการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าอย่างสมดุล คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้ตามพระราชปณิธานของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาและด้านวิชาการ เช่น การปลูกกาแฟ การปลูกชาอัสสัม (เมี่ยง) และพืช

อื่น ๆ ร่วมกันในพื้นที่ป่า ในรูปแบบระบบวนเกษตรในพื้นที่ป่าไม้และการใช้ป่าสวนหลังบ้าน มีการแบ่งบริเวณพื้นที่ดอนบนพื้นที่ป่าต้นน้ำ ดอนล่างเป็นป่าที่เพาะปลูกกาแฟ ชาอัสสัม (เมี่ยง) และพืชพันธุ์ไม้อื่น ๆ ที่สามารถเจริญเติบโตและให้ผลผลิตได้

จากตาราง 9 ในการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรชาวบ้านได้ มีการปลูกพืชหลากหลายชนิดทั้งพืชเศรษฐกิจ พืชอาหาร ไม้ใช้สอยและไม้ที่ให้ร่มเงากับผืนป่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวพระราชดำริการปลูกป่า 3 อย่างให้ประโยชน์ 4 อย่าง ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กล่าวคือ ไม้พื้น ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน ประโยชน์อันที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย

พืชหลักที่ชาวบ้านปลูกในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรพบว่า กาแฟพันธุ์อาราบิก้า เป็นพืชที่มีการปลูกมากที่สุด ประมาณ 22,656 ต้น และพบกระจายในพื้นที่ 21 แปลง กาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญในปัจจุบันที่ตลาดมีความต้องการเป็นอย่างมาก ชาวบ้านได้รับความรู้การปลูกกาแฟจากพื้นที่ปลูกป่าเศรษฐกิจของโครงการพัฒนาผดุงฯ และการถ่ายทอดองค์ความรู้วิธีการปลูก และการบำรุงรักษาจากศูนย์ส่งเสริมเกษตรที่สูงผดุงฯ เช่น ความเหมาะสมของพื้นที่ ระดับความสูง อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน วิธีการเตรียมดิน การเพาะกล้า การเตรียมหลุมปลูก การปลูก การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิตที่สูงที่ละเมิดเพื่อให้ได้กาแฟที่มีคุณภาพ ตลอดจนการกำจัดและป้องกันโรคศัตรูของกาแฟต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อกาแฟได้ให้ผลผลิตกาแฟสุกแล้วชาวบ้านจะเก็บขายในรูปผลสด (เชอร์รี่) ให้กับโครงการพัฒนาผดุงฯ นอกจากนี้พบว่าพืชที่ปลูกมากรองลงมาจากกาแฟ คือ ชาอัสสัม (เมี่ยง) จำนวน 1,511 ต้น พบใน 7 แปลง ชาอัสสัมหรือชาเมี่ยงถือเป็นเครื่องดื่มประจำบ้าน ชาวบ้านจะปลูกไว้พอสำหรับเป็นเครื่องดื่มชงกินในครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งก่อนจะนำมาชงกินได้นั้น มีขั้นตอนวิธีการอบชา การนวดชา และการตากชาในอุณหภูมิและเวลาที่เหมาะสมจึงจะให้ชาที่ได้รสชาติดีได้ และหากมีปริมาณที่มากพอชาวบ้านก็จะแบ่งขายให้กับเพื่อนบ้านหรือคนที่มาซื้อเช่นกัน ส่วนไม้ผลที่ชาวบ้านมีการปลูกแทรกในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรนั้นพบว่ามีหลายชนิด ได้แก่ ลิ้นจี่ ก่อด้วย เงาะ ส้มโอ หนุ่ย ทุเรียน ลำไย มะละกอ กระท้อน มะไฟ ขนุน และชาวบ้านมีการปลูกไม้ใช้สอยและเป็นอาหาร เช่น ไม้ตง ไม้หวาน ร้อยละ 0.12 นอกจากนี้มีการปลูกพืชที่ใช้ส่วนประกอบของดินใช้เป็นอาหารและเครื่องเทศ เช่น ชะอม หวาย ตำว มะเขว่น มะนาว

ตาราง 9 จำนวนต้นของชนิดพืชที่เพาะปลูกในพื้นที่ใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

แปลงที่	ชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกในแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร (ต้น)																					ป่าธรรมชาติ
	กาแฟ	กล้วย	ลิ้นจี่	ชา	มะนาว	ลำไย	ส้มโอ	สับประรด	ไข่	กระเทียม	มะไฟ	เงาะ	ทุเรียน	ข้าว	หวาย	ชะอม	ไผ่หวาน	ขนุน	มะละกอ	ลูกโหนด	มะเขือ	สน
1	1,200	7	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50
2	300	7	8	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	10	-	5	-	-	-	-	-	20
3	1,000	2	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-
4	400	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	24	-	-	-	-	-	-
5	1,000	6	-	-	30	10	10	10	-	-	-	20	10	-	-	5	-	-	10	12	-	29
6	400	13	10	-	-	-	5	-	1	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	300	3	15	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	200	-	-	-	-	-	1	-	7	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
9	80	-	3	26	-	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	-	11	7	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	5,000	-	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	99
12	700	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	80

ตาราง 9 (ต่อ)

แปลงที่	ชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกในแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร (ตัน)																					ปีรวมรวมชาติ	
	กาแฟ	กล้วย	ลิ้นจี่	ชา	มะนาว	ลำไย	ส้มโอ	สับปะรด	ฝรั่ง	กระเทียม	มะพร้าว	เงาะ	ทุเรียน	แตง	หอย	มะขาม	ไม้หวาน	ขมิ้น	มะละกอ	ลูกโหนด	มะเขือ		อื่น
13	426	-	-	300	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	60
14	1,600	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	55	182
15	1,500	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	60	218
16	600	-	-	200	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40
17	2,000	10	5	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	77
18	150	6	-	350	-	-	-	-	9	-	-	-	-	18	3	-	-	-	-	-	-	-	-
19	1,000	15	15	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	100	-	-	-	-	1	-	9
20	2,000	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	48	35
21	2,500	-	-	580	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71	289
22	300	-	-	5	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	52
รวม	22,65	89	114	1,51	30	10	18	10	2	1	6	22	11	32	3	134	2	2	10	12	7	345	1,39

จากตาราง 9 จำนวนต้นไม้ในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 22 แปลง ระหว่างไม้ปลูกสนสามใบปลูกก่อนปี 2530 โดยกรมป่าไม้และโครงการพัฒนา คอยดูฯและไม้ป่าธรรมชาติ พบว่ามีค่าเฉลี่ย 79.1 ต้นต่อแปลง ค่าสุดไม้พบต้นสนไม้ธรรมชาติ จำนวน 4 แปลง เนื่องจากปลูกไม้ผล เช่น ลิ้นจี่ ลำไย ไหวน (เชอร์รี่คอบ) และสูงสุด 360 ต้นต่อแปลง ไม้ที่ปลูกเป็นสนสามใบพบ 345 ต้นร้อยละ 19.8 ความหนาแน่นต่อพื้นที่มีค่าเฉลี่ย 6.6 ต้นต่อไร่ ส่วนไม้ป่าธรรมชาติพบ 1,395 ต้นร้อยละ 80.2 ความหนาแน่นต่อพื้นที่มีค่าเฉลี่ย 26.9 ต้นต่อไร่ ส่วนใหญ่ไม้ธรรมชาติที่พบในบริเวณพื้นที่ป่านอกเขตจัดสรรของกลุ่มตัวอย่างเป็นจำพวก ไม้ก่อ จำปีป่า ทะโล้ คิ้ว และไผ่ เป็นต้น

สรุปการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร จำนวน 22 แปลง พื้นที่รวม 51 ไร่ 3 งาน 77 ตารางวา ชาวบ้านมีการจัดการใช้ประโยชน์เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ พืชอาหาร และ ไม้ใช้สอย เมื่อปี 2554 ชาวบ้านได้เก็บกาแฟอาราบิก้าได้ทั้งหมด 16,686 กิโลกรัม คิดเป็นเป็นมูลค่า 250,290 บาท เป็นรายได้ที่ชาวบ้านได้จากกการรักษาป่าให้มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการ เจริญเติบโตของต้นกาแฟ นอกจากนี้การปลูกพืชต่าง ๆ ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรพบว่า ชาวบ้านมีการบริหารจัดการพื้นที่ป่าเป็นลักษณะ แนวกันไฟป่าเปียก เพราะชาวบ้านมีกิจกรรมใน การดูแลพืชต่าง ๆ ในแปลงไม้ให้เป็นเชื้อเพลิง และมีการคอยเฝ้าระวังการเกิดไฟป่าในช่วง หน้าแล้ง เกิดประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ป่าต้นน้ำปลอดภัยจากการเกิดไฟ ป่าที่เป็นรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ตรงกับป่าต่างพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน

ตอนที่ 4 แนวทางและกติกาในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

การประเมินการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

จากการสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร และการจัด ประชุมสัมมนาแนวทางการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ร่วมกับการพิจารณา ร่วมกับข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ของโครงการ พัฒนาคอยดูฯ มีรายละเอียดดังตาราง 10-12

ตาราง 10 ผลการประเมินตามข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ด้านการใช้พื้นที่

ข้อที่	ข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร	แปลงที่																					
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	พื้นที่ที่ห้ามเข้าไปทำประโยชน์โดยเด็ดขาด	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2	พื้นที่ไถล่อนน (สาธารณะ)																						
2.1	ถนนหลวงสาธารณะ ต้องห่างอย่างน้อย 10-15 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)	✓	✓	×	×	✓	×	✓	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	×	×	✓	✓	✓
2.2	ถนนลูกรังและตัวอิฐ รพช. (สาธารณะหมู่บ้าน) อย่างน้อย 5 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.3	ถนนในป่า/ทางเดินเท้าอย่างน้อย 5 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3	พื้นที่สาธารณะประโยชน์																						
3.1	พื้นที่ที่กั้นไว้เพื่อขยายเป็นพื้นที่อยู่อาศัย/ พื้นที่ทำกิน (เข้าหลักเกณฑ์พื้นที่สาธารณะ)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.2	พื้นที่สวนหลังบ้านที่ไม่มี นสร.1-2 (ให้พิจารณาตามลักษณะพื้นที่)	×	×	✓	✓	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	×	×	✓	✓	✓	✓	×	×	×
3.3	พื้นที่หน่วยราชการเดิมที่ได้รับการรังวัดแล้ว ปัจจุบันได้ย้ายออกไป การใช้ประโยชน์ต้อง ได้รับการเห็นชอบจาก สนง.คพด.พ.ก่อน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ตาราง 10 (ต่อ)

ข้อที่	ข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ ปานอกเขตพื้นที่จัดสรร	แปลงที่																					
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
3.4	สถานที่ราชการที่เป็นที่ทำการชั่วคราวถือว่าเป็นพื้นที่ป่า	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.5	พื้นที่สาธารณะที่ต้องกันพื้นที่ไว้	×	×	✓	✓	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	×	×	✓	✓	✓	✓	×	×	×
3.6	ป่าชี้เหล็กและไม้ใช้สอยของแต่ละหมู่บ้านหากจำเป็นให้พิจารณาเป็นรายกรณี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4	แหล่งน้ำ / ลำห้วย																						
4.1	ร่องน้ำที่มีน้ำไหลตลอดปี ต้องห่างจากขอบฝั่งฯ ละ 10 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	✓
4.2	ร่องน้ำที่มีน้ำไหลเฉพาะช่วงฤดูฝนต้องห่างจาก ฝั่งฝั่งละ 10 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	✓
4.4	แหล่งดินน้ำที่มีการกั้นฝาย หรืออ่างคักตะกอน ห้ามโดยเด็ดขาด และแต่ละพื้นที่ให้ตรวจสอบ พื้นที่และพิจารณาเป็นกรณีไป	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

หมายเหตุ ✓ หมายถึง ผ่านเกณฑ์ × หมายถึง ไม่ผ่านเกณฑ์

ตาราง 11 ผลการประเมินตามข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ด้านคุณสมบัติของผู้เข้าใช้ประโยชน์

ข้อที่	ข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร	แปลงที่																					
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	คุณสมบัติของผู้เข้าใช้ประโยชน์																						
1.1	ต้องเป็นสมาชิกของโครงการพัฒนาคอยตุงเท่านั้น	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1.2	ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของโครงการพัฒนาคอยตุงฯ แต่ใช้พื้นที่เพื่อการวิจัยศึกษาและเพื่อสาธารณะประโยชน์ส่วนรวมโดยพิจารณาเป็นกรณี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2	เงื่อนไขการใช้พื้นที่																						
2.1	ต้องปลูกต้นไม้เสริม (กรณีพื้นที่ไม่มีต้นไม้หรือต้นไม้ในพื้นที่มีน้อย)	×	×	×	✓	×	×	×	×	×	×	×	✓	×	×	✓	×	✓	×	×	×	✓	✓
2.2	กรณีตัดต้นไม้และการกานต้นไม้ในพื้นที่ใช้ประโยชน์ต้องเสียค่าปรับตามระเบียบกลางของหมู่บ้าน (เอกสารการเสียค่าปรับกรณีตัดต้นไม้)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.3	ห้ามผู้ได้รับประโยชน์ขยายพื้นที่ออกจากแนวเดิมที่กำหนดไว้	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.4	ผู้ได้รับประโยชน์พื้นที่ต้องดูแลรักษาพื้นที่มิให้รกร้างว่างเปล่าและต้องใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ตาราง 11 (ต่อ)

ข้อที่	ข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร	แปลงที่																					
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
2.5	ห้ามปลูกพืชตระกูลส้มโดยเด็ดขาด	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.6	ห้ามใช้สารเคมี ได้แก่ ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	×	✓	✓	✓	✓	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.7	และสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและ สิ่งแวดล้อม กรณีที่พืชมืดเงื่อนให้ดำเนินการ ตามระเบียบกลางของหมู่บ้านโดยคณะกรรมการ หมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.8	ต้องยอมให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเข้าตรวจสอบ พื้นที่และการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนด	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.9	ห้ามใช้ที่ดินหรืออนุญาตให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ใน ที่ดินผิดวัตถุประสงค์หรือผิดกฎหมายเป็นภัยต่อ ความสงบเรียบร้อยของประชาชน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.10	กรณีผู้เข้าใช้ประโยชน์พื้นที่พืชมืดเงื่อนให้พื้นที่ ดังกล่าวปล่อยให้เป็นป่า โดยมีคณะกรรมการ ตรวจสอบตามวงรอบ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

หมายเหตุ V หมายถึง ผ่านเกณฑ์ X หมายถึง ไม่ผ่านเกณฑ์

ตาราง 12 ผลการประเมินตามข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ด้านข้อกำหนดการถือครองพื้นที่

ข้อที่	ข้อกำหนดการถือครองพื้นที่	แปลงที่																					
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	กรณีผู้เข้าทำประโยชน์มีพื้นที่ไม่สอดคล้องกับจำนวนสมาชิกในหลักราเรือน																						
1.1	ตรวจจากเอกสารสิทธิ นสร.2, 3, 4/พื้นที่เช่าจากบริษัทนวดิ จำกัด/การใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ป่า	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1.2	ใช้เกณฑ์พิจารณาจากบริษัทนวดิ จำกัด = 10 ไร่/หลักราเรือน, พื้นที่ได้ป่า = 15 ไร่/หลักราเรือน	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
1.3	กรณีมีพื้นที่มากกว่าเกณฑ์กำหนดให้แบ่งพื้นที่ให้ผู้ที่ไม่มิตำทำกินหรือผู้ที่มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์โดยผู้ใช้พื้นที่รายใหม่ต้องจ่ายค่าชดเชยมูลค่าดินกาแฟตามอายุ/จำนวนต้นกาแฟ แล้วแต่จะตกลงกันโดยคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นตัวแทนประสาน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1.4	การบังคับใช้กฎหมายของกรมป่าไม้และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าดำเนินการ ในกรณีที่ตกลงกันไม่ได้	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ตาราง 12 (ต่อ)

ข้อที่	ข้อกำหนดการถือครองพื้นที่	แปลงที่																					
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
2	กรณีราษฎร มีพื้นที่ทำกินแต่ไม่เพียงพอหรือไม่มีพื้นที่ทำกินหรือรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์																						
2.1	ตรวจจากเอกสารสิทธิ นสร.2, 3, 4	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	×	✓	×	✓	×	✓	×	×	✓	×	×	✓	✓	×
2.2	จัดสรรตามพื้นที่แต่ละหมู่บ้านที่มีอยู่	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3	แผนรองรับกรณีไม่มีที่ทำกิน/รายได้น้อย	×	×	×	✓	✓	×	×	✓	×	×	✓	×	✓	×	×	×	×	✓	×	✓	✓	×

หมายเหตุ ✓ หมายถึง ผ่านเกณฑ์ × หมายถึง ไม่ผ่านเกณฑ์

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดแนวทางการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ผู้ศึกษาวิจัยได้ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน นักวิชาการด้านการปลูกกาแฟจากหัวหน้าหน่วยจัดการต้นน้ำคอยตุง กำนันตำบลแม่ฟ้าหลวง สารวัตรกำนัน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฟ้าหลวง เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาคอยตุงฯ และประชากรตัวอย่างบ้านป่าคา 19 ราย ได้จัดการประชุมเวทีสัมมนาหัวข้อแนวทางการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ขึ้น ณ หอประชุมประจำหมู่บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ซึ่งผลที่เกิดขึ้นมีรายละเอียดดังนี้

1. การอบรมเรื่องทรัพยากรป่าไม้และระบบวนเกษตร

การสัมมนาเพื่อหาแนวทางการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ได้เรียนเชิญ หัวหน้าหน่วยจัดการต้นน้ำคอยตุง เป็นวิทยากรบรรยาย ในหัวข้อเรื่อง ความสำคัญของป่าไม้และระบบวนเกษตร โดยความสำคัญของป่าไม้ ให้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เป็นแหล่งต้นน้ำ แหล่งอาหาร ไม้ใช้สอย ให้กับชุมชน การบรรเทาความรุนแรงของลมพายุ การยึดดินไม่ให้พังทลายและเป็นการอนุรักษ์ดิน การเพิ่มธาตุอาหารในดินตามธรรมชาติจากการร่วงหล่นหรือซากไม้ให้กลับคืนสู่ดิน ความหลากหลายทางธรรมชาติ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และหากสภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการปลูกพืชเศรษฐกิจในระบบวนเกษตรได้ เช่น ดินกาแฟอาราบิก้า ดินชาอัสสัม (เมี่ยง) ที่เป็นพืชเศรษฐกิจสร้างรายได้ของชุมชน ในประเด็นนี้ผู้ศึกษาวิจัยสังเกตเห็นว่า ชาวบ้านเข้าใจความสำคัญของป่าไม้ ต่อการปลูกต้นกาแฟ ในระบบวนเกษตรกับพื้นที่ป่ามากขึ้น เพราะรูปแบบการปลูกกาแฟและการจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรเพื่อปลูกกาแฟของชาวบ้าน เป็นไปตามหลักทฤษฎีของวนเกษตรที่วิทยากรได้ให้ความรู้ ในการจัดสถานะของพื้นที่ให้เหมาะต่อการปลูกพืชแทรกเข้าไปในพื้นที่ป่า จากการสำรวจพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ที่กลุ่มตัวอย่างเข้าไปปลูกต้นกาแฟ และพืชอื่น ๆ ไม่พบว่าชาวบ้านมีการตัดไม้หรือมีการพยายามที่จะทำให้ต้นไม้ตายผิดธรรมชาติ เช่น ด้วยวิธีการกานให้ต้นไม้ตาย แต่พบว่าชาวบ้านมีการตัดแต่ง หรือตัดสากกิ่งของไม้ยังร่วมเพื่อให้มีระดับแสงพอเหมาะกับที่ต้นกาแฟต้องการและสามารถให้ผลผลิตได้ดี ทำให้ประเด็นนี้มีความละเอียดอ่อนกับชาวบ้าน เพราะว่าชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ที่ยังไม่มี การได้รับอนุญาตหรือประกาศจากโครงการหรือภาครัฐรับรองสิทธิในการใช้ในพื้นที่ป่าเหล่านี้

2. ประโยชน์ของการจัดการใช้พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ชาวบ้านผู้ปลูกกาแฟในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร จากกระบวนการศึกษาวิจัยพบว่า มุมมองชาวบ้านที่มีต่อการปลูกกาแฟอาราบิก้าในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรนั้น เป็นการจัดการพื้นที่ป่าให้เกิดประโยชน์ระหว่างคนกับป่า เพราะว่าการปลูกกาแฟในพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้านนั้นเท่ากับชาวบ้านได้ช่วยทำแนวกันไฟป่าแยก ให้กับชุมชนเพื่อป้องกันไฟป่า และเป็นแนวกันไฟที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพราะชาวบ้านสามารถจัดการเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ และเป็นแนวป้องกันไฟป่าไปในตัว นอกจากนี้ชาวบ้านได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรว่าเป็นอาชีพทางการเกษตรที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัว และแรงงานภายในครอบครัวไม่ต้องไปทำนอกชุมชน อยู่ร่วมกันอย่างพร้อมหน้า ทำให้ครอบครัวอบอุ่นเพราะมีงานทำในหมู่บ้านของตนเอง รายได้ที่ได้มาสามารถเป็นทั้งค่าใช้จ่ายในครัวเรือน การใช้หนี้ เป็นค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน แม้จะมีค่าการจัดการที่สูงในระยะปีแรก เพราะมีค่าใช้จ่ายในด้านค่าแรง การเตรียมพื้นที่ กล้าพันธุ์กาแฟ และการปลูกกาแฟ แต่ในระยะปีต่อมาการลงทุนในการบำรุงรักษามีไม่มาก และชาวบ้านสามารถเก็บผลผลิตได้หลายปี และชาวบ้านมองว่ากาแฟเป็นพืชที่มีตลาดรองรับมาก จากพ่อค้าทั้งในและนอกพื้นที่ บวกกับกระแสราคากาแฟที่สูงขึ้นทุกปี จึงทำให้กาแฟเป็นพืชส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านปลูกกันมากที่สุดในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

3. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

จากการจัดเวทีเวทีสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนและกำหนดแนวทางการจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ผู้ศึกษาวิจัยพบว่ามุมมองของชาวบ้านในด้านผลกระทบที่เกิดจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรนั้น พบว่าชาวบ้านป่ามีความกังวลต่อการเกิดปัญหาต่างๆ ที่อาจตามมาในอนาคตจากการใช้พื้นที่ป่าฯ เช่น

3.1 จากสถานการณ์ราคาผลผลิตกาแฟที่สูงในปัจจุบันเป็นสาเหตุที่จูงใจให้ชาวบ้านมีการรุกเข้าไปใช้พื้นที่ป่าทำให้เกิดการแผ้วถางมากขึ้น ป่าต้นน้ำของชุมชนอาจได้รับผลกระทบเกิดปัญหาน้ำแล้ง น้ำไม่สะอาดได้ในอนาคต หากไม่มีการเริ่มจัดการตั้งแต่วันนี้

3.2 พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรไม่สามารถออกหนังสือรับรองการใช้ที่ถูกต้อง ชาวบ้านเกรงว่าจะทำให้เกิดปัญหาในการควบคุมพื้นที่เพราะไม่มีการกำหนดพื้นที่ชัดเจน ใครจะขยายไปเท่าไรก็ได้

3.3 อาจเกิดความขัดแย้งภายในชุมชน เช่น เกิดความเหลื่อมล้ำในการใช้พื้นที่ป่า ทำให้เกิดการอิจฉาระหว่างคนที่พื้นที่มากและน้อย คนที่กล้าทำบุกรุกพื้นที่ ก็มีพื้นที่ปลูกและรายได้มาก ส่วนคนที่ไม่กล้าบุกรุกใช้พื้นที่ ก็ไม่มีพื้นที่ และไม่มีรายได้

3.4 อาจเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชน จากปัญหาที่ส่งผลมาจากการใช้พื้นที่ ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร เช่น การบุกรุกเข้าไปใช้พื้นที่ป่าในเขตปกครองของหมู่บ้านอื่น ๆ การเข้าไปปลูกกาแฟในพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนด้านล่างทำให้แหล่งน้ำไม่สะอาด มีการปนเปื้อนสารเคมี

3.5 พื้นที่ปลูกไม่เหมาะสม มีความลาดชัน ระดับความสูงของพื้นที่ไม่ได้ มาตรฐานคุณภาพสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indication หรือ GI) ในอนาคตเสี่ยงต่อ กาแฟตกเกรด และขายผลผลิตไม่ได้

3.6 หากไม่มีการเว้นระยะห่างของแปลงปลูกกาแฟจากแหล่งต้นน้ำ จะทำให้ สารเคมีปนเปื้อนในแหล่งน้ำ ได้

3.7 คนที่ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตจัดสรรและมีการปลูกกาแฟรายที่ ไม่ได้เป็นสมาชิก เมื่อมีผลผลิตจะขายอย่างไร

แนวทางการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

พบว่าชาวบ้านมีความคิดเห็นที่หลากหลายในการเสนอเพื่อให้เกิดแนวทางการ จัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ในลักษณะการสร้างข้อกำหนดและ กฎระเบียบขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ จากกระบวนการศึกษาวิจัย จึงได้สรุปข้อมูลและจัด หมวดหมู่ของแนวทางที่ชาวบ้านได้นำเสนอมาเพื่อให้เกิดความเข้าใจง่าย ได้ดังนี้

ด้านคุณสมบัติและข้อกำหนดในการใช้พื้นที่

1. ผู้มีสิทธิใช้พื้นที่ป่าของหมู่บ้านต้องเป็นคนในหมู่บ้านและเป็นสมาชิก โครงการพัฒนาอยุ่สูงฯ ห้ามให้คนนอกหมู่บ้านหรือนอกโครงการเข้ามาใช้ประโยชน์โดยการปลูก พืชต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าในเขตปกครองของหมู่บ้าน

2. การเข้าทำประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรครัวเรือนละไม่เกิน 2 - 10 ไร่ แต่ในการพิจารณาต้องจะพิจารณาตามศักยภาพของแต่ละครอบครัวด้านรายได้และ แรงงานภายในครัวเรือน ประกอบด้วย

3. ชาวบ้านที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรหลายแปลง ควรพิจารณาจำนวนสมาชิกในครอบครัวให้เหมาะสมกับพื้นที่ ส่วนพื้นที่ที่เกินกว่าค่าเฉลี่ยมากที่สุด ต่อครัวเรือนละ 10 ไร่ ที่ได้ปลูกกาแฟไปก่อนหน้านี้ให้ยกเว้นและสามารถทำต่อไปได้

4. ครัวเรือนที่ไม่มีพื้นที่ทำกินหรือมีพื้นที่น้อยมีแนวทางในการช่วยเหลือโดย

4.1 พิจารณาพื้นที่และพิจารณาครัวเรือนที่มีความจำเป็น ตามศักยภาพเพื่อให้ มีการอนุญาตให้ครัวเรือนที่ไม่มีหรือมีความยากจนเข้าไปทำกินได้

4.2 ส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสมกับพื้นที่เช่นเพาะเห็ดหรือส่งเสริมงานหัตถกรรมให้เป็นช่องทางรายได้ให้กับชุมชน

ด้านการกำหนดผู้รับผิดชอบ

กำหนดให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการพิจารณาการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร โดยตำแหน่ง โดยกฎระเบียบ เงื่อนไข บทลงโทษต้องผ่านการทำประชาคมของหมู่บ้าน จึงจะบังคับใช้ได้

ด้านบทบาทและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ

1. คณะกรรมการหมู่บ้านมีหน้าที่ในการพิจารณาการใช้พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน
2. คณะกรรมการหมู่บ้านมีอำนาจตัดสินใจ ในการพิจารณาพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ส่วนที่เกี่ยวข้อง และให้คณะกรรมการมีสิทธิขาดในการตัดสินใจภายใต้เงื่อนไขกฎระเบียบที่วางไว้ หรือผ่านการทำประชาคมของหมู่บ้าน
3. คณะกรรมการหมู่บ้านมีอำนาจในการขอคืนพื้นที่กรณีที่ชาวบ้านทำผิดเงื่อนไขกฎระเบียบที่ได้กำหนดไว้
4. คณะกรรมการหมู่บ้านมีอำนาจในการสั่งรื้อถอนพืชที่ปลูกในที่ดินพื้นที่ป่า ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร กรณีที่ชาวบ้านทำผิดเงื่อนไขกฎระเบียบที่ได้กำหนดไว้
5. คณะกรรมการหมู่บ้านมีหน้าที่ดูแลพื้นที่ป่าในเขตปกครองหมู่บ้านให้เป็นไปตามกฎระเบียบหมู่บ้าน และกฎหมายหมายด้านป่าไม้

ด้านกฎระเบียบและมาตรการลงโทษ

1. ห้ามมีการบุกรุกใช้พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร โดยไม่ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการหมู่บ้าน หากฝ่าฝืนปรับ 1,000 บาท และทำการรื้อถอนต้นพืชทั้งหมด
2. กรณีที่มีการใช้ประโยชน์ก่อนหน้าประกาศนี้ ห้ามตัดหรือกานต้นไม้ หากมีการฝ่าฝืน ปรับ 1,000 บาท และต้องมีการปลูกป่าทดแทน และให้ดูแลติดต่อกันเป็นเวลาอย่างน้อย 3 ปี
3. ห้ามบุกรุก แผลวถางและปลูกกาแฟบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ และใกล้แหล่งน้ำ หากมีการฝ่าฝืนปรับ 1,000 บาท และทำการรื้อถอนต้นพืชทั้งหมด

4. ให้มีการปลูกพืชห่างจากร่องน้ำอย่างน้อย 10 เมตร หากมีการฝ่าฝืน ระยะเวลาปลูกจากร่องน้ำไม่ถึง 10 เมตร ปรับ 1,000 บาท ทำการรื้อถอนส่วนที่รุกล้ำร่องน้ำ

5. ในรายที่มีการใช้ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรอยู่แล้วนั้น ห้ามมีการบุกรุกเพิ่มในพื้นที่อื่นๆ ให้มีการดำเนินการตามนี้

ครั้งที่ 1 ให้ดำเนินการปรับ ยกเลิกแปลงที่บุกรุกใหม่ ตามกฎระเบียบหมู่บ้าน

ครั้งที่ 2 ให้ยกเลิกพื้นที่ป่าที่ใช้ประโยชน์เดิม

ครั้งที่ 3 ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

ข้อเสนอแนะและแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่นอกเขตพื้นที่จัดสรร โดยชุมชน

จากการกระบวนการศึกษาในชุมชน พบว่าชาวบ้านบางรายได้รับการจัดสรรพื้นที่จากโครงการพัฒนาคอยดูฯ ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ แต่ไม่ได้ทำประโยชน์ในที่ดินนั้น เช่น พื้นที่มีหนังสือรับรองสิทธิการเข้าทำกินในที่ดิน นสร.2 และพื้นที่มีหนังสือรับรองสิทธิการเข้าทำกินในที่ดิน นสร.3 (พื้นที่โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติทรงครองราชย์ ครบ 50 ปี พื้นที่ 4,000 ไร่) ผู้ศึกษาวิจัยได้จุดประเด็นเพื่อให้ชาวบ้านได้เสนอแนวคิดและแนวทางในการจัดการพื้นที่ดินของรัฐเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

แนวทางการใช้พื้นที่ นสร.2

1. พื้นที่ใดที่ไม่ใช้ประโยชน์ให้เต็มศักยภาพของพื้นที่ ให้โครงการพัฒนาคอยดูฯ กับคณะกรรมการหมู่บ้านตั้งคณะกรรมการเพื่อร่วมพิจารณายกเลิกสิทธิ โดยให้พิจารณา เหตุผล ความจำเป็น เช่น แรงงาน พืช ในครอบครัว ว่ามีความพร้อมหรือไม่
2. เมื่อพบว่าไม่มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่โดยไม่สมเหตุผลให้โครงการพัฒนาคอยดูฯ ยึดคืนที่ดินนั้น และพิจารณาขอให้ชาวบ้านผู้ที่มีสิทธิใช้พื้นที่ (นสร.2) ต่อไป
3. ให้คณะกรรมการหมู่บ้านพิจารณาครอบครัวที่ไม่มีพื้นที่ทำกินให้ใช้ประโยชน์พื้นที่ดังกล่าว (ในกรณีเจ้าของแปลงยินยอม)
4. ประชาสัมพันธ์ให้คนที่มิพื้นที่ดิน ผูกอบรมให้ความรู้ในการปลูกพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่ ตามความต้องการของตลาดโดยมีนักวิชาการมาให้ความรู้

แนวทางการใช้พื้นที่ นสร.3 (4,000 ไร่)

1. ให้เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาคอยดูฯ พิจารณาในการครอบครองพื้นที่นั้น หากเป็นพื้นที่ชาวบ้านป่าคาให้พิจารณาให้ชาวบ้านป่าคาที่ไม่มีที่ทำกินก่อนหากไม่มีให้หมู่บ้านอื่น ๆ ได้

2. หากแปลงที่มีสภาพเป็นป่าแล้วไม่ต้องยึดคืนปล่อยให้เป็นป่าหรือพื้นที่ส่วนรวม

นอกจากนี้ชาวบ้านได้มีข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร เช่น ปัญหา ดินไม่ดี ถนนไม่ดี การขนส่งลำบาก ใกล้เคียงตลาดชน ไม่รู้จะปลูกอะไร เสี่ยงต่อการขาดทุน และได้เสนอให้มีแนวทางแก้ไขโดยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น นักวิชาการมาให้ความรู้ ตรวจสอบคุณภาพของดิน การส่งเสริมพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่ จัดให้มีการอบรมให้ความรู้ในพืชที่จะส่งเสริมนั้น ๆ วิธีการจัดการป่า รวมถึงมีการเสนอแนะให้ออกหนังสือรับรองและเก็บค่าธรรมเนียม สร้างหลักประกันความมั่นคง จัดสรรพื้นที่ให้เหมาะสมกับจำนวนแรงงานในครอบครัว เพื่อลดการบุกรุกพื้นที่ใหม่ ลดความเสี่ยงต่อการประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย

นับตั้งตั้งแต่ปี 2532 มีการปลูกป่าในพื้นที่รวม 25,478 ไร่ ตามโครงการปลูกป่าของกรมป่าไม้โครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โครงการพัฒนาคอยดูฯ ได้ดำเนินการให้มีการป้องกันป่าเดิมที่มีอยู่ไม่ให้ถูกทำลาย ซึ่งมีอยู่ 26,373 ไร่ พร้อมกับการปลูกป่าทดแทนที่ถูกทำลายครบทุกหมู่บ้าน ซึ่งมีอยู่ 53,447 ไร่ โดยสามารถเพิ่มป่าจาก 45% เป็น 80% ของพื้นที่ป่าทั้งหมดของโครงการ นอกจากนั้นยังปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมพร้อมกันไปด้วย หลังจากชาวบ้านได้เข้าร่วมและผ่านกระบวนการพัฒนาในช่วงเวลาที่ผ่านมามีความมั่นใจมากขึ้นในการพัฒนาพื้นที่ ในระยะเริ่มโครงการส่งผลให้ชุมชนมีความเข้าใจ ตระหนัก และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติของตนให้ฟื้นคืนสู่สภาพปกติ มีการจัดสรรพื้นที่ให้เหมาะสมกับศักยภาพและการใช้ประโยชน์ โดยยินยอมพื้นที่บางส่วนให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อเข้ามาปลูกป่า โดยเฉพาะพื้นที่ทำกินเดิมที่อยู่ในพื้นที่ต้นน้ำ และในทางหนึ่งชาวบ้านได้เข้ามารับจ้างปลูกป่า เป็นการมีส่วนร่วมและได้รับค่าตอบแทนในการปลูกป่าเพื่อเป็นค่ายังชีพหลังจากที่พื้นที่ทำมาหากินส่วนหนึ่งกลายเป็นพื้นที่ปลูกป่า

ผลการดำเนินงานสามารถปลูกป่าได้เกินเป้าหมายที่วางไว้ได้จำนวนถึง 11,295 ไร่ ต่อมารัฐบาลได้นำรูปแบบของโครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติฯ นี้ไป ขยายผลเป็นโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในมหามงคลครองราชย์สมบัติปีที่ 50 พุทธศักราช 2539 จำนวน 5 ล้านไร่ทั่วประเทศ

หัวใจสำคัญที่โครงการพัฒนาคอยดูฯ พัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ คือ การปลูกป่าในใจชาวบ้าน ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการสร้างป่า ปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน ในการพัฒนานั้นโครงการพัฒนาคอยดูฯ ได้แบ่งพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามาร่วมพัฒนา ในนามอาสาพัฒนา (อาสา.คพด.) เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการทำงาน เป็นตัวแทนของชุมชนในการร่วมพัฒนาและสืบสานเจตนารมณ์ของการพัฒนาระหว่าง

โครงการและชาวบ้าน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่จะจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ป่าของหมู่บ้านโดยผ่านผู้นำชุมชนในรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้านและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นสำคัญ ทั้งในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวบ้าน โดยมีโครงการพัฒนาคอยตุงฯ ในฐานะพี่เลี้ยงในการขับเคลื่อนการพัฒนาเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ อีกหลายหน่วยงานที่เข้าร่วมในการพัฒนาพื้นที่ให้มีการพัฒนาในด้านอื่นๆควบคู่กันไปตามแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่คอยตุง บทเรียนที่เกิดขึ้นในบ้านป่ามาร่วมถึงชุมชนในพื้นที่โครงการเป็นสาระสำคัญที่ต้องทำความเข้าใจร่วมกันในขณะที่ผู้ศึกษาเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในพื้นที่ และได้ลงไปเรียนรู้เปรียบเทียบ โดยเฉพาะประสบการณ์วิกฤตปัญหาในอดีต ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในโครงสร้างทางสังคมของชุมชนในพื้นที่โครงการจากทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะบ้านป่าคา ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การดำรงชีวิต รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมความเชื่อบางอย่างที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนกับคนนอกชุมชนที่เข้ามาในพื้นที่ และกระแสการเข้ามาของวัฒนธรรมภายนอกที่เกิดจากนโยบายการพัฒนานำพาประเทศสู่ยุคทุนนิยมที่มีแบบแผนวัฒนธรรมการบริโภคนิยมเป็นพื้นฐานในการเคลื่อนไหวของกระแสทุน นำไปสู่การเลียนแบบอย่างรูปธรรมในพื้นที่ป่าคา เช่น ค่านิยมในเรื่องวัตถุ การส่งลูกหลานไปทำงานต่างประเทศ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นที่มาและตัวการในการเร่งให้ชุมชนต้องผลิตผลผลิตทางการเกษตรเพื่อให้เท่าทันต่อความต้องการ ขณะเดียวกันราคาผลผลิตตกต่ำที่สูงขึ้น นำมาสู่การขยายพื้นที่ทำกินมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาการรุกล้ำพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ขณะเดียวกันก็มีการกลับมาของยาเสพติด ที่มีสาเหตุซับซ้อนมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีต

ระเบียบในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

ได้มีการจัดทำแผนงานในการใช้ประโยชน์โดยหลังจากที่โครงการพัฒนาคอยตุงร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านและราษฎรผู้เข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ป่า ที่ไม่ได้รับการจัดสรรหรือรับรองสิทธิการเข้าทำกินในที่ดินเมื่อ ปี พ.ศ. 2549 จำนวน 1,236 แปลง พื้นที่ 4,042 ดันคาแฟ จำนวน 1,363,028 ดัน และ ปี พ.ศ. 2553 พบว่ามีผู้เข้า มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 1,451 แปลง พื้นที่ 5,957 ไร่ จำนวนดันคาแฟ 3,011,491 ดัน (ส่วนพัฒนาสังคม สนง.กพด.พ., 2554: 1-2) จากสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรของชาวบ้านในพื้นที่ โครงการพัฒนาคอยตุงฯได้ร่วมกับส่วนราชการในพื้นที่และผู้นำชุมชนจัดประชุมเสวนาจัดทำร่างแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรให้เป็นแบบแผนการบริหารจัดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่านอกเขต

พื้นที่จัดสรร โดยมีการจัดทำข้อกำหนดและระเบียบในการจัดการการใช้พื้นที่ป่าและทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จากสถานการณ์ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่ามีมากขึ้นเพื่อปลูกกาแฟ เพื่อเป็นแนวทางในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ให้มีแบบแผนการบริหารจัดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าและแนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าร่วมกับชุมชน เห็นชัดเจนเป็นรูปธรรมขึ้น แม้ข้อกำหนดและระเบียบดังกล่าว จะไม่มีการประกาศใช้อย่างเป็นทางการ แต่จากการตรวจสอบเอกสารของส่วนพัฒนาสังคม หน่วยงานที่ได้รับผิดชอบแผนงานการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรอย่างมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาวิจัยพบว่าในทางปฏิบัติมีการอ้างอิงข้อกำหนดระเบียบนี้ เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าในหมู่บ้านเป้าหมาย 29 หมู่บ้าน และพื้นที่ข้างเคียงพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุงฯ

ระหว่าง ปี พ.ศ. 2548 – 2554 ชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย มีการจัดการที่สอดคล้องกับข้อกำหนดและกฎระเบียบที่ได้ร่วมกันวางไว้โดยตลอดมา พบว่ามีการแจ้งเหตุกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าของหมู่บ้านให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น โครงการพัฒนาคอยดุงฯ เพื่อให้มีการประสานการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายเพื่อดำเนินการกับผู้บุกรุกพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรตามกฎระเบียบของหมู่บ้านนั้น ๆ โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ตัดสินใจในการดำเนินการมาตรการ และทำรายงานผลให้โครงการรับทราบตามลำดับ แต่เมื่อเกิดเหตุกรณีเกินกว่ากฎระเบียบหมู่บ้านรองรับ ในการดำเนินการกับผู้บุกรุกพื้นที่ป่า คณะกรรมการหมู่บ้านจะมีการประสานงานให้โครงการพัฒนาคอยดุงฯ เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาให้เป็นไปตามระเบียบการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรต่อไป โดยมีรายละเอียดของข้อกำหนดและระเบียบในการบริหารจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ดังนี้

1. พื้นที่ที่ห้ามเข้าไปทำประโยชน์โดยเด็ดขาด คือ พื้นที่ป่าต้นน้ำ, พื้นที่ป่าช้า) พื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์, พื้นที่ป่าชุมชน, พื้นที่สาธารณะอื่น ๆ เช่น ใกล้เคียงน้ำ และ พื้นที่ที่เป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน เช่น พื้นที่ที่เสี่ยงต่อการพังทลายของดิน

2. พื้นที่ใกล้ถนน (สาธารณะ) คือ ถนนหลวงสาธารณะ ต้องห่างอย่างน้อย 10-15 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ), ถนนลูกรังและคัตวธิฐ รพช. (สาธารณะหมู่บ้าน) อย่างน้อย 5 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ) และถนนในป่า/ทางเดินเท้าอย่างน้อย 5 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ)

3. พื้นที่สาธารณะประโยชน์ คือ พื้นที่ที่กันไว้เพื่อขยายเป็นพื้นที่อยู่อาศัย/พื้นที่ทำกิน (เข้าหลักเกณฑ์พื้นที่สาธารณะ), พื้นที่สวนหลังบ้านที่ไม่มีนสร.1-2 (ให้พิจารณาตามลักษณะพื้นที่), พื้นที่หน่วยราชการเดิมที่ได้รับการรื้อแล้วปัจจุบันได้ย้ายออกไป การใช้ประโยชน์ต้องได้รับการเห็นชอบจาก สนง.กพด.พ.ก่อน , สถานที่ราชการที่เป็นที่ทำการชั่วคราวถือเป็นพื้นที่ป่า ส่วน พื้นที่สาธารณะที่ต้องกันพื้นที่ไว้ ประกอบด้วย พื้นที่สาธารณะของแต่ละ

หมู่บ้าน,พื้นที่ป่าไม้เดิม เช่น ป่าชายเลนสวนสดแดน หน่วยป่าไม้แม่ละเดิม พื้นที่สาธารณะบ้านป่ายางอีโก้ (ป่าไผ่) พื้นที่สาธารณะบ้านลิเซ (กองกลางหมู่บ้าน) พื้นที่สาธารณะหอรบวังไฟทั้ง 14 จุด พื้นที่สาธารณะบ้านห้วยปู (ลานป่าไม้) พื้นที่สาธารณะสามแยกสามัคคีเก่า (ไฟลำแหง) พื้นที่สาธารณะฐานทหาร กม.8 (เนินเสือไฟ) พื้นที่สาธารณะปางสูงมิน (สวนป่า) และ ป่าขี้เหล็กและไม้ใช้สอยของแต่ละหมู่บ้านหากจำเป็นให้พิจารณาเป็นกรณี

4. แหล่งน้ำ / ลำห้วย คือ ร่องน้ำที่มีน้ำไหลตลอดปี ต้องห่างจากขอบฝั่งฝั่งละ 10 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ) ร่องน้ำที่มีน้ำไหลเฉพาะช่วงฤดูฝนต้องห่างจากฝั่งฝั่งละ 10 เมตร (ตามสภาพภูมิประเทศ) และ แหล่งต้นน้ำที่มีการกั้นฝาย หรืออ่างคักตะกอนห้ามโดยเด็ดขาด และแต่ละพื้นที่ให้ตรวจสอบพื้นที่และพิจารณาเป็นกรณีไป

5. ระเบียบกลางและบทลงโทษ

5.1 คุณสมบัติของผู้เข้าใช้ประโยชน์ มีคุณสมบัติดังนี้ ต้องเป็นสมาชิกของโครงการพัฒนาคอยดุงเท่านั้น ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของโครงการพัฒนาคอยดุงฯ แต่ใช้พื้นที่เพื่อการวิจัยศึกษาและเพื่อสาธารณะประโยชน์ส่วนรวมโดยพิจารณาเป็นกรณี

5.2 เงื่อนไขการใช้พื้นที่ มีเงื่อนไขสำคัญดังนี้ ต้องปลูกต้นไม้เสริม (กรณีพื้นที่ไม่มีต้นไม้หรือต้นไม้ในพื้นที่มีน้อย กรณีตัดต้นไม้และการกีดกันต้นไม้ในพื้นที่ใช้ประโยชน์ ต้องเสียค่าปรับตามระเบียบกลางของหมู่บ้าน (เอกสารการเสียค่าปรับกรณีตัดต้นไม้) ห้ามผู้ใช้ประโยชน์ขยายพื้นที่ออกจากแนวเดิมที่กำหนดไว้ ผู้ใช้ประโยชน์พื้นที่ต้องดูแลรักษาพื้นที่มิให้รกร้างว่างเปล่าและต้องใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ห้ามปลูกพืชตระกูลส้มโดยเด็ดขาด ห้ามใช้สารเคมี ได้แก่ ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง และสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม กรณีที่ทำผิดเงื่อนไขให้ดำเนินการตามระเบียบกลางของหมู่บ้านโดยคณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ต้องยอมให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเข้าตรวจสอบพื้นที่และการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนด ห้ามใช้ที่ดินหรืออนุญาตให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ในที่ดินผิดวัตถุประสงค์หรือผิดกฎหมาย เป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน และ กรณีผู้ใช้ประโยชน์พื้นที่ผิดเงื่อนไข ให้พื้นที่ดังกล่าวปล่อยให้เป็นป่า โดยมีคณะกรรมการตรวจสอบตามกรอบ

6. ข้อกำหนดการถือครองพื้นที่

6.1 กรณีผู้เข้าทำประโยชน์มีพื้นที่ไม่สอดคล้องกับจำนวนสมาชิกในหลังคาเรือน คือ ตรวจจากเอกสารสิทธิ นสร.2, 3, 4/พื้นที่เช่าจากบริษัทนวุติ จำกัด/การใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ป่าใช้เกณฑ์พิจารณาจากบริษัทนวุติ จำกัด = 10 ไร่/หลังคาเรือน พื้นที่ได้ป่า = 15ไร่/หลังคาเรือน กรณีมีพื้นที่มากกว่าเกณฑ์กำหนดให้แบ่งพื้นที่ให้ผู้ที่ไม่มิตำกินหรือผู้ที่มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์โดยผู้ใช้ พื้นที่รายใหม่ต้องจ่ายค่าชดเชยมูลค่าดินกาแฟตามอายุ/จำนวนต้นกาแฟ แล้วแต่จะตกลง

กันโดยคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นตัวแทนประสาน และการบังคับใช้กฎหมายของกรมป่าไม้และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าดำเนินการ ในกรณีที่เกิดกลไกไม่ได้

6.2 กรณีราษฎร มีพื้นที่ทำกินแต่ไม่เพียงพอหรือไม่มีพื้นที่ทำกินหรือรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ (จากข้อมูลสำรวจประจำปีของแต่ละหมู่บ้าน) คือ ตรวจจากเอกสารสิทธิ์ นสร.2, 3, 4 และ จัดสรรตามพื้นที่แต่ละหมู่บ้านที่มีอยู่

6.3 แผนรองรับกรณีไม่มีที่ทำกิน/รายได้น้อย คือ พื้นที่ 4,000 ไร่ (50-60 แปลง) แปลงกองกลางปลูกไม้ผลเดิมในพื้นที่ 4,000 ไร่ มีประมาณ 300 ไร่ และ พื้นที่กองกลางหมู่บ้านที่ยึดจากการทำผิดเงื่อนไข/พื้นที่สาธารณะของแต่ละหมู่บ้าน

7. ข้อกำหนดการเก็บค่าธรรมเนียมการใช้ประโยชน์พื้นที่ มีรายละเอียดดังนี้ เก็บค่าธรรมเนียมตามรายแปลงของสมาชิกแต่ละหมู่บ้านที่ขึ้นทะเบียนไว้ เก็บค่าธรรมเนียมคันพืช ต้นละ 1 บาท/ปี และพิจารณาตามชนิดพืชที่ปลูก เก็บค่าธรรมเนียมไร่ละ 1 บาท/ปี สำหรับการในพื้นที่สาธารณะหมู่บ้าน เก็บค่าธรรมเนียมโดยคณะกรรมการหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน และที่จัดเก็บได้ไว้เป็นกองทุนสาธารณะประโยชน์ไว้ที่ สนง.คพด.พ เพื่อใช้ประโยชน์ส่วนรวม ในเขตโครงการพัฒนาคอยดุง ฯ

8. หน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน มีหน้าที่ดังนี้ กำกับดูแลให้เป็นไปตามกฎระเบียบและบังคับใช้กฎระเบียบโดยเคร่งครัด พิจารณาบทลงโทษผู้กระทำความผิดตามมติของคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านทำผิดเองถูกลงโทษเป็น 2 เท่า และ หากคณะกรรมการหมู่บ้านไม่สามารถบังคับใช้กฎระเบียบและเงื่อนไขที่กำหนด ให้คณะกรรมการหมู่บ้านเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องบังคับใช้ระเบียบกลางหรือดำเนินคดีตามกฎหมาย ตามลำดับ

9. การดำเนินการมาตรการกับผู้ฝ่าฝืน หลังจากมีการสร้างข้อกำหนดและระเบียบในการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการฯ ในการประสานและดำเนินการตามกฎระเบียบหมู่บ้านกับผู้ฝ่าฝืนระเบียบในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ให้เป็นไปตามกฎระเบียบของแต่ละหมู่บ้าน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ ปานอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงรายมี วัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาบริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ปานอกเขตพื้นที่จัดสรรและ ศึกษาแนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ปานอกเขตพื้นที่จัดสรรซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนโดยมี รายละเอียดผลสรุปของการดำเนินงานดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 บริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ปานอกเขตพื้นที่จัดสรรพบว่ามีเงื่อนไขสำคัญคือ

1. นโยบายการพัฒนา กล่าวคือ บ้านป่าคา เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณสันเขา พื้นที่ลาดชันสูงและลาดเอียงไปทางตะวันออกของพื้นที่ มีดินไม้ปกคลุมอย่างหนาแน่น เรียงราย สลับซับซ้อนระหว่างไม้ธรรมชาติรุ่นสอง และไม้ที่ปลูกเสริม บ้านเรือนของชุมชนอยู่รวมกันเป็น ชุมชนเล็ก ๆ ตามที่ราบบนสันเขาที่มีไม่มาก มีสวนหลังบ้านที่มีทั้งพรรณไม้ป่าหรือพรรณไม้ที่ปลูก ใหม่บางชนิด รวมทั้งสัตว์เลี้ยง ไก่ หมู เป็นต้น ในอดีตก่อนโครงการพัฒนาคอยดูๆ เข้ามาพัฒนา ในพื้นที่ ชาวบ้านป่าคามีการประกอบอาชีพการเกษตรแบบยังชีพ และมีอิสระในการใช้พื้นที่ด้วยการเกษตรแบบดั้งเดิมที่มีการโค่นต้นไม้ และการเผาวัชพืชในไร่ แต่ผลผลิตที่ได้ไม่มาก พอสำหรับการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น หากมีส่วนที่เกินหรือเหลือจากการบริโภคถึงจะมีการขาย แต่หลังจากที่โครงการได้เข้ามาพัฒนาส่งผลให้วิถีการเกษตรเปลี่ยนแปลงไป ไม่สามารถทำอะไรเรื่อย ลอยและ เมาไร่ ได้อย่างดั้งเดิม เพราะพื้นที่ได้ส่งคืนให้รัฐเพื่อปลูกป่าฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำ ส่งผลให้ พื้นที่ทำกินน้อยลง และเมื่อมีประชากรในครัวเรือนมากขึ้น ความต้องการในการบริโภคจึงมีมากขึ้น

จากการศึกษาชุมชนในกลุ่มตัวอย่างพบว่า มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 6.1 คน ต่ำสุด 3 คน สูงสุด 15 คน ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 5-10 คน ร้อย 71 อยู่ระหว่างจำนวน 2-4 คน ร้อยละ 18 และมากกว่า 10 ขึ้นไป ร้อยละ 12 และด้านแรงงานภายในครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ส่วนใหญ่มีแรงงานระหว่าง 2-4 คน ร้อยละ 71 รองลงมา ร้อยละ 24 อยู่ระหว่าง 5-7 คน โดย เฉลี่ยมีแรงงานภายในครัวเรือน 3.9 คน และพบว่าด้านการได้รับการจัดสรรพื้นที่ทำกินของกลุ่ม

ตัวอย่าง ที่ได้รับการจัดสรรพื้นที่ทำกินมี 7 ครัวเรือน ร้อยละ 41 และนอกเหนือจากนั้น 10 ครัวเรือนไม่มีพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรร คิดร้อยละ 59 เนื่องจากเป็นครอบครัวขยายที่ย้ายออกมาจากครอบครัวเดิม จึงเป็นแรงจูงใจหนึ่งที่สำคัญในการเข้าไปใช้พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรเพื่อตอบสนองของคนในครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นบวกกับแรงงานในครัวเรือนที่มีแรงงานในการทำการเพาะปลูกในพื้นที่ป่าได้

2. สภาพปัญหาเศรษฐกิจหลังจากที่มีโครงการพัฒนาคอยดุงฯ ไม่นาน พื้นที่คอยดุงได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงราย ในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวมาชมความงามของสวนแม่ฟ้าหลวง พระตำหนักคอยดุง และมาศึกษาดูงานการพัฒนาตามตำราสมเด็จย่าฯ ในแนวทางการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์อย่างผสมผสาน “ให้คนอยู่ร่วมกับป่า” ชาวบ้านได้ใช้โอกาสนี้ในการหาอาชีพทางเลือกใหม่เพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยวในหมู่บ้านจึงมีกลุ่มแม่บ้านจัดจำหน่ายเครื่องประดับ เครื่องเงิน และงานหัตถกรรมชาวเขา เพื่อบริหารให้กับนักท่องเที่ยวที่แวะมาเยี่ยมชมในหมู่บ้าน ก่อนเดินทางไปท่องเที่ยวที่อื่น ๆ ในบริเวณ โครงการพัฒนาคอยดุงฯ ก่อน ปี พ.ศ. 2540 การค้าขายเช่นนี้ เคยเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมากแต่ในปัจจุบันไม่เป็นเช่นนั้น เนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจที่ทำให้นักท่องเที่ยวใช้จ่ายเงินน้อยลงประกอบกับเป็นสินค้าที่มีการผลิตซ้ำมากมาย หาซื้อได้ง่ายตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ จึงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ชาวบ้านหันมาให้ความสำคัญกับ สวนหลังบ้านและพื้นที่ป่าของหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน โดยการเพาะปลูกกาแฟ ปะปนอยู่กับป่า จนแทบแยกกันไม่ออก ระหว่างกาแฟกับพื้นที่ป่า

กาแฟเป็นเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ที่มีผู้บริโภคนิยมมากที่สุด เช่นเดียวกับ ชา และ โกโก้ ฯลฯ เครื่องดื่มเหล่านี้ทำให้เกิดความสดชื่นกระปรี้กระเปร่า ในกาแฟมีสารที่ออกฤทธิ์ได้แก่ คาเฟอีน (caffeine) โดยทั่วไปชาวบ้านป่าคาไม่นิยมดื่มกาแฟเท่ากับชาวฮาล์ม แต่กาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีราคาสูงในปัจจุบันและสามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่สูง อากาศเย็น และปลูกแทรกปะปนได้ในป่าธรรมชาติและป่าปลูกได้ ในการปลูกกาแฟอาราบิก้านั้นอาศัยร่มเงาไม้ของต้นไม้ใหญ่ โดยไม่ต้องมีการตัดไม้ทำลายป่า และมีค่าการดูแลที่ไม่สูงมากทำให้กาแฟเป็นที่นิยมปลูกกันมากของชาวบ้านป่าคาในช่วงหลัง ปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา

3. กระบวนการใช้ภูมิปัญญาของชุมชนในอดีตในช่วงการทำเกษตรแบบเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผา (Swidenagriculture) ชาวบ้านมีการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกัน เช่น ปลูกข้าวไร่ ข้าวป่าง เมล็ดเคียว แดงกวา พริก พักทอง เผือก พักหม่น มะเขือ และมะระ เป็นต้น และเมื่อปลูกข้าวไรรานานๆดินจะเสื่อมสภาพลง ชาวบ้านจะมีการปลูกข้าวเหนียว และข้าวโพดแทนที่ตามลำดับ แต่ในปัจจุบันรูปแบบการผลิตได้เปลี่ยนแปลงไป กาแฟจึงเป็นพืชใหม่ที่ชาวบ้านเรียนรู้

ในการเพาะปลูกได้ดีหลังจากที่โครงการพัฒนาเคยดูได้มาส่งเสริมเพื่อทดแทนพืชเสพติด ด้วยสภาพแวดล้อม พื้นที่และนโยบายการพัฒนาที่มีศักยภาพของพื้นที่โดยรวมของชุมชน กาแฟจึงกลายเป็นพืชหลักที่ชาวบ้านมีการสั่งสมประสบการณ์องค์ความรู้ทั้งจากการถ่ายทอดด้านวิชาการและการลงมือเพาะปลูกด้วยตนเอง โดยส่วนใหญ่จะมีการปลูกกาแฟระหว่างเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม เพราะเป็นช่วงที่มีปริมาณน้ำฝนมากอัตราการรอดตายของต้นกาแฟสูง และเก็บเกี่ยวผลผลิตผลเชอร์รี่ในช่วงปลายเดือนตุลาคม-กุมภาพันธ์ของทุกปี

ส่วนที่ 2 แนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรจากการศึกษาพบว่า มีปัจจัยที่เกิดจากภายนอกและในชุมชน ที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร จากกระบวนการศึกษาวิจัยสามารถสังเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านป่าคาและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาภายใต้โครงการพัฒนาเคยดูฯ จะเห็นได้จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ที่เกิดจากปัจจัยภายนอกกล่าวคือกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ที่เกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชนบ้านป่าคา จากการศึกษาพบว่า เป็นไปตามแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมของ บัญชร แก้วส่อง (2531 อ้างใน โสภณ สุขมงคล, 2554) ที่ได้จำแนกระดับของความสมัครใจในการมีส่วนร่วมกิจกรรมการพัฒนาออกเป็น 3 ระดับ คือระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจากการริเริ่มของประชาชนเองซึ่งอาจเกิดจากความสนใจและห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มีการรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำการร่วมมือกันหรืออาจจะเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือนุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยสมัครใจระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักนำ เป็นการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนเอง แต่เกิดจากการชักนำจากภายนอกหรือจากชนชั้นนำ โดยอาศัยความเกรงใจที่ประชาชนอาจจะมีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐหรืออาจจะใช้สิ่งล่อใจที่เป็นผลตอบแทนทางวัตถุหรือทางจิตใจกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาโดยที่ประชาชนยังไม่มี ความสมัครใจ หรือความศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นและระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากใช้อำนาจที่เหนือกว่าไปบังคับหรือระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

ซึ่งเห็นได้จาก การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision marking) โดยเป็นการตัดสินใจตั้งแต่ในระยะเริ่มต้น ซึ่งเป็นการศึกษาปัญหาและความต้องการ และการตัดสินใจในระยะ

วางแผนนโยบายหรือแผนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) โดยเข้าร่วมในการสนับสนุนด้านทรัพยากร หรือการเข้าร่วมในการบริหารและความร่วมมือ รวมถึงการเข้าร่วมในการลงแรงและร่วมใจการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) โดยเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุทางสังคมหรือเพื่อส่วนตัว อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างควบคู่กันไปและ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) โดยเข้าร่วมในการติดตามประเมินผลและนำไปปรับปรุงแก้ไขต่อไปซึ่งในการวิจัยพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่านอกพื้นที่จัดสรร เริ่มจากโครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลทรงเจริญพระชนมายุครบ 90 พรรษา จำนวน 99 แปลง 9,900 ไร่ และแผนงานการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรอย่างมีส่วนร่วม

อภิปรายผล

ในฐานะที่ผู้วิจัยอยู่ในบทบาทเป็นผู้ปฏิบัติการในการดำเนินงานในพื้นที่การสร้างการมีส่วนร่วมการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร จำเป็นต้องอาศัยการทำความเข้าใจสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในทุกมิติทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งการศึกษา ในระดับของการมีส่วนร่วมผู้วิจัยพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรที่เกิดจากปัจจัยภายในชุมชนบ้านป่าคา จากการศึกษาพบว่า เป็นไปตามแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมของ สิริศักดิ์ มีเมล์ (2537: 183) ได้กล่าวถึงว่าการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรโดยถือเป็นจุดสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรที่สามารถแยกพิจารณาการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนได้ดังนี้

1. เป็นการให้ความสำคัญและการยอมรับแก่บทบาทของชาวบ้าน โดยการมีส่วนร่วมต้องเกิดจากความสมัครใจตามสิทธิเสรีภาพของการเป็นพลเมืองและต้องได้รับเกียรติในการเข้าร่วม หรือได้รับการเคารพในสิทธิของตนจากผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง
2. เป็นการสร้างความรู้สึกร่วมกัน ความเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้มากยิ่งขึ้นที่เกิดจากการร่วมแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรป่าไม้ ดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนรับผลประโยชน์ร่วมกัน
3. ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จากความร่วมมือกัน
4. เป็นการเพิ่มขีดความสามารถของชาวบ้าน โดยการมีส่วนร่วมเป็นตัวกระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงออกซึ่งความสามารถที่มีอยู่

5. ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์สูงขึ้น

ขณะเดียวกันการวิเคราะห์โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าคา ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ 4 ขั้นตอน เพราะจากการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นลักษณะการจัดการในชุมชนเองและการร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 มีส่วนร่วมตัดสินใจวิเคราะห์ปัญหาเมื่อก่อน ปี พ.ศ. 2531 ก่อนที่โครงการพัฒนาคอยตุงฯ จะเข้ามาพัฒนาในพื้นที่และมีการปลูกป่าเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลทรงเจริญพระชนมายุครบ 90 พรรษา ประชาชนในพื้นที่คอยตุงมีปัญหาต่าง ๆ เช่น ด้านสังคมปัญหาการค้ำมนุษย์ โสเภณี ยาเสพติด ปัญหาความมั่นคงของชาวบ้านเพราะที่พื้นที่ติดกับชายแดนไทย-พม่า ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ และชาวบ้านขาดการศึกษา และถูกละเลยการได้รับสวัสดิการตามสิทธิที่พึงมี ในด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านขาดพื้นที่ทำกินที่เป็นหลักแหล่งถาวร ผลผลิตพืชตกต่ำเพราะสภาพดินเสื่อมโทรมจากการทำลายป่า ทำให้ชาวบ้านมีความยากจน และในด้านสิ่งแวดล้อมพบว่าป่าเสื่อมโทรม ทำให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำ จากปัญหาเหล่านี้ โครงการพัฒนาคอยตุงฯ จึงเข้ามาชักชวนชาวบ้านในพื้นที่ ให้เข้าร่วมกับโครงการฯ ในเบื้องต้นชาวบ้านต่างเห็นว่าการเข้ามาขอคืนพื้นที่เพื่อปลูกป่านั้นจะทำให้ชาวบ้านอดตายเพราะไม่มีพื้นที่ทำกิน แต่ด้วยเหตุผลจากการร่วมวิเคราะห์ในปัญหาที่เผชิญอยู่และความหวังที่จะหลุดพ้นจากวงจรอุบาทว์ เจ็บ จน ไม่รู้ นั้น ส่งผลให้ผู้นำในตอนนั้น มีการตัดสินใจที่จะให้ชุมชนเข้าร่วมในโครงการต่าง ๆ ของทางโครงการพัฒนาคอยตุงฯ และปฏิบัติตามเงื่อนไขของสมาชิกโครงการฯ จึงทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้และร่วมวิเคราะห์ปัญหาคู่กันและมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านการฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยตลอดมา รวมถึงการอนุรักษ์พื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์ในป่าที่ได้รับการฟื้นฟูสภาพให้สมบูรณ์ดังเดิม ภายใต้แผนงานการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ที่ชุมชนมีการร่วมคิดและตัดสินใจในแนวทางการวางกฎระเบียบและมาตรการการจัดการใช้พื้นที่ป่า ให้เหมาะสมกับบริบทของหมู่บ้านตนเอง

ขั้นตอนที่ 2 มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมหรือการปฏิบัติ โครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติฯ 9,900 ไร่ เมื่อชาวบ้านคิดว่าการปลูกป่าเพื่อเพิ่มป่า ชาวบ้านก็มีส่วนร่วมในลักษณะที่มีแรงจูงใจคือได้รับค่าตอบแทน เป็น 3 ระยะดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในเตรียมพื้นที่ เช่น ชาวบ้านร่วมกับเจ้าหน้าที่ในการรังวัดพื้นที่แปลงปลูกป่า มีการถางหญ้าพื้นที่แปลงปลูกป่า
2. การมีส่วนร่วมในการปลูก ชาวบ้านจะใช้ภูมิปัญญาในการปลูกต้นไม้ตั้งแต่การขนกล้าไม้จนถึงการปลูกอย่างถูกวิธี ในขั้นนี้ชาวบ้านก็มีแรงจูงใจคือการได้รับค่าตอบแทนเหมือนกับค่าตอบแทนในการเตรียมพื้นที่ การปลูกต้นไม้จะปลูกในช่วงหน้าฝน

3. การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาชาวบ้านจะมีการดูแลพื้นที่ป่าปลูก 3 ลักษณะ 3 กิจกรรมคือ กิจกรรมการดูแลพื้นที่ปลูกป่า ด้วยวิธีการถางหญ้า ใส่ปุ๋ย คมโคน บริเวณรอบ ๆ ต้นไม้ที่ปลูกไว้ เพราะการปลูกในพื้นที่ไร่เก่าที่ทำกินเดิมของชาวบ้านมักจะมีหญ้าขึ้นได้เร็วมาก โดยเฉพาะช่วงฤดูฝน ในแต่ละปีจะมีการถางหญ้า ใส่ปุ๋ย คมโคน ปีละ 3 ครั้ง ติดต่อกันเป็นระยะ 3 ปี การดูแลลักษณะที่สองคือกิจกรรม การป้องกันและเผาระวังไฟป่า โดยส่วนหนึ่งโครงการควบคุมไฟป่าเป็นผู้รับผิดชอบและมีชาวบ้านเป็นอาสาสมัครป้องกันไฟป่าในแต่ละหมู่บ้าน มีการเฝ้าเวรยาม เมื่อเกิดเหตุต้องแจ้งผู้ใหญ่บ้านให้ประกาศเพื่อให้ชาวบ้านไปช่วยกันดับไฟป่าได้ทัน แต่ส่วนใหญ่พบว่าไม่มีการเกิดไฟป่า เพราะชาวบ้านช่วยกันรับผิดชอบ เป็นอย่างดีและลักษณะกิจกรรมอย่างที่สอง คือ การห้ามไม่ให้มีสัตว์เลี้ยงเช่น ควาย วัว ม้า เข้าไปในแปลงปลูกป่า เพราะจะเหยียบต้นไม้ที่ปลูกตายในอดีตชาวบ้านมีสัตว์เลี้ยงเหล่านี้เป็นจำนวนมาก เพราะใช้ในการบรรทุก ต่างของ โถนา ในการทำการเกษตรของชาวบ้าน ดังนั้นจึงมีการกำหนดจุดเลี้ยงสัตว์เท่าที่จำเป็นเป็นโซน เช่น ลุ่มน้ำห้วยปู ลุ่มน้ำแม่เป็น เป็นต้น เพื่อจำกัดพื้นที่ทำกิน และง่ายต่อเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ที่เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านในการรักษาและควบคุมโรคระบาดที่เกิดขึ้น

ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมหรือการปฏิบัติ ตามแผนงานการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมโดยมีกฎระเบียบหมู่บ้านที่ทุกคนในหมู่บ้านจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ได้กำหนดไว้ ถ้าใครฝ่าฝืนก็ดำเนินการตามกฎระเบียบ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านจะมีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมตัดสินใจ ร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาคอยดูๆ ในการดำเนินการกับผู้นำกรุกพื้นที่ป่า เช่น กรณีที่นายอภิชาติ ปรีชาสถาพร ชาวบ้านป่าคาได้แผ้วถางพื้นที่ป่าปลูกไม้สักในเขตปกครองหมู่บ้าน เมื่อเดือนสิงหาคม 2553 คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการฯ ในการตรวจสอบพื้นที่ และมีการจัดประชุมชี้แจงให้เข้าใจถึงการฝ่าฝืนระเบียบที่ได้กำหนดไว้ และมีมติประชาคมหมู่บ้าน ให้รื้อถอนต้นกาแฟทั้งหมดที่ปลูกในพื้นที่ป่า ให้เสร็จสิ้นก่อนวันที่ 20 สิงหาคม 2553 และได้ทำการรื้อถอนต้นกาแฟ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2553 และห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้นอีกเด็ดขาด

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์หลังจากที่มีการปลูกป่าผ่านมา 23 ปี ในปัจจุบันพื้นที่ปลูกป่าที่ชาวบ้านได้คืนให้รัฐและร่วมปลูกป่ากับโครงการพัฒนาคอยดูๆ พื้นที่ป่าเหล่านี้ได้ฟื้นฟูสภาพกลับคืนมา มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ ทำให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน แหล่งไม้ใช้สอยต่าง ๆ เกิดความมั่นคงในพื้นที่ทำกิน ไม่ต้องกังวลในเรื่องการถูกจับในการรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เพราะชุมชนมีการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรด้วย คณะกรรมการหมู่บ้าน ร่วมกับโครงการพัฒนาคอยดูๆ ภายใต้อำนาจแผนงานการจัดการใช้ประโยชน์

พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ที่มีรูปแบบการปลูกพืชผสมผสานระบบวนเกษตรกับพื้นที่ป่าปลูก และไม้ป่าธรรมชาติรุ่นสอง เกิดผลดีต่อชาวบ้านในด้านสังคมเศรษฐกิจ เพราะชาวบ้านมีงานทำ มีรายได้ที่สุจริต จากการปลูกกาแฟขาย การขายงานหัตถกรรมให้กับนักท่องเที่ยว และในด้านสิ่งแวดล้อมเป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำ คนกับป่าอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูล ก่อให้เกิดความเจริญและความมั่นคงในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลของชาวบ้านป่าคาในโครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติฯ 99 แปลง พื้นที่ 9,900 ไร่ เป็นลักษณะการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่โครงการและหน่วยงานราชการในพื้นที่ ในการติดตามหลังการปลูกป่า เพื่อศึกษาการเจริญเติบโตของแปลงปลูกป่า โดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการติดตามควบคุมสมาชิกในหมู่บ้านตามกฎระเบียบหมู่บ้านที่ เพื่อให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาโดยดูๆ เช่น ติดตามและห้ามสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านเข้าไปทำลายพื้นที่ปลูกป่า ติดตามการอยู่เวรเฝ้าระวังการเกิดไฟป่า และการร่วมติดตามผลหลังการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเข้าฝึกอบรมด้านอาชีพ การเกษตร สาธารณสุข และความมั่นคง ของสมาชิกในหมู่บ้าน

การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลตามแผนงานการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ชาวบ้านป่าคาได้เข้าร่วมการสุ่มตรวจ สอบพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร เช่นการตรวจสอบพื้นที่ป่า พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2553 ร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาโดยดูๆ บริเวณพื้นที่ป่าในเขตปกครองของบ้านป่าคา ในการคณะกรรมการหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการลงพื้นที่จริง เป้าหมาย 22 แปลง เพื่อทำการรังวัดขอบเขตทุกแปลงโดย เครื่อง GPS มีการสำรวจแบบฟอร์ม โดยนักหมายกลุ่มเป้าหมายล่วงหน้าและกำหนดเรียงลำดับแปลงในการปฏิบัติงาน พร้อมเจ้าของแปลงข้างเคียง มีการยืนยันความถูกต้องของข้อมูล จากนั้นให้ผู้นำชุมชนลงนามร่วมกับเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน เพื่อรับรองการตรวจสอบการใช้พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรเพื่อเข้าสู่กระบวนการพิจารณาในการให้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่านั้นผ่านทางคณะกรรมการหมู่บ้าน และเสนอต่อโครงการพัฒนาโดยดูๆเพื่อร่วมพิจารณาในความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า ซึ่งพิจารณาจากผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับหนึ่ง ต่อมาพิจารณาจากฐานรายได้ของครัวเรือนแรงงานในครัวเรือน จึงจะให้ชุมชนทำประชาคมมติในการใช้พื้นที่นั้นได้

ในส่วนของการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน พบว่า ต้องจัดการป่าโดยใช้สำนักชุมชนกล่าว คือ ในปัจจุบันถึงแม้ชาวบ้านป่าคาได้เลิกรีดเค็มในความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมความเชื่อที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ในอดีต แต่การมีส่วนร่วมของชุมชนในปัจจุบันนั้นพบว่าเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ทั้งผู้นำและชาวบ้าน เพราะในอดีตพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่นอกเหนือจากป่าช้า ประมุขของหมู่บ้านแล้วนั้น ชุมชนเคยประสบปัญหาการทำลายป่า ส่งผลต่อปริมาณน้ำอุปโภคบริโภค ไม่ใช้สอยหายาก เกิดปัญหาการชะล้างหน้าดิน ปลุกพืชไม้เจริญเติบโต ผลผลิตต่ำ แต่หลังจากที่โครงการพัฒนาคองคองฯ ได้มาปลูกป่าและพัฒนาคุณภาพชีวิต ควบคู่กับการดูแลป่า 20 กว่าปี ชาวบ้านได้เห็นคุณค่าของผืนป่าที่ได้ให้วิถีการดำรงชีพใหม่ จึงทำให้เกิดการตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ทำให้ชุมชนมีการตั้งกฎระเบียบหมู่บ้านที่ใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า เกิดการจัดการป่าโดยใช้สำนักชุมชน แทนที่จารีตประเพณีความเชื่อเดิมจึงมีการกำหนดกฎระเบียบหมู่บ้านด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของบ้านป่าคา มี 3 ข้อเพื่อคอยควบคุมชาวบ้านให้ปฏิบัติตามในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า ดังนี้ หนึ่งห้ามบุกรุกพื้นที่และตัดต้นไม้ทำลายป่า หากพบว่าชาวบ้านคนใดฝ่าฝืนนอกจากจะถูกดำเนินคดีตามกฎหมายแล้วจะถูกปรับเป็นเงิน 1,000 บาทต่อครั้งสอง ผู้ที่เผาป่า นอกจากจะถูกดำเนินคดีตามกฎหมายแล้วหากพิสูจน์แล้วพบว่าเจตนาเผา จะถูกปรับเป็นเงิน 3,000 บาท แต่ถ้าเป็นการไม่เจตนา ประมาท เลินเล่อ จะถูกปรับเป็นเงิน 1,000 บาทและ สาม ในฤดูไฟป่า แต่ละหลังคาเรือน จะต้องส่งตัวแทนเป็นเวรยามเฝ้าป่าและไฟบ้าน ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่เวรยามจะต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปีฝ่าฝืนปรับหลังคาเรือนนั้น 120 บาทต่อวัน

ในการบังคับใช้กฎระเบียบคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการต่าง ๆ ตามระเบียบและใช้การประชาคมเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเพื่อให้ทุกคนเกิดความเท่าทันต่อเหตุการณ์และมีส่วนร่วมในดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กรณีที่นายอภิชาติ ปรีชาสถาพร ชาวบ้านป่าคาได้แผ้วถางพื้นที่ป่าปลูกไม้สักในเขตปกครองหมู่บ้าน เมื่อเดือนสิงหาคม 2553 คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการฯ ในการตรวจสอบพื้นที่ และมีการจัดประชุมชี้แจงให้เข้าใจถึงการฝ่าฝืนระเบียบที่ได้กำหนดไว้ และมีมติประชาคมหมู่บ้าน ให้รื้อถอนต้นกาแฟทั้งหมดที่ปลูกในพื้นที่ป่า ให้เสร็จสิ้นก่อนวันที่ 20 สิงหาคม 2553 และได้ทำการรื้อถอนต้นกาแฟ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2553 และห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้นอีกเด็ดขาด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. เนื่องด้วยการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทางชุมชนจำเป็นต้องมีการเพิ่มพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรเพิ่มเติม โดยร่วมมือกับทางโครงการพัฒนาคอยดูฯ
2. ในพื้นที่ทำกิน (พื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร) ที่มีแนวเขตชัดเจนจำเป็นต้องให้แต่ละครอบครัวที่มีการทำกินอยู่แล้วได้มีการพัฒนารูปแบบการใช้ประโยชน์โดยเพิ่มความหลากหลายของชนิดพืชที่ส่งผลต่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันก็เสริมศักยภาพพื้นที่ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เช่นการปลูกพริกไทย หรือคิปลี รวมทั้งพืชผักอาศัยการให้หลักการไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่างเป็นฐานในการพัฒนา
3. ชุมชนจำเป็นต้องมีการพัฒนารูปแบบของคณะกรรมการที่เป็นคณะกรรมการเฉพาะในการบริหารจัดการพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการเสริมศักยภาพคณะกรรมการในการจัดการพื้นที่ เช่นการเพิ่มความรู้เรื่องวนเกษตร และการปรับกฎกติการะเบียบให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงอย่างน้อย 4 ปีครั้ง

ข้อเสนอแนะต่องานวิจัยครั้งต่อไปและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. การให้ความสำคัญต่อความหลากหลายของชนิดพืชที่เพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และเสริมศักยภาพในการอนุรักษ์ดิน และน้ำ ในรูปแบบการทำวนเกษตร
2. การวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรทั้งมิติคุณภาพของดิน และน้ำ รวมทั้งการเพิ่มความหลากหลายทางระบบนิเวศต้องเพิ่มองค์ความรู้ของชุมชนที่มีนัยของ ภูมิปัญญาในเวศวิทยาท้องถิ่น เพื่อเสริมศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้สถานการณ์ใหม่ที่ยังผลกระทบต่อชุมชนเช่นการกลับมาของคนรุ่นใหม่ในชุมชน จำเป็นต้องมีการ

3.1 การจัดการด้านการตลาดของพืช เพื่อเพิ่มความสามารถด้านเศรษฐกิจให้สามารถเลี้ยงดูแต่ละครอบครัวได้

3.2 การพัฒนากลไกความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในการเสริมความรู้ของชุมชนในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่

3.3 การพัฒนาเสริมภายในชุมชนเช่นการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกษตรวัฒนธรรมชนเผ่า

บรรณานุกรม

- จุฬามาศ มาลี. 2539. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการยอมรับระบบวนเกษตรบนพื้นที่สูงของเกษตรกร บ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่วิน จังหวัดเชียงใหม่.
เชียงใหม่: การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไพโรจน์ อาจริยะ. 2544. การจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านกลาง อำเภอแม่เมะ จังหวัดลำปาง. เชียงใหม่: การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บงชกร แก้วส่อง. 2531. รูปแบบทางสังคม-จิตวิทยาสำหรับการอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา. สงขลา: คุุณิพนธ์ปริญญาเอก, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ประสานมิตร. อ้างถึงใน ไสภณ สุภมณฑล. 2544. รายงานกรณีศึกษา: การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจังหวัดลำปาง. ม.ป.ท.: ม.ป.พ. (เอกสารอัดสำเนา).
- วรัญญา ศิริอุดม. 2551. การใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการป่าน้ำซับของชุมชนในลุ่มน้ำหนองหอยตอนบน ตำบลแม่แรง อำเภอแม่วินจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศูนย์ประสานงานทรัพยากรป่าไม้พื้นที่ (แพร่). 2550. รายงานผลโครงการฝึกอบรมราษฎร: หลักสูตรการบริหารจัดการป่าและการพัฒนาด้านป่าไม้ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2550.แพร่: ศูนย์ประสานงานทรัพยากรป่าไม้พื้นที่แพร่.
- ศิริศักดิ์ มีเมธ. 2537. บทบาทการมีส่วนร่วมขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้: ศึกษากรณีการดำเนินงานของมูลนิธิธรรมนาถ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ. 2544. การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. เชียงใหม่: เชียงใหม่ บี.เอส.การพิมพ์.
- สมคิด จิรัตน์. 2544. ระบบวนเกษตรกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า : กรณีสวนหลังบ้านในเขตอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์. อุตรดิตถ์: การค้นคว้าอิสระปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2545. อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

- สุภาพร ปาแก้ว. 2553. การใช้ประโยชน์ที่ดินแบบวนเกษตร และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของบ้านแม่สาบ ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โสภณ ศุภมงคล. 2544. รายงานกรณีศึกษา: การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจังหวัดลำปาง. ม.ป.ท.: ม.ป.พ. (เอกสารอัดสำเนา).
- สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ส่วนพัฒนาสังคม. ม.ป.ป. แผนงานหลักโครงการพัฒนาอยตุง. กรุงเทพฯ: ส. สิริการพิมพ์.
- _____. 2553. สรุปผลการสำรวจข้อมูลสภาพเศรษฐกิจและสังคมประจำปี 2553 ของประชากรเป้าหมายในเขตโครงการพัฒนาอยตุง จังหวัดเชียงราย. เชียงราย: ส่วนพัฒนาสังคม สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- _____. 2554. ข้อมูลสำรวจการใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ป่า. เชียงราย: ส่วนพัฒนาสังคม สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ส่วนพัฒนาสังคม (งานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม). 2549. สรุปทรัพยากรธรรมชาติ 3 บ้านป่าคา ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย. เชียงราย: ส่วนพัฒนาสังคม (งานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- หน่วยจัดการต้นน้ำคอยตุง. 2554. ความสำคัญของป่าไม้และระบบวนเกษตร. [สไลด์]. เชียงราย.
- Cohen, J. M. and Uphoff, N. T. 1981. **Rural Development Participation : Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation.** New York: Cornell University.
- Reeder, W. W. 1974. **Some Aspects of The Information Social Participation of Farm Families in New York State.** New York: Unpublished Ph.D Dissertation, Cornell University.
- United Nation, Department of Internation Economic and Social Affair. 1981. **Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Action and Nation Development.** Report of The Meeting for The Adhoc Group of Expert. New York: United Nation.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสอบถามงานวิจัย

แบบสอบถามงานวิจัย

คำชี้แจง แบบสอบถามชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในการวิจัย เรื่องการศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย โดยนายพงษ์ศักดิ์ อภิสิทธิ์สุนทร นักศึกษา สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือน

1.1 ผู้ให้ข้อมูล (นาย,นาง,น.ส.)นามสกุล.....อายุ..... ปี
รหัส คพด. เลขที่ รหัสประจำตัวประชาชนเลข..... หลังคาเรือน
ที่..... บ้านเลขที่ บ้านป่าคา หมู่ที่ 3 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

1.2 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนครอบครัว รวม.....คน ชาย.....คน
หญิง.....คน ค.ช.คน ค.ญ.คน

1.3 ในครัวเรือนมีวัยแรงงานที่สามารถทำงานได้

ชายคน หญิง.....คน รวมคน

1.4 การประกอบอาชีพของสมาชิกในครัวเรือนเรือน

- ☐ การเกษตร.....คน ชาย.....คน หญิง.....คน
- ☐ ค้าขาย.....คน ชาย.....คน หญิง.....คน
- ☐ รับจ้าง.....คน ชาย.....คน หญิง.....คน
- ☐ อื่นๆ.....คน ชาย.....คน หญิง.....คน

1.5 ได้รับการจัดสรรพื้นที่ที่ทำกิน (ตามหนังสือรับรองการเข้าอยู่และที่ทำกินในที่ดิน นสร.2)

- ☐ พื้นที่ทำกิน.....แปลง รวม.....ไร่

แปลงที่ 1ไร่ พืชที่ปลูกแปลงที่ 2ไร่ พืชที่ปลูก.....

แปลงที่ 3ไร่ พืชที่ปลูก.....

- ☐ พื้นที่ 4,000 ไร่.....แปลง

แปลงที่ 1.....ไร่ พืชที่ปลูก.....แปลงที่ 2ไร่ พืชที่ปลูก.....

1.6 คราวเรือนมีที่ดินนอกพื้นที่โครงการพัฒนาโดยดง

○ จำนวน.....แปลง รวม.....ไร่

แปลงที่ 1ไร่ พืชที่ปลูก.....

แปลงที่ 2ไร่ พืชที่ปลูก.....

1.7 รายได้และรายจ่ายของครัวเรือน/ปี

รายได้รวม.....บาท/ปี รายจ่ายรวม.....บาท/ปี หนี้สิน.....บาท/ปี
เงินออม.....บาท/ปี

ส่วนที่ 2 การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

2.1 ได้ใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรรจำนวน.....แปลง

แปลงที่ 1ไร่ ปลูกพืช.....

แปลงที่ 2ไร่ ปลูกพืช.....

แปลงที่ 3ไร่ ปลูกพืช.....

2.2 ชนิดพืชที่ปลูกในแปลง(แปลงเป้าหมายงานวิจัย)แปลงที่.....

กาแฟ จำนวน.....ต้น มีผลผลิตจำนวน.....ต้น ไม่มีผลผลิตจำนวน.....ต้น

อายุ 0 – 1 ปี.....ต้น อายุ 2 ปี.....ต้น อายุ 3 ปี.....ต้น

อายุ 4 – 8 ปี.....ต้น อายุ 9 – 14 ปี.....ต้น อายุ 15 ปีขึ้นไป.....ต้น

กล้วย จำนวน.....ต้น อายุ.....ปี ลิ้นจี่ จำนวน.....ต้น อายุ.....ปี

ชา จำนวน.....ต้น อายุ.....ปี มะนาว จำนวน.....ต้น อายุ.....ปี

ลำไย จำนวน.....ต้น อายุ.....ปี ส้มโอ จำนวน.....ต้น อายุ.....ปี

สับปะรด จำนวน.....ต้น อายุ.....ปี ปลูกไม้ จำนวน.....ก่อน อายุ.....ปี

ส่วนที่ 3 แบบสำรวจพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่านอกเขตพื้นที่จัดสรร

3.1 สภาพพื้นที่ใช้ประโยชน์ป่าสงวนนอกเขตพื้นที่จัดสรรมีลักษณะใด

- ☐ พื้นที่ต้นน้ำลำธารห่างจากลำห้วยประมาณ.....เมตร
- ☐ เขตพื้นที่กันเอาไว้สำหรับการใช้ประโยชน์ส่วนร่วม
- ☐ ป่าปลูก ต้นสน.....ต้น อื่นๆ.....ต้น
- ☐ ป่าไม้ธรรมชาติ ระบุชื่อพรรณไม้และจำนวนต้นไม้
- ชนิดที่ 1.....ต้น ชนิดที่ 2.....ต้น
- ชนิดที่ 3.....ต้น ชนิดที่ 4.....ต้น

3.2 พื้นที่มีความลาดชัน.....องศา

3.3 ต้นไม้ที่กำลังจะตาย (ให้ระบุจำนวน)

- ☐ ป่าปลูก ต้นสน.....ต้น อื่นๆ.....ต้น
- ☐ ป่าไม้ธรรมชาติ ระบุชื่อพรรณไม้และจำนวนต้นไม้
- ชนิดที่ 1.....ต้น ชนิดที่ 2.....ต้น
- ชนิดที่ 3.....ต้น ชนิดที่ 4.....ต้น

3.4 พื้นที่ตั้งอยู่ในพิกัดดังนี้ (GPS).....

ภาคผนวก ข

**โครงการพัฒนาดอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
กับการปลูกป่าเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาในพื้นที่**

โครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับการปลูกป่าเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาในพื้นที่

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านป่าไม้ของหมู่บ้านป่าคารวมถึงหมู่บ้านอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการพัฒนาพื้นที่ของโครงการพัฒนาคอยดุงฯ ซึ่งในอดีตก่อนมีโครงการ ไม้ยืนต้นแทบจะไม่มีเหลืออยู่ในพื้นที่ ทั้งที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเห็นว่าต้องปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำให้เร็วที่สุด อย่างไรก็ตามก็ตีทรงเล็งเห็นว่า การปลูกป่าอนุรักษ์ต้องใช้ที่ทำกินดั้งเดิมของชาวบ้าน และจะทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนได้ จึงทรงมีพระราชดำริให้ทำโครงการปลูกป่าเศรษฐกิจ ป่าใช้สอย โดยเลือกปลูกกาแฟพันธุ์อาราบิก้าและแมคคาเดเมีย เพราะมีความเหมาะสมในเรื่องพื้นที่ ภูมิอากาศ เป็นไม้ยืนต้น ใบเขียวชุ่มตลอดทั้งปี ให้ความชื้นดีกว่าต้นไม้ชนิดอื่นทำให้มีฝนตกมาก พื้นฟูสภาพป่าได้อย่างรวดเร็ว และเมล็ดมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ ก็เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของป่าและประโยชน์ที่ชาวบ้านจะได้รับจากป่า ทั้งทางตรงและทางอ้อม โครงการพัฒนาคอยดุงฯจึงมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ การพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น เพื่อชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพึ่งพาตนเองได้ ภายใต้อำเภอแม่บท 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 (2530-2536) มีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้ชาวบ้านหยุดการตัดไม้ทำลายป่า หยุดการทำไร่เลื่อนลอยและปลูกฝิ่น เพื่อสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการจ้างงานให้ชาวบ้านมีงานทำเพื่อยังชีพตลอดจนการเรียนรู้วิถีทางการใหม่ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองฯ

ระยะที่ 2 (2537-2545) มีจุดมุ่งหมายในการเน้นฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ ต่อเนื่องจากระยะที่หนึ่ง ในช่วงนี้เกิดโครงการที่สำคัญ 2 โครงการคือ (1) โครงการปลูกป่าปางพระราชทาน ในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี ดำเนินการโดยประชาชน และภาคเอกชนบริษัทรีเวอร์บราเทอร์โดยมีมูลนิธิชัยพัฒนาและมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงเป็นพี่เลี้ยง (2) โครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติฯ จำนวน 11,295 ไร่ ที่ผู้แทนจากจังหวัดต่าง ๆ ได้มาร่วมกันปลูกป่าในพื้นที่โครงการ

ระยะที่ 3 (2546-2560) มีจุดมุ่งหมายในการให้ชาวบ้านมีกฎระเบียบในระดับองค์กรหมู่บ้านที่จะดูแลซึ่งกันและกัน ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมในเบื้องต้นและขยายเป็นเครือข่ายในระดับชุมชนต่อชุมชน (สนง.กพด.พ. 2532)

จากการตรวจสอบเอกสารรายงานความเป็นมาของโครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริและโครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลทรงเจริญพระชนมายุครบ 90 พรรษา

จำนวน 99 แปลง และเป้าหมายของโครงการพัฒนาคอกขุดฯ พบว่าหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชนในพื้นที่ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าว จึงมีความประสงค์ที่จะเข้าร่วมโครงการปลูกป่าเพื่อเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธารในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำของคอกขุดฯ นี้ โดยการนำของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงและกรมป่าไม้ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ จึงเกิดโครงการปลูกป่าเพื่อถวายเป็นการเทิดพระเกียรติฯ จำนวน 9,900 ไร่ ซึ่งสามารถสรุปรายละเอียดของโครงการปลูกป่าฯ ได้ดังนี้

แผนการปลูกป่าเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลทรงเจริญพระชนมายุครบ 90 พรรษา

การดำเนินงานตามแผนของโครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลทรงเจริญพระชนมายุครบ 90 พรรษา โดยความร่วมมือของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงร่วมกับภาครัฐและเอกชน เป็นป่าที่ปลูกในพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในพื้นที่ ที่เสียสละที่ดินคืนให้กับภาครัฐเพื่อใช้เป็นพื้นที่ปลูกป่าให้ป่าได้ฟื้นฟูสภาพเร็วและการดูแลรักษา อนุรักษ์หลังการปลูกป่า ผ่านมากกว่า 23 ปี สามารถแบ่งเป็น 4 ช่วง ได้แก่ ช่วงวางแผน ช่วงก่อนการปลูก ช่วงการปลูก และหลังการปลูก

ช่วงวางแผน

โครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลทรงเจริญพระชนมายุครบ 90 พรรษา ในปี 2533 เป็นการดำเนินงานปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารเพื่อฟื้นฟูสภาพพื้นที่แหล่งต้นน้ำลำธารที่เสื่อมโทรมให้กลับมีสภาพป่าไม้ที่ปกคลุม เช่น สภาพเดิมให้เกิดขึ้นโดยเร็ว สร้างสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่พื้นที่โครงการพัฒนาคอกขุดฯ โดยมีการจ้างชาวบ้านในพื้นที่เป็นแรงงานปลูกป่าและบำรุงรักษาป่าปลูก มีมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงเป็นแกนประสานทั้งภาครัฐบาลและเอกชนทั่วราชอาณาจักร พร้อมใจกันน้อมเกล้าถวายงบประมาณสนับสนุนการปลูกป่า จำนวน 99 แปลง ๆ ละ 100 ไร่ รวมเป้าหมาย 9,900 ไร่ ๆ ละ 3,000 บาท ซึ่งรวมค่าบำรุงรักษา 30 เดือน (ตั้งแต่ปี 2532 – 2534)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทดแทนพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีโดยให้ภาคเอกชนและราษฎรทั่วไปช่วยปลูกป่าถวายเป็นการเทิดพระเกียรติเฉลิมฉลอง พระชนมายุครบ 90 พรรษา

2. เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าพื้นที่คอยดุง ให้กลับมีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ และยกฐานะของราษฎรให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

3. เพื่อสร้างรูปแบบการเข้ามีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชน และราษฎรในการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ของประเทศให้ดีขึ้นและมีในอุดมคติ และนำไปใช้ในพื้นที่อื่นต่อไป

เมื่อวันที่ 18 เดือนมกราคม 2553 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เลขาธิการมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงในบรมราชูปถัมภ์และผู้อำนวยการโครงการพัฒนาคอยดุง(พื้นที่ทรงงาน)อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้เล่าให้ดร.สุวิทย์ เมษินทรีย์ ผู้อำนวยการ Sasin Institute for Global Affairs (SIGA) และเจ้าหน้าที่มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงเกี่ยวกับโครงการปลูกป่าเทิดพระเกียรติ 9,900 ไร่

“...เราเริ่มปลูกป่า ลำดับแรก ไม่มีเงิน ในปี 1987 (2530) แล้วมา 1990(2533) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก อายุ 90 พระชันษา ผมก็วางแผนหาเงินมาทำถวายท่านทางมูลนิธิฯ ท่าน 90 พระชันษา ทำใจ ผมบอกกระทรวงมหาดไทย 73 จังหวัด ตอนนั้น จังหวัดละ 300,000 บาท ปลูก 100 ไร่ 3,000 บาทต่อไร่ คำนวณที่ป่าไม้วางก็ 300,000 บาท ทำงาน 30 เดือน เริ่มเดือนเมษายน ผ่านหน้าฝน 3 หน้า เพราะเราไม่มีน้ำอาศัยน้ำฝน ถ้าปลูกปีแรกตาย ปี 2 ก็ซ่อมแซม เหลือนิดเดียวก็ซ่อมแซมปีที่ 3 ถ้าซ่อมแซมไปหมดแล้วทำไม่ได้ you ไม่สมควรจะปลูกป่าแล้ว เพราะซ่อมมา 3 ปี ช้อน เมษายน ถึง 30 กันยายน 300,000 บาท 73 จังหวัด ก็ได้ 73 แปลง มีอีก 14 กระทรวง กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ ตำรวจ แม่บ้านต่าง ๆ นานา 99 แปลง ที่ผมทำ 99 แปลงถวาย 90 พระชันษา เหลือ 3 แปลง สุดท้ายเอาบริษัทที่ไม่ได้มันมีเยอะแยะเลย ก็เลยทูลสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเองแปลงใหม่พระพุทธเจ้าค่ะ สำหรับ 90 พระชันษา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณรับสั่งว่าเอาสิ ท่านก็ให้คุณอัสนี ปราโมทย์ เอาเงินมาให้ผม 300,000 เขาเป็นผู้จัดการทรัพย์สินส่วนพระองค์ ผมก็เลยบอกให้ทำอย่างนั้นแล้ว ได้ละของพระบาททรงชวนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ หน่อย พระเจ้าค่ะ กับสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ ลูกชายกับลูกสาว แม่พูดทำไมจะไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ก็หิ้วมาเลยหิ้วใส่ของสีน้ำตาล แบงค์ร้อยใหม่เอี่ยม ไปค้นมาจากในวังของท่าน ในสวนจิตร มาเลย หิ้ว 300,000 มาให้แม่ ดังนั้น ผมถึงบอกว่าการปลูกป่า 9,900 ไร่ บนคอยดุงนี้ทุกคนในประเทศไทยรวมทั้งพระองค์ด้วยทำเพื่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณที่ปลูกป่า 9,900 ไร่แห่งนี้ มีพื้นที่พิเศษเพิ่มอีก 3 แปลง ๆ ละ 200 ไร่ รวมเป็น 600 ไร่ โดยเป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีและของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ โดยใช้ส่วนของสมเด็จพระศรีนคริน

ทราบบรมราชชนนี พระองค์รับสั่งให้ปลูก Walnut ซึ่งกรมป่าไม้พิจารณาแล้ว เห็นว่าสามารถปลูกได้ เพราะในอดีตพืชที่ขึ้นในพื้นที่พวกนี้ก็เป็นพวก Nut เช่นกัน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาทรงโปรดปลูก Almond และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่าแปลงของพระองค์ท่านจะ ปลูก เกาลัด...”

ช่วงก่อนปลูก

เนื่องจากพื้นที่ 9,900 ไร่ เป็นที่ทำกินของชาวบ้าน ทางโครงการพัฒนาคอยดูงฯ ได้ ขอคืนมาโดยมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง โดยส่งเจ้าหน้าที่อาสาสมัครประจำหมู่บ้านที่สามารถพูดภาษาชาว ไทยภูเขาได้ออกไปแจ้งให้ชาวบ้านทราบว่าพื้นที่เหล่านั้นเป็นของรัฐบาลและโครงการฯ จะเข้ามา พัฒนาให้กลับคืนเป็นสภาพป่าต้นน้ำลำธารเหมือนในอดีต หลังจากที่ได้ประชุมชี้แจงให้กับ ชาวบ้านและได้มีข้อตกลงกันแล้ว กรมป่าไม้ได้ร่วมกับกรมพัฒนาที่ดินพิจารณากำหนดว่าที่ใดควร เป็นป่าถาวร หลังจากนั้นได้จ้างชาวบ้านให้ช่วยในการรังวัดพื้นที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการ ปลูกป่า จำนวน 99 แปลง แปลงละ 100 ไร่ รวมเป็นเนื้อที่ 9,900 ไร่ และได้แบ่งพื้นที่ออกเป็นสอง ส่วนคือ พื้นที่ในระดับสูงกว่า 700 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง จำนวน 6,000 ไร่ และพื้นที่ใน ระดับต่ำกว่า 700 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง จำนวน 3,900 ไร่ ชนิดพันธุ์ไม้ที่ปลูกในพื้นที่ ส่วนแรกเป็นไม้สนสามใบ นางพญาเสือโคร่ง ต้นเสี้ยวดอกขาว และในพื้นที่ส่วนที่สองเป็นชนิด พันธุ์ไม้สักและประดู่ ซึ่งไม้เหล่านี้ทนต่อสภาพแวดล้อมได้ดี

ก่อนที่จะทำการปลูกนั้น ชาวบ้านได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการและป่าไม้ ในการ รังวัดพื้นที่เพื่อปักหลักไม้ กำหนดจุดปลูกต้นไม้ โดยมีระยะ 3 X 4 เมตร 100 หลุมต่อไร่ และให้ ชาวบ้านกางหญ้า และขนกล้าไม้จากแหล่งเพาะกล้าไม้ที่จัดทำขึ้นถาวรในพื้นที่โครงการ เช่น แปลง เพาะป่าทุ่งมินบริเวณด้านทิศตะวันออกของโครงการพัฒนาคอยดูงฯ แปลงเพาะห้วยปู ด้านทิศ ตะวันตกของโครงการแปลงเพาะสำนักงานจัดการต้นน้ำคอยดูง อยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของ โครงการ และแปลงเพาะส่วนป่าด้านทิศตะวันออกของโครงการ

ช่วงระหว่างการปลูก

ระหว่างในการปลูกป่า ชาวบ้านจะมีการแบ่งกลุ่ม ๆ ละ 3 คน เพื่อแบ่งหน้าที่ใน การทำงานคือ คนที่ 1 ขุดหลุมตามระยะและขนาดที่กำหนดโดยเจ้าหน้าที่โครงการและป่าไม้ คนที่ 2 ขนกล้าไม้จากจุดพักกล้าไม้ ที่ขนมาจากแปลงเพาะ คนที่ 3 เป็นคนปลูก ในการปลูกป่าทั้งสามคน จะสลับกันทำหน้าที่แล้วแต่ความเหนื่อย และตามรอบที่กลุ่มกำหนดไว้เองว่าหลังจากที่ปลูกได้ จำนวนต้นเท่าไรจึงจะมีการหมุนเวียนเปลี่ยนหน้าที่กัน ในช่วงการปลูกป่าพบปัญหา เช่น ลืมเอา ถูออก หรือว่าขนกล้าไม้ไปเกินจำนวนหลุม แต่ไม่ยอมขนกลับมาไปทิ้งตามชายแปลงปลูกป่าบ้าง

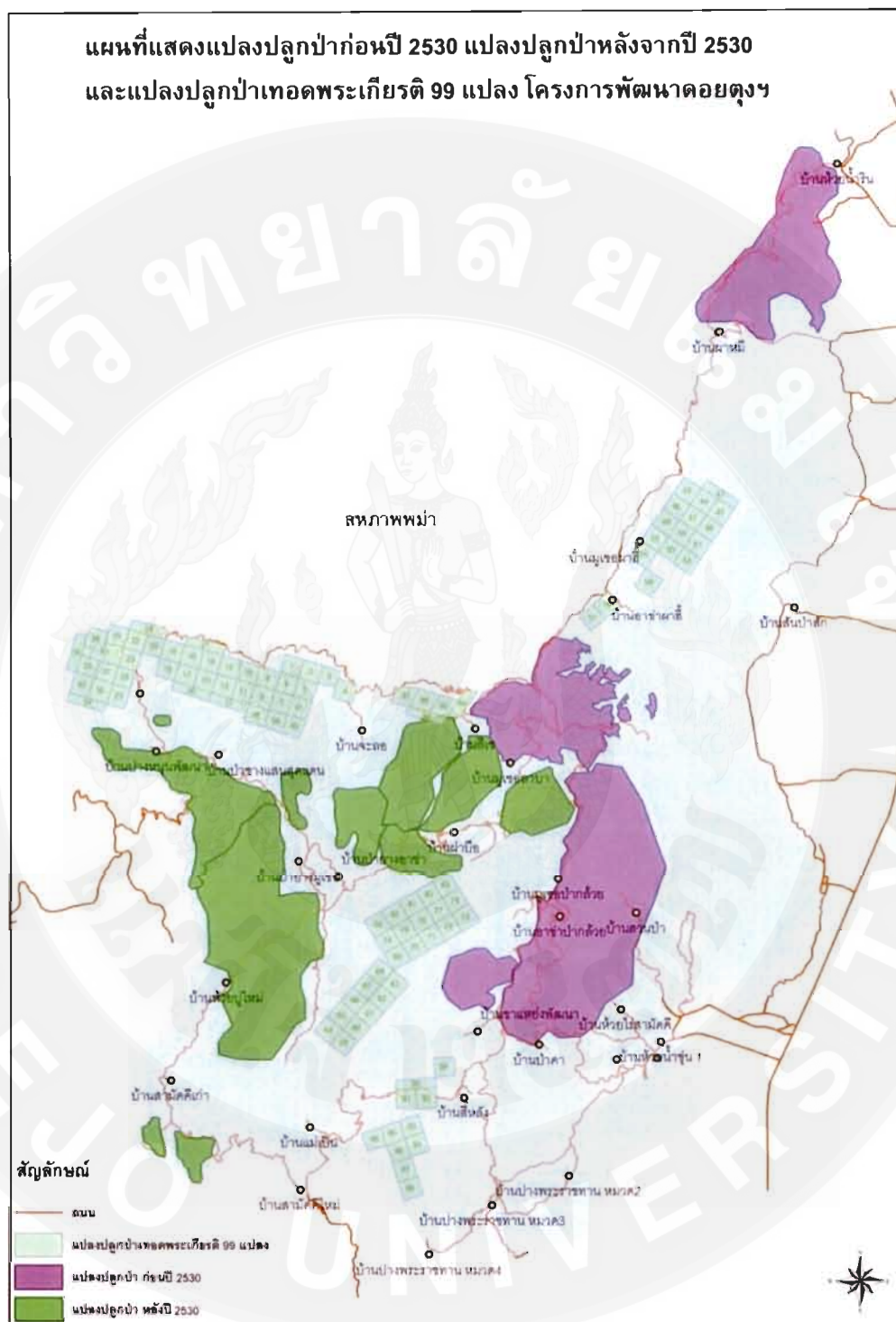
จากนั้นทางเจ้าหน้าที่โครงการและป่าไม้ได้กำหนดให้ชนกล้าไปตามจำนวนหลุมอย่างเคร่งครัดเพื่อป้องกันไม่ให้ดินไม้ขาด ในการปลูกแปลงต่อไป

ชาวบ้านทุกคนที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป ไปร่วมปลูกป่ากับโครงการ โดยได้รับค่าจ้างวันละ 45 บาท ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ มีเงินสดเมื่อเทียบกันแล้วชาวบ้านมีรายได้จากการปลูกป่าในเวลา 1 เดือนเท่ากับการทำเกษตรในพื้นที่เกือบทั้งปี ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านในพื้นที่จึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีกับโครงการในการปลูกป่าฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าต้นของพื้นที่คอยดุง

ต้นไม้ที่ปลูกได้แบ่งตามพื้นที่แปลงปลูกที่กำหนดโดยเจ้าหน้าที่โครงการและป่าไม้คือ พื้นที่สูงกว่า 700 เมตร จากระดับน้ำทะเล ขึ้นไป ให้ปลูกต้นสน เป็นหลัก และพื้นที่ต่ำกว่า 700 เมตร ให้ปลูกต้นสักเป็นหลัก และมีการปลูกไม้อื่นแทรกในแปลงต้นสนเช่น นางพญาเสือโคร่ง ต้นเสี้ยวดอกขาว และต้นประดู่เป็นต้น

ช่วงหลังการปลูก

ช่วงหลังการปลูกเป็นช่วงที่สำคัญเพราะการดูแลที่ดีจะทำให้ต้นไม้รอดตายได้มาก ดังนั้น โครงการ ได้จ้างชาวบ้านกำจัดวัชพืช ใส่ปุ๋ยต้นไม้ที่โครงการจัดปลูกไว้ 3 ครั้งต่อปี คือต้นฤดูฝน กลางฤดูฝน และปลายฤดูฝน คัดต่อกันเป็นเวลา 3 ปี และจัดตั้งให้มีโครงการควบคุมไฟป่าเพื่อทำหน้าที่ในการเฝ้าระวังตลอด 24 ชั่วโมง โดยพนักงานที่เป็นคนงานไฟป่ามาจากชาวบ้านในพื้นที่โครงการทั้งหมด เว้นแต่ระดับหัวหน้าที่มาจากกรมป่าไม้

ภาพผนวก 1 แปลงปลุกป่าในพื้นที่โครงการพัฒนาออยตุง(พื้นที่ทรงงาน)อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ภาคผนวก ก

รูปภาพกระบวนการวิจัย

ภาพผนวก 2 การจัดเวทีประชุมแกนนำชุมชน

ภาพผนวก 3 การสอบถามข้อมูลงานวิจัย

ภาพผนวก 4 การสำรวจป่า

ภาพผนวก 6 การจัดเวทีเสวนากลุ่มตัวอย่าง

ภาคผนวก ง

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นายพงษ์ศักดิ์ อภิวัตต์สุนทร	
เกิดเมื่อ	1 มกราคม พ.ศ. 2512	
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2529	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสามัคคีวิทยาคม จังหวัดเชียงราย
	พ.ศ. 2532	ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงรายจังหวัดเชียงราย
	พ.ศ. 2535	ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงรายจังหวัดเชียงราย
	พ.ศ. 2542	ปริญญาตรีสาขาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	พ.ศ.2535-2536	พนักงานเกษตร บริษัททนวุฒิจำกัด
	พ.ศ.2536-ปัจจุบัน	พนักงานโครงการพัฒนาคอยดุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เจ้าหน้าที่ฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ประจำหมู่บ้าน ส่วนพัฒนาสังคม เจ้าหน้าที่งานส่งเสริมอาชีพ ส่วนพัฒนาสังคม หัวหน้างานเศรษฐกิจ ส่วนพัฒนาสังคม ผู้จัดการส่วนพัฒนาสังคม